

letnik |
številka

4-5

**jezik
in
slovstvo**

1955/56

Jezik in slovstvo

Letnik I, številka 4-5
Ljubljana 1955/1956

List izhaja med šolskim letom vsakega 15. v mesecu
Izdaja ga Slavistično društvo v Ljubljani
Zalaga Založba Obzorja v Mariboru
Tiska Celjska tiskarna v Celju
Opremila inž. Jakica Accetto

Uredniki dr. Tone Bajec za jezikoslovni del
dr. Marja Boršnik za literarnozgodovinski del
dr. Joža Mahnič za metodološki del

Odgovorni urednik dr. Joža Mahnič, Ljubljana, Novi bloki 16
Rokopise pošiljajte Slovanskemu inštitutu v Ljubljani (NUK)
na ime posameznih urednikov

Naročila in vplačila sprejema uprava Založbe Obzorja v Mariboru,
Maistrova 5, poštni predal 73, telefon 39-48, tekoči
račun pri Komunalni banki v Mariboru
št. 64-K-4-Ž-167

Letna naročnina 400 din, polletna 200 din, posamezna štef. 50 din.
Za tujino celoletna naročnina 600 din

Vsebina četrte in pete številke

<i>Henryk Wolpe</i> Mickiewicz in dekabristi	97
<i>Lino Legiša</i> Pesniška oblika pri Prešernu	105
<i>Franc Zdravec</i> Ob Aškerčevi stoletnici	108
<i>F. Tomšič</i> Za pravice male začetnice	114
<i>Francè Goršič</i> »Obče« in »splošno« v slovenskem izrazoslovju	116
<i>R. Kolarič</i> Stenarjeve krnice	121
<i>R. Kolarič</i> Priimek Dajenko	123
<i>Mikl Utrpeti</i> , parobek, razborit, vsakdan, kdo, nekdo	124
<i>F. T. Svéta</i> ali svetá	125
<i>M. Rupel</i> Raščica ali Rašica	125
<i>F. Jesenovec</i> Pripombe k negaciji v slovenščini	126
<i>Pavle Vozlič</i> O tujih lastnih imenih	127
<i>Bran</i> Skrb za lepo strokovno besedo	128
<i>Stefan Barbarič</i> Ob naših literarnozgodovinskih priručnikih	130
<i>Silva Trdina</i> Metodični napotki za pouk gnomične lirike	134
Ocene in poročila	
<i>J. M.</i> Poučna razstava	139
Iz slovanskega sveta	
<i>Dušan Moravec</i> Slovanska gledališča na dunajski mednarodni razstavi	141
<i>V. S.</i> Iz češkega in slovaškega kulturnega življenja	145
Odgovori in pogovori	
<i>Joža Mahnič</i> Intelektualna superiornost	147
<i>M. Boršnik</i> Sredi življenja in problemov	150
<i>A. B.</i> Vestnemu bralcu	151
<i>F. T., A. B. in F. J.</i> Odgovori na vprašanja	156

MICKIEWICZ IN DEKABRISTI

Dne 17. februarja 1825 je prispel Mickiewicz v Odeso iz Peterburga, kamor je bil poslan po razsodbi carskega sodišča, potem ko je bila odkrita Zveza filomatov in filaretov. S seboj je imel priporočilno pismo Kondratija Rilejeva in Aleksandra Bestuževa, naslovljeno na Vasila Tumanskega. Besedilo tega pisma je znano. Preberimo ga ponovno in oglejmo si pazljivo njegove formulacije.

Pismo sestoji iz dveh delov. V prvem piše Bestužev:

»Priporočam ti Mickiewicza, Malewskega in Ježowskega. Prvega poznaš po imenu, jaz pa jamčim za dušo in talent. Njegov prijatelj Malewski je tudi zelo prijeten fant. Olajšaj jim poznanstva in pouči jih; sprejmi v varstvo te nesrečnike.«

Pripis Rilejeva se glasi:

»Vzljubi Mickiewicza in njegova prijatelja Malewskega in Ježowskega: to so dobri in prijetni fantje. Sicer pa, kaj bi pisal: po čustvih in nazorih so že prijatelji; Mickiewicz je poleg tega pesnik — ljubljenec svojega naroda.«

Kdo je bil naslovljenec pisma, ki naj bi po načrtih odpošiljateljev ne le olajšal Mickiewiczu in njegovima prijateljema ta poznanstva, ampak jih tudi poučil v tujem okolju?

Vasil Tumanski je bil član revolucionarne proticaristične zarote, ki je imela tedaj dve žarišči, dve organizaciji: Severno zvezo in Južno zvezo. Vasil Tumanski je bil član Južne zveze; bil je tudi posrednik med obema organizacijama, nekako poštni nabiralnik v kraju, ki je bil za zaroto zelo pomemben, v velikem pristaniškem mestu Odesi.

Znano je tudi, da je Tumanski dobro izpolnjeval naročila, ki mu jih je poverjalo vodstvo zarotnikov, da je sporočal Rilejevu z dogovorjeno šifro novice o zadevah, ki so mu jih zaupali zarotniki. Bil je tudi pesnik, ki se je živo zanimal za literaturo lastnega naroda in tujo. Ta pa je bila za zarotnike izredno pomemben pripomoček v političnem boju.

V Odesi je delal Tumanski kot uradnik v pisarni odeškega generalnega gubernatorja, grofa Voroncova. Priznati je treba, da si je Tumanski dobro uredil in se namestil. Kot uradnik v pisarni generalnega gubernatorja je mogel zvedeti o stvareh, potrebnih zarotnikom, in jih sporočiti tovarišem. Sicer pa je bil nenavadno previden in je, kot je videti, imenitno zabrisoval sledi za sabo, ker v bližnjem pogromu zarotnikov ni bil prizadet. Nanj je bilo naslovljeno omenjeno pismo.

Kdo pa sta bila avtorja pisma? Spomnimo se, da sta bila to poveljnika konspirativne Severne zveze, najbolj reprezentativna voditelja njene radikalne frakcije. Kondratij Rilejev je bil pobudnik zamisli o umoru carja in jo je skušal na svojo roko uresničiti. V političnem pre-

Prof. varšavske univerze dr. H. Wolpe, specialist za Mickiewicza, nam je poslal za Jezik in slovstvo to rokopisno študijo, ki jo objavljamo v prevodu Rozke Štefanove kot prispevek k lanskemu Mickiewiczevemu jubileju.

pričanju odločen republikanec in demokrat, je izrazito simpatiziral s Poljsko. Kot pesnik je prevajal tudi Mickiewicza. Aleksander Bestužev je bil prav tako književnik, kot romanopisec je uporabljal psevdonim Marlinski. Kot že rečeno, je bil skupaj z Rilejevom eden najvidnejših voditeljev republikanskega, levega krila Severne zveze.

Preberimo ponovno njuno pismo in premislimo, ali je to navadno priporočilo naklonjenih prijateljev, ki bi rada olajšala izgnancem prve korake v tujem mestu. Gotovo to pismo vsebuje tako namero, v oči pa bode in moti posebna dvoumnost nekaterih oznak. Za kakšne oznake gre? Kaj nas more in mora tako motiti?

Preden odgovorimo na to vprašanje, sezimo po gradivo! Iz zapiska M. Orlova, enega najvidnejših zarotnikov, ki je bil predtem član Zveze rešitve, zvemo, da je društvo (gre za Zvezo rešitve, predhodnico Severne zveze) obstajalo iz treh stopenj: prijatelj, brat in mož. Za prijatelja so imeli vsakogar, kdor je bil svobodomiselnega prepričanja in je vedel ali pa tudi ni vedel za obstoj društva. Prijatelj ali vpisan v seznam prijateljev je torej mogel biti vsak, kdorkoli bi bil, celo popolnoma brez lastne vednosti ali privolitve. Brata pa so imenovali tistegā, ki je bil prisegel zvestobo, a mu niso razodeli skrivnosti društva. Moža so imenovali takega, ki je poznal skrivnost društva in je prisegel.

Seznanjamo se torej s posebno terminologijo zarotnikov, ki se tiče hierarhije, stopenj glede poznanja skrivnosti posameznih članov ali, kakor bi danes rekli, simpatizerjev organizacije.

Mnogo zanimivejša in pomembnejša pa je izjava, ki jo je dal v preiskavi Pavel Pestel, voditelj Južne zveze in poleg Rilejeva najvidnejši izmed zarotnikov, prav tako kot Rilejev odločen republikanec. Pestel je povedal v preiskavi, uvedeni seveda potem, ko je bila odkrita zarota, da so društvena pravila predvidevala obstoj treh stopenj: bojarjev, mož in bratov. Prijatelje so imenovali tiste člane, ki so jih pripravljali za vstop v društvo, a še niso bili sprejeti.

Tako je torej imel v Južni in Severni zvezi, ki sta kasnejši od Zveze rešitve in ju imenujejo navadno zveza dekabristov, izraz »prijatelj« isti skrivni pomen. Še več: vsebina drugih stopenj glede poznanja skrivnosti je ista ali vsaj zelo podobna.

Isti izraz oziroma pojem uporablja tudi V. Küchelbecker, eden najvidnejših dekabristov, ko govori o večernih pogovorih pri F. Glinki (prav tako zarotniku), kjer »smo uporabljali izraze, razumljive samo v našem krogu, v prijetni družini prijateljev in bratov«.

V luči pravkar navedenih primerov beremo izraz »prijateljev in bratov« ne kot navadno, vsakdanjo označitev tovariške bliskosti, marveč kot v dekabrističnem krogu sprejeta in razširjena izraza.

Dodajmo k temu, da je bila, kot je znano, dekabristični literaturi sploh lastna dogovorjena terminologija in frazeologija, ki se ponavlja v posameznih delih in pri posameznih pesnikih. Za ljudi, ki so hoteli kot pesniki propagirati svoje ideje, so odigrali nekateri izrazi vlogo »signalov«, polnih posebnega patosa in pomena. Temelj, na katerem se je razvila taka frazeološka posebnost, je bila zarotniška dejavnost, ki je zahtevala posebne previdnosti in točnosti v uporabi določenih izrazov.

Priporočilno pismo za Tumanskega ima prav tako skriven pomen. Zavedajmo se, da so bili tako oba avtorja kot naslovljenec izkušeni zarotniki, navajeni uporabljati dogovorjene šifre. V tem primeru pa je šlo za ljudi, ki so jih hoteli zarotniki posebno čuvati: za Poljake, ki so bili videti naravni zavezniki zarotnikov. Povrh tega je šlo za Mickiewiczza, ki sta ga literata Rilejev in Bestužev hotela varovati (saj je znano, da Puškina niso hoteli sprejeti v zarotniško organizacijo, da bi ga ne izpostavljali nevarnosti za primer odkritja zarote). Najpomembnejša pa je v razmerju do Mickiewiczza in njegovih dveh tovarišev uporaba tistega izraza »prijatelji«, ki mu je dodano pojasnilo: »po čustvih in nazorih«. V luči prej navedenih označitev, izvirajočih od vidnih zarotnikov, pomeni ta izraz natanko določen tip, stopnjo poznavanja skrivnosti. Avtorja pisma sta hotela, kot je videti, naravnost poučiti naslovljenca, koga mu priporočata. Priporočala sta ljudi, ki so simpatizirali s smotri zarote, ki se jim je lahko zaupalo, ki so že nekaj malega vedeli, bili že v nekaj malega posvečeni. In da bi ne dopustila nikakih dvomov, sta uporabila dogovorjeni in Tumanskemu dobro znani zakonspirirani izraz »prijatelji«.

Pismo vsebuje torej izrecno politično oceno pesnika. Ima do neke mere funkcijo nekakšne legitimacije. Je jasen dokaz, da se je Mickiewicz zblížal z Rilejevom in Bestuževom ne samo ali predvsem na temelju literarnih simpatij, ampak na temelju skupnih, čeprav ne popolnoma identičnih političnih nazorov.

Ali je Mickiewicz nosil s seboj edino to pismo? Ne vemo. Najbrž bi mogel dobiti več takih pisem. Zarotniki so radi uporabljali priložnosti, ki so se nudile, rajši so pošiljali, se razume, pisma preko znancev kakor po pošti. Lahko domnevamo, da so zaupnim poljskim pregnancem izročali še druga pisma, jasno da šifrirana in na videz popolnoma nedolžna. A več kot domnevati je težko. Dokumentov oziroma stvarnih sledov nimamo. Pismo za Tumanskega je edini dokument, ki tako jasno osvetljuje Mickiewiczzevo razmerje do dekabristov. Drugi dokumenti imajo znatno manjšo dokazilno vrednost.

Ali je Mickiewicz, ko je odhajal iz Vilna v Peterburg, vedel, da obstoji zarota, ali pa vedel vsaj to, da obstoji še druga Rusija, Rusija, sovražno razpoložena do carja, do Novosilcova? Ni lahko na to odgovoriti, kajti neposrednih dokazov za to, da je Mickiewicz vedel o zaroti, nimamo. Obstoje pa vendarle posredni dokazi, in to velike veljave. Za zaroto kot organizacijo z natanko določenimi političnimi smotri, s preciziranim programom in z izdelano revolucionarno taktiko Mickiewicz gotovo ni vedel. Marsikaj pa vendar govori za to, da je vedel za obstoj opozicionalnih središč v Rusiji nasproti reakcionarni carski politiki. Vedel je prav gotovo za dejanje, ki je pretreslo tedanje javno mnenje v Rusiji, namreč za slavni upor Semjonovega polka v Peterburgu. Poročal je o tem v pismu dopisnik filomatov, Pełczyński, ki je filomate obveščal tudi o literarnem gibanju v Rusiji. Upor polka carske garde v prestolnici mogočnega carja (leta 1820) je bil nenavaden dogodek. V okviru položaja v Evropi, kjer so dozorevale razmere za revolucijo in kjer so že obstajala razna tajna revolucionarna društva, pa je ta upor napovedoval bližajoči se vihar. Tudi ni mogoče, da bi Mickiewicz ne vedel o drugem

takem dogodku, namreč o uporu v čugujevskih naselbinah, kjer so se vojaki kmetje uprli samovolji in pritisku carskih uradnikov.

A kar je najvažnejše — Mickiewicz je kot pesnik vedel, da obstoji v Rusiji napredna in po svojem duhu opozicionalna literatura, ki je nastajala v krogu poznejših dekabristov. Ne samo da je vedel, ampak se je brez dvoma tudi čutil blizkega tej literaturi, saj je izražala strem-ljenja in razpoloženja njegovega lastnega okolja in, kar je še bolj bistveno, njega samega. O vsem tem je vedel Mickiewicz kot bralec ruske poezije, zlasti raznih almanahov. Imel je tudi v Vilnu znanca Rusa, povezanega s krogi naprednih ruskih književnikov, ki ga je z lahkoto mogel poučiti o idejno-literarnem gibanju v Rusiji. Ta človek je bil Ivan Lobjko, od leta 1822 profesor ruskega jezika in literature v Vilnu, človek, ki je ščitil filomate in sam zaradi tega prišel v nemilost, ko je bil v preiskavi, poln odločnega odpora do Novosilcova in njegove pre-iskovalne komisije, vendar se ni uklonil in ni dal izjave proti poljski mladini. Še pred prihodom v Vilno je bil povezan z naprednimi krogi ruskih književnikov in je dobro poznal Rilejeva. V poletju 1823 in 1824 je odpotoval v Peterburg, kjer se je, kot je pisal pozneje v svojem dnevniku, srečal z Rilejevom. Po pravici lahko domnevamo, da je Lobjko, ki je bil tako ogorčen nad lopovščinami Novosilcova in je simpatiziral s poljsko mladino, v poznejšem dnevniku pa omenjal tudi Mickiewicza kot žrtev brutalnega pritiska Novosilcova, povedal med svojim bivanjem v Peterburgu Rilejevu o škandaloznem procesu, o filomatih, o Mickie-wiczu, katerega talent je izrecno cenil. On je tudi mogel že prej dati Rilejevu besedilo Mickiewiczevih »Lilij« v prevod. Od njega končno je mogel Mickiewicz dobiti natančnejše informacije o svobodoljubni ruski poeziji, o Rilejevu in drugih pisateljih, pripadajočih naprednim krogom. Lobjko je mogel storiti to, da je Mickiewicz, ko se je odpravljal v pregnanstvo v notranjost Rusije, že vedel, da tam polje živi tok opozi-cionalne misli, ki jo je izražala tedanja ruska literatura. Gotovo je vedel tudi za Rilejeva in Bestuževa, ki ju je Lobjko dobro poznal in zelo cenil. Torej je gotovo Lobjkovo delo, da sta se Mickiewicz in Rilejev srečala kot prijatelja. Zadržimo se trenutek pri tem srečanju! Ne vemo natanko, katerega dne 1824. leta je bilo to srečanje. V Peterburg je prispel Mickiewicz 8. ali 9. novembra 1824. V dnevniku A. Bestuževa beremo naslednjo beležko:

»31. XII. Sreda. Dežuren. Do 11. ure zvečer so sedeli pri nas Mickiewicz, Ježowski in Malewski. Pili smo na zdravje novega leta.«

Popolnoma jasna stvar je, da to ni bil prvi obisk v stanovanju Bestuževa (kot bomo kasneje pokazali, hkrati tudi v stanovanju Rilejeva). Beležka Bestuževa dovoljuje domnevo, da je obstajalo zaupno občevanje med ruskimi prijatelji in Mickiewiczem. Torej se je moral Mickiewicz zblížati z novimi prijatelji v zelo kratkem času, med 8. ali 9. novembrom in datumom Silvestrovega večera, 31. decembrom. Sedem tednov je brez dvoma zelo kratka doba, da se pridobi blizko in s stališča zarotnikov bistveno zaupanje, to pa celo tako veliko, da se je nekaj tednov pozneje izrazilo v priporočilnem pismu za Tumanskega. Je tedaj jasno, da je Rilejev pozdravil Mickiewicza kot pesnika, katerega pesmi

je poznal, cenil in prevajal, poljskega pregnanca, žrtev carskega pritiska, torej človeka, s katerim je bilo lahko navezati prijateljske stike. Mickiewicz je moral torej večkrat biti v stanovanju Bestuževa, se večkrat sestajati z ruskimi prijatelji, ne enkrat ali dvakrat diskutirati z njimi o stvareh, ki so jih vse skupaj zanimale. Saj vemo iz kasnejših Mickiewiczevih izjav v pariških predavanjih, da se je dobro orientiral v značaju teh diskusij, v smotrih ter idejnih in moralnih problemih, ki so vznemirjali zarotnike. Lahko torej trdimo, da se je moral pogosto udeleževati njihovih razgovorov, da je bil uveden v njihove načrte (vsaj splošne), uspel je tudi opaziti in doumeti vire njihove slabosti, temelječe v negativnem stališču, v pomanjkanju stvarnih taktičnih in programskih pozitivnih smotrov, v pomanjkanju zveze z ljudstvom ali v dramatični osamljenosti plemenitih, a za dejanja, za zmago nezmožnih posameznikov. Družile pa so ga vendarle z ruskimi prijatelji vezi skupne simpatije, vezalo ga je upiranje premoči, enako, v Mickiewiczu vedno bolj dozorevajoče prepričanje, da je naloga poezije služiti narodu, prelivati »lastni ogenj v prsi poslušalcev«, »udarjati z donečimi besedami v srca sobratov« ali prevedeno v navaden jezik — narediti iz svojega pesniškega ustvarjanja orodje za politični in idejni boj, za ljudsko obnovo, za zmago svobode. Prav gotovo je bil Mickiewicz bolj realistično razpoložen kot njegovi ruski prijatelji. Videl je tudi tragična znamenja neizogibnega poraza te »cohorde perdue«, kakor se je izrazil Pestel — »čete pogublencev« — a je občudoval njihovo moralno čvrstost, njihovo vnemo in junaštvo. Zato je tudi rad prebival v njihovi družbi in bi, umljivo, rad tudi konkretno pomagal, če bi se ruski prijatelji obrnili nanj z zaupanjem.

Gibal pa se je v precej nenavadni družbi. V stanovanju Bestuževa so prebivali tedaj še Rilejev, Aleksander Odojevski in Aleksander Gribojedov. Ti so bili tudi pesniki; Gribojedov je prinesel tedaj s seboj v Peterburg odlomek svoje drame »Gorje pametnemu«. Nekaj časa je prebival v tem krogu tudi Küchelbecker, navdušen revolucionar in zarotnik, pesnik in goreč ljubitelj poljske poezije. V poznejših letih se je v trdnjavi v Rigi, kjer je bil po porazu dekabristične vstaje zaprt, učil poljskega jezika in z gorečim priznanjem pisal o Mickiewiczevi poeziji. Odojevskega poznamo po lepi pesmi, ki jo je napisal v sibirskem pregnanstvu na čast novembrski vstaji. Krog ljudi, s katerimi je občeval Mickiewicz pozimi 1824 in 1825, je bil torej res cvet ruske napredne, revolucionarne inteligence, vreden prijateljstva našega pesnika.

Nepojasnjena skrivnost ostane, zakaj Mickiewicz nikoli ni omenil Gribojedova. Kot je videti, tudi njegove drame ni poznal. Morda ni vedel za idejno vez, ki je družila Gribojedova z dekabristi? Najbrž je vedel, kajti intimnih in prisrčnih razgovorov, v katerih so si tako ruski prijatelji kot poljski pesnik odkrivali medsebojno »tajne, skrite v čustvih«, se je moral včasih udeležiti tudi Gribojedov, o katerem danes v luči novih raziskav sovjetske znanosti z vso gotovostjo vemo, da je bil odločen simpatizer in zagovornik dekabristične stvari, in se je nekako po naključju rešil iz pogroma po porazu. Ko bi ne bil prosil zanj njegov sorodnik Paskjevič, kdo ve, kakšna bi bila nadaljnja usoda do tedanje stvarnosti zelo kritično razpoloženega avtorja drame »Gorje pametnemu«.

Vsekakor je Gribojedov z nenavadno skrbnostjo uničeval prejeta pisma, pa tudi stalno prosil, da bi uničevali njegova pisma. Kot je videti, je imel zadostne vzroke za to, da se je bal za svojo usodo. Tudi on se je moral po svoje »plaziti kot kača«. Silile so ga k temu »spone«. Verjetno pa je po vsem tem le eno: Mickiewicz ni poznal drame Gribojedova. Nasprotno pa dvomim, da bi ne bil vedel za njegovo zvezo z dekabristi. Morda torej ni hotel dekonspirirati, dajati kakih še tako rahlih informacij niti po smrti Gribojedova (sicer pa tudi lahko da ni vedel zanjo). Možno je tudi to. Možno tem bolj, ker sta se čudno križali biografski črti obeh pesnikov, čeprav ju ni nič neposredno družilo. To križanje je enak potni razpored Mickiewicz in Gribojedova za pot na jug v Odeso, a malo kasneje na Krim. Mickiewicz, ki je januarja zapustil Peterburg in se odpeljal v Odeso, se je med potjo ustavil v Kijevu, kjer je bil prav tedaj veliki sejem — kraj, kjer so se srečavali tudi zarotniki, februarja 1825 pa kraj, kjer so se srečali in posvetovali ruski zarotniki s predstavniki poljske skrivne domoljubne organizacije. Podobno se je po istem voznem redu vozil proti jugu, le da nekoliko za Mickiewiczem, tudi Gribojedov. Dodajmo še to, da se je peljal na Kavkaz. Bila je torej to pot naokoli. Na Kavkaz preko Kijeva in Krima namesto po znatno krajši poti preko Moskve. V pismu s poti se Gribojedov, res da prav kratko, izda, da je opravil v Kijevu in na Krimu neka organizacijska navodila zarotnikov. V Berdičovu se je srečal s Henrikom Rzewuskim, ki je bil tedaj še dovolj svobodoljubno razpoložen. Na Krimu spet se je srečal s političnimi agenti zarotnikov in obiskal tudi Gustava Olizara v njegovi krimski samoti. Spomnimo se, da je prišel k istemu Olizaru nekaj prej na obisk tudi Mickiewicz, da je pozneje, po dekabrističnem porazu, carska oblast Olizara aretirala zaradi nekakšnih stikov z ruskimi zarotniki in poljskimi domoljubi. V oči bode skupen, enak potni načrt, postanek, resda v krajšem časovnem razmaku, a v istem prvem polletju leta 1825, v istih vozelnih krajih (Kijev, Krim). Spomnimo se še, da sta bila oba, Mickiewicz in Gribojedov, do neke mere »prijatelj« po pojmovanju zarotniške terminologije. Lahko torej domnevamo, da sta oba izvrševala med potovanjem kako zaupano jima poslanstvo v korist svojih prijateljev, morda sta imela kaka pisma, morda sporočila, kake novice ali navodila. Zdi se, da priča glede Mickiewicz o tem tudi njegov prihod v Kijev v času velikega sejma.

Vendar se je treba zavedati krhkosti dokaznega gradiva, šibkosti teh stvarnih dokazov, kakor bi rekli v sodnem jeziku. Naravno, teza o sodelovanju Mickiewicz v taki ali drugačni akciji, pomoči v korist ruskih zarotnikov, ostane deloma hipoteza. Treba je še nadalje iskati trdnejših dokazov. Posreden dokaz, stranska osvetlitev je tudi primerjava besedila v pismu Rilejeva in Bestuževa z izjavami drugih dekabristov. Ta primerjava seveda ne zadošča za kake popolnoma zanesljive trditve. Vsekakor pa nekoliko razširja naše znanje o tem v bistvu skrivnostnem razdobju Mickiewiczovega življenja. Dvomljivo je celo, če bomo sploh kdaj imeli popolne in natančne podatke o Mickiewiczovem bivanju v Rusiji, zlasti glede pesnikovega odnosa do dekabristov. Eno je popolnoma zanesljivo. Bil je to odnos žive simpatije, prijateljstva, globokega spo-

štovanja in vir za lastna plodna razmišljanja. Poraz dekabristične vstaje in julijska tragedija 1826. leta, ko so obesili pet dekabristov, sta bila za Mickiewicza brez dvoma vir velikega pretresa. Pesem »Ruskim prijateljem« je izrazit dokaz tega, čeprav gotovo ne odseva zadosti vtisov in doživetij iz decembra 1825 in julija 1826. Pomnimo, da je nekaj dni po pesnikovem prihodu v Moskvo izbruhnila vstaja na Senatskem trgu, ki se je končala s tako tragičnim porazom. Premagani so bili najboljši prijatelji, pesniki, ki so pisali revolucionarne pesmi za ljudstvo, pesmi, ki so presenečale Mickiewicza s svojim terorizmom, a pričale o goreči revolucionarnosti njihovega avtorja — Rilejeva. Premagani so bili ljudje, ki so imeli vzvišene pojme o literaturi, v tistem času edini prijatelji zaslužnjega poljskega naroda, edini, na katere bi se mogel poljski narod zanesti v prihodnjem boju s carizmom. Premagani in obojeni so bili ljudje, do katerih je Mickiewicz čutil brezmejno zaupanje in ljubezen, resnični prijatelji. Saj je pozneje pisal:

V sponah sem se plazil
molče kot kača, varal sem despota zvito,
pred Vami pa na tajne čustev nisem pazil,
pred Vami sem se vedel kot golob odkrito.

Zato je poslal že po poljski vstaji ruskim prijateljem, ki so ostali živi, besede prijateljstva in spodbude, razločno poudarjajoč, da

(Bridkost) iz solz, krvi izsesana domovine moje,
ne Vas — okove Vaše žge naj in razjeda.

Dekabristični poraz je povzročil še večjo previdnost pri Mickiewiczu, nujnost »šifer« in, kar je v takratnih razmerah umljivo, tudi nujnost nekaterih mistifikacij. Prvo ohranjeno pismo iz te dobe je datirano z 22. februarjem 1826. Več kot dva meseca (v Moskvo je prispel 12. decembra 1825) je molčal. Spomnimo se, da je Puškin kot lirik molčal več kot šest mesecev, a njegova življenjska Muza je bila navajena hitro reagirati na pesnikova doživetja in vtise. Mickiewiczev molk je razumljiv kot tudi mistifikacije, ki jih tu in tam vsebujejo njegova pisma. Pesnik je očitno želel zagotoviti svojim pismom pravico do obstoja, da bi prihajala v roke naslovljencev, gotovo je želel napraviti uslugo naslovljencem, jih zavarovati pred sumničeni carske policije. V pismu z dne 2. junija 1826, namenjenem H. Hołowińskemu, znancu iz kijevskih časov, katerega je obiskal na njegovem posestvu v Steblovu med potjo iz Kijeva v Odeso, piše Mickiewicz o »veličastni slovesnosti« ob kronanju carja Nikolaja I. V pismu z dne 27. septembra 1826 Joanni Zaleski spet piše o slovesnostih ob kronanju, o predstavah, iluminacijah kot zgodovinsko pomembnih dogodkih, katerih se je, kot piše, veselil z drugimi vred. Zanimivo je, da v istem pismu omenja govornice, ki so se razširile po Odesi, namreč da izvajajo represalije nad njim kot osumljenim zveze z dekabristi.

Pozornost vzbuja tudi, da so zlagane pohvale v stilu »plazenja molče kot kače«, ko govori o slovesnostih ob kronanju, prav v pismih tistim ljudem, ki jih je obiskal med potjo v Odeso. Vsekakor hoče Hoł-

wińskim in Zaleskim s svojimi mistifikacijami zagotoviti nekakšno imuneteto, jih zaščititi pred policijo, ki je pridno prebirala pisma, želel pa je seveda zavarovati predvsem tudi sebe. Saj pravi v pismu 15. januarja 1827 najbližjim, Czeczotu in Zanu:

»Oh, še o Szerokovih pismih (= Teodor Łoziński, avtorjev prijatelj). Treba je enkrat za vselej končati vsak prepir. Szerok piše v vzornem stilu: vsaj v nekem pogledu ga želim posnemati: v vsako pismo uvrstijo majhen članek te vrste. Je to pisemski balast, za jadrnanje zelo potreben.«

Tu je govor ravno o takih varljivih pohvalah, vdanostnih izjavah. Za Mickiewiczza je to toliko kot »pisemski balast«, ki naj pismom olajša »jadrnanje«, to je dostavo naslovljencu, »balast«, izvirajoč iz položaja človeka, ki je primoran »varati despota«.

Koliko grenke ironije je v teh opazkah o pisemskem balastu in o uspešnosti »vzornega stila«, kakršnega uporablja Łoziński! Koliko ponižanja in upora se je nabralo v srcu pesnika, navajenega na »golobjo odkritost« v stikih z ruskimi prijatelji, sedaj pa prisiljenega, da skriva svoja čustva! Koliko teh vtisov in žalostnih izkušenj se je izrazilo potem v »Konradu Wallenrodu«! Koliko ugotovitev o politični nesvobodi, ki kviri značaj in duševnost!

Posebno poglavje je problem Mickiewiczzevega tesnega prijateljstva s Puškinom, s katerim se je seznanil v pozni jeseni 1826 v Moskvi in katerega je ohranil v pristrčnem spominu do konca življenja. S Puškinom sta se pogovarjala v času, ko je naš pesnik ustvarjal »Konrada Wallenroda«, Puškin pa preživljal tragični duševni razkol po porazu najožjih prijateljev. Ne poznamo vsebine razgovorov. Medlo svetlobo meče nanje Puškinova pesmica »Mickiewicz«. Morali so biti prijateljski razgovori, intimni, zaupni, če se je v njih kot snov ponavljala prihodnost narodov; morala sta oba razpredati skupne misli, sanje o bodočem bratstvu med ljudmi, med narodi. Stvarnost naokrog je bila strašna, pritisk, strah, ponižanja. Tolažbe niso dajali zamolkli odmevi nadaljnjega nezadovoljstva množic, carizem je zmagal in neusmiljeno dušil vse pojave protesta. Tolažbo je prinesla poezija, skupni razgovori so to tolažbo utemeljevali. Kajti skupno je bilo obema pesnikoma prepričanje, da je pesnik — prerok, ki vodi svoj narod v prihodnost, a pesniška beseda je ognjena krogla, s katero mora pesnik udarjati v srca svojih bratov. Tako misel je vsebovala tedanja Puškinova pesem Prerok, tako misel beremo iz znanih Mickiewiczzevih besed v Wajdelotovi pesmi.

V temni nikolajejski noči se pesnik kljub tragičnemu porazu plemenitih ruskih prijateljev — porazu, ki je bil zlovešč tudi za usodo poljske vstaje — ni uklonil, ni zgubil upanja; ne brez nemira zroč v prihodnost svojega naroda in njegovega mladega uporniškega rodu, je navduševal za boj, budil vero v revolucionarno dejanje napredne mladine. Tu, v Rusiji, je dozorel narodni poet, zagovornik in glasnik stremljenj svojega rodu, ki jih je prehitel s svojim ustvarjanjem.

Imel je prav slepi ruski pesnik Ivan Kozlov, prevajalec Krimskih sonetov, ko je, govoreč o Mickiewiczzu, dejal Odyńcu: »Vi ste nam ga dali močnega, mi Vam ga vračamo mogočnega.«

PESNIŠKA OBLIKA PRI PREŠERNU

Prešernove zgodnje pesmi rasejo iz domačega izročila in ob tujih zgledih, pozna pa se, da je dobil Vodnikov poskočni ali anakreontski verz v roke vse drugače nadarjen pesnik. Po tesnejši zvezi s Čopom pa srečujemo različne umetnejše oblike, posebno iz romanskih literatur. To so na priliko španska romanca z asonanco, stanca, tercina, sonet in iz njega izpeljani sonetni venec, glosa s špansko decimo, francoski aleksandrinec v napisih, zraven pa elegični distih, potem orientalska gazela, nibelunška (modernizirana) kitica, poleg tega pa druge različne kitice, med katerimi je svojevrstna simetrična stavba v Pevcu. Po Čopovi smrti se je približal kitičnim oblikam tako imenovane nemške švabske šole in domačih pesmi. Za igrāčo je napisal tudi triolet.

Prešeren ni bil samo izpovedni pesnik, ampak izrazit oblikovalni talent. Nove težavne oblike so ga naravnost mikale, naj se je vnel zanje v pogovorih s Čopom, ki je teoretično razglabljal o njih uporabnosti, ali pod vplivom romantike ali pa naj jih je po naključju srečal sam. V njih je preizkušal svojo izrazno spretnost in moč slovenskega jezika, ki naj bi se prilagodil oblikam, s katerimi so se ponašali kulturno razviti narodi, in s tem dokazal, da je zmožen za tekmo z njimi. Poezija, ki bi dokazovala to z vsebino in z obliko, bi prebujala slovensko izobraženstvo in z njim meščanstvo ter združevala narodne sile, da se poprimejo novih nalog, ki jih terja narodni razvoj. Ne gre pa samo za artistično veselje ali narodno spodbuden namen, ampak tudi za pesnikovo osnovno potrebo, da tudi z obliko uredi, vklene in s tem premaga nemir, ki so mu ga prizadevala pričakovanja, skušnje in spoznanja.

Izbiral je obliko, ki se sklada z vsebino. Tako se v kritičnih formah »pesmi« ali balad in tudi kasnejših romanc pozna ne samo, kako se je ravnal po takratnih domačih in tujih zgledih, ampak da se je tudi naslonil na obliko in izraz slovenske ljudske pesmi. Za prve vedre in lahkotne romance pa je vzel špansko obliko z asonanco. Prav tako se sklada z elegično premišljujočo vsebino stanca v Slovesu od mladosti ali v Krstu, z dramatično satiro pa tercina v Novi pisariji ali ista z dramatično pripovedjo v Uvodu v Krst pri Savici, medtem ko mu je sonet služil za zgoščeno nazorno podobo čustvenega in miselnega doživetja ali pa za ostro naperjeno satiro. Tako se tudi glosa ujema s hudomušno resnim obravnavanjem pesniškega poklica, zraven pa je za podobno lahkotno-rešnobno ljubezensko snov primerno uporabil gazelo. Antični elegični distih je rabil, kakor drugi, za slovesno elegijo ali podoben napis in zbadljiv zgoščen epigram.

Že prve znane pesmi pričajo, kako razvit čut je imel pesnik za dognano in učinkovito vsebinsko razvrstitev, ki jo podpirajo skladen ritem in glasovne ter zmyselne figure. Tako je v Povodnem možu skoraj igraje prešel iz lahkotne pripovedi v opis grozotnega konca, v pesmi Dekletam pa je prispodobne minljivosti zlatih dekliskih let za konec

spretno povzel v obrnjeni vrsti. Čim bolj rase njegova pesniška sila, tem bolj dognana je ta skladnost, n. pr. v sonetih, kjer je navadno v soglasju z obliko drugi del ali antiteza prvemu ali njegova dopolnitev, posebno kadar je v prvem prispodoba, ki jo v tercetih razrešuje s tem, da jo obrača nase. Višek pa je dosegel v Sonetih nesreče, ki so vsak zase kakor iz kamna postavljen spomenik velikega trpkega pretresa, ki je divje oral v pesnikovi duši.

Glede verza v distihu še ni bil čisto na jasnem, ali naj se ravna po antičnem kvantitativnem ali modernem kvalitativnem, t. j. poudarnem načelu. Njegovi očitki Zupanovim heksametrom so po današnji teoriji neupravičeni.

Povsod drugod pa je postavil naš verz na trdno in zdravo podlago. Zelo vestno je štel zloge, jih akcentuiral, bil pa daleč od toge metrike, marveč se ravnal po svojem tankem ritmičnem čutu. Pri tem je uporabljal prostosti, ki mu jih je kazal verz v ljudski pesmi. Tako prostost je rabil tudi Vodnik. Prešeren pa je ž njo znal dati verzu še večjo prožnost in razgibanost. S tem in s preprosto, nazorno, pa požlahtnjeno blagoglasno besedo je dognal pesem do največje izrazne naravnosti in prisrčne neposrednosti. Tako je zlasti v baladnih pesmih ob koncu velike ljubezni, še bolj pa v Ribiču ali v Judovskem dekletu, kjer naletimo med jambskimi verzji na takele:

Rodú Abrahamóvga hči...
Ker témpelj njih déleč stóji...

Take prostosti ga je učil tudi italijanski verz, posebno enajsterec, ki ga srečamo pri njem najpogosteje. Že po italijanski metriki je to verz z dvema stalnima poudarkoma: tik pred cezuro, ki je za četrtrim ali šestim zlogom, in tik pred ženskim (jambskim) sklepom verza. V okviru teh zakonov pa je šel Prešeren prosto svojo osebno pot. Tako je ustvaril med drugim znamenite verze, nad katerimi so se zagovorniki toge metrike spotikali, ki pa so ne samo pravilni, ampak tudi imenitno podpirajo zmisel ali barvajo podobo, kakor:

Al tjà, kjer svét Antón Jézusa várje...
Dva jézna kêruba z méčam ognjénim...
Okróg vrát stráža na pomóč zavpíje...
Perdjála čédnosti sva njé in tvôje
vsak svôjim pésnam, in skudéla
njegà bilà ni niž od sklédce môje.

Predzadnji verz ima tu le devet zlogov, dobi pa zato dopolnilo v prvih dveh iz sledečega, ki spadata v to ritmično enoto in hkrati vežeta oba verza. S takim enjambementom, ki ga je sicer Prešeren redko rabil, se ritem, kakor je lepo razložil Avgust Žigon, požene čez bran, da se v koncu soneta tem učinkoviteje umiri.

Kakor v celoti razodeva njegova pesem tudi v posameznih črtah pesniškega oblikovalca, ki ga odlikuje ne samo čustvena elementarnost, ampak tudi gibčen, živahen duh. Ponavljanje istih besed, ki ga srečujemo v Povodnem možu, njih povzemanje v naslednjem verzu, dopolnjevanje

ali spreminjanje vrstnega reda srečujemo tudi sicer pri njem. V tem vezanju je včasih igranje duha, ki odkriva besedne in glasovne asociacije, hkrati pa krepi in zgošča čustvo, zato se zdi, da se figura naravnava iz nekega simetričnega središča.

V nekaterih epigramih je taka zgoščenost s simetrično delitvijo obenem pod vplivom latinske periode, ki hoče biti čimbolj ekonomična. Tu naletimo na tako imenovani izpostavljeni subjekt ali hiazem:

Z v é z d e, ki réšjo, bílé so neznáne, ki čóln pogubéjo...
V á b i nas Jánez Krstník, v á b i Marija v nebó...
St á n k o Slovénco v skòk, V r á z si naróbe Katón.

Prav tako značilna je antitetičnost, najrajši uvedena z besedico al, in to ne samo v sonetih, ki dajejo s svojo dvodelnostjo lepo priložnost zanj. Ta pesniški obrat je pač v skladu z nasprotjem, ki ga je pesnik Prešeren venomer čutil med svojim pričakovanjem in grenkim spoznanjem stvarnosti.

Že pismo staršem 1824. leta priča o nagnjenju k naivno pesniškim podobam, ki ponazarjajo čustvo in misel. To so podobe iz domačega sveta in kakor te je domača beseda in podoba v njegovih pesmih najbolj pogostna. Že od začetka zadevamo na izražanje, ki ga je rabila ljudska pesem, n. pr. rožice, tičice, ki se vežejo z mislijo na dekle in ljubezen, ali rumeno sonce, za bele jo roke prijel i. dr. V pesmih, ki so po svojem tonu bolj domače stvarne, na priliko v romancah in nekaterih gazelah, je tak tudi jezik in njegove metafore, medtem ko je tam, kjer je čustvo privzdignilo pesniško raven, privzdignjena tudi jezikovna oblika. Poleg splošnega, konvencionalnega pesniškega izražanja, recimo v opisovanju ženske lepote, rabi večkrat tudi besedo iz prav stvarnega besedišča, kakor: zarja, dneva porodnica; srce mi je postalo vrt in njiva, kjer seje zdaj ljubezen elegije.

Iz antične, trubadurske in tedanje evropske poezije je prevzel konvencionalno pesniško izražanje kakor zvezde za oči, strune, solze in jok, kadar gre za ljubezensko prošnjo. Mnogo je pri tem vplivala Petrarцова poezija, na katero nekajkrat namiguje. Iz starega, pa tudi iz novejšega pesniškega izročila mu je postalo domače alegorično posebljanje pojmov in njih apostrofiranje, kakor: okusil zgođej sem tvoj sad, spoznanje; viharjev jeze, časov sile in podobno. Veliko je seveda tudi podob in namigov na antiko, kakor n. pr. sodi brez dna, ljubezenske puščice, Kamene, Minerva, Orfej i. dr. Kakor prevrnjeni red v stavku (inverzijo) po latinskem zgledu je opuščal tudi take rekvizite, ki so bili malo domači. Tako imenovana romantična ironija mu je v Krstu pri Savici dovoljevala poseganje v epično dogajanje in apostrofiranje, s čimer je dajal delu osebno lirično barvo. Iz romantične čustvene metaforike je prevzel tudi podobo morja, ki ga sicer ni poznal, pa mu je bila ena najbolj domačih, ker je ustrezala njegovemu občutku miru ali viharnega in negotovega življenja.

Tudi v podobah je gledal na jasnost in skladnost s pojmom, prav tako pa na to, da niso iskane, ampak naravne, naj gre za mokrocveteče

rožce poezije, za mokre straže Blejskega otoka ali presunljivo temno zarjo in za sled sence zarje unstranske glorie, ki je s svojim pretenjenim stopnjevanjem najdrznejši primer njegove metaforike in je videti čisto nepričakovan pri pesniku klasične umirjenosti.

Drugi čbeličarji so po zgledu predromantične poezije opevali naravo samo zase, zlasti v okviru letnih časov. Prešernu pa sta bila narava in človeško življenje v glavnem zakladnica podob in prispodob, ki ponazarjajo osebno notranje življenje ali podpirajo kako misel. Pri njem pravzaprav ne najdemo opisa narave in čustva, ki se budi ob nji, da bi bila zasnovana kot samostojno, zase ločeno pesniško doživetje. Tudi blažena slika pomladi v 14. sonetu Sonetnega venca, ki je poleg podobe lepe blejske okolice v Krstu pri Savici njegov najobširnejši opis, je le prispodoba velike sreče, ki bi jo prinesla uslišana ljubezen.

Navadno pa razodeva njegov pesniški jezik na eni strani podobo lepote, ljubezni, mirnega življenja v skladu z naravo, v bratovskem soglasju z drugimi ljudmi in narodi. Sem sodijo ne samo take podobe kakor: cveto ji zlate leta, lepote cvet, rudeči zor, podoba blaga, blage sapice, ampak posebno pogostna raba pridevnika mil. Na drugi strani pa se odgrinjajo mračne podobe sovražne usode, nadlog, preganjanja, pekla spoznanja, ki ga ponazarjajo antične Erinije in Harpije, gadi, levi in tigri, romantično viharno morje ali butajoče jezero. Kadar pesnik čuti, da teh nasprotij ne more premagati, in se brezup sprevrže v resignacijo, mu je pribežališče in zavetje grob ali zlitje z vesoljno naravo, ki njenega vidnega sveta sicer samostojno ni opeval, pač pa je od njega dobil spodbud in navdihov za sanje, kakor pravi v Neiztrohnjenem srcu.

Franc Zadravec

OB AŠKERČEVI STOLETNICI

Smo narod, ki kljub številčni majhnosti ni v zadregi za obletnice svojih literarno umetniških ustvarjalcev. Še važnejše pa je, da nam te obletnice v mnogih primerih niso samo pietetne obujenke nekdanjega pomena naših piscev, temveč večkrat tudi takšni trenutki sedanjosti, v katerih soočimo svoje umetniško idejne in estetske težnje z nekdanjimi in skušamo pretehtati, koliko le-te še pomenijo za nas in po čem sodijo v zgodovino. Ta zavest in tak predmetni odnos usmerjata tudi pričujočo beležko o pesniku Antonu Aškercu.

Upoštevajoč nesporno resnico, da Aškerc ni niti neznamen niti nezanimiv pojav v naši umetniški književnosti in družbeni idejnosti osemdesetih in prvih devetdesetih let, je slovenska literarna zgodovina že obširno in temeljito razčlenila umetniško vrednost njegove poezije, pregledala in ocenila njegovo svetovnonazorsko, družbeno in narodnostno miselnost in njegov človeški lik. Ob Aškerčevi poeziji se je do naših dni nabralo tudi nekaj zgolj idejno-estetskih ocen. Redke med njimi so napisane sine ira et studio in so pomembne kulturne tvorbe, vznikle ob Aškerčevem delu; večina takih vrednotenj pa nezaustavljivo pada v

globoko pozabo, medtem ko pesnikovo delo še zmerom živi med nami. Notranji zakon sleherne kulturne vrednote je pač tak, da se ohranja z lastno silo in da je zanikanje ne more razvrednotiti, kakor ničnosti ne reši in ne uveljavi še taka hvala.

V povojnem času uživa Aškerc med nami razmeroma skromno veljavo: odrinili smo ga v srednjo šolo in, sklepač po mestu, ki mu ga je odmeril učni načrt, je zanjo še kar pomemben pesnik. V krajših idejno-estetskih prikazih slovenske književne preteklosti pa ga omenjamo samo še kot preprostega in okornega pesnikovalca, včasih samo še kot obrtnega izdelovalca nekakšnih prašnih, sivih gmot. To vrednotenje vzbuja sum, da pomeni Aškerčeva umetnost našemu odraslemu rodu bore malo. Toda ali je umestno in potrebno podvomiti v takšno vrednotenje, štejem za problem, na katerega bom poskušal odgovoriti — ne v obliki boja za poveličanje Aškerčeve podobe, pa tudi ne v obliki zanikanja njenih vrednot.

Po letu 1945 smo dobili sicer več kritičnih opazk o Aškercu, a samo dve nekako novi in ostri oceni. Obe izzvenita kaj negativno za Aškerca, ena v estetskem¹, druga v družbeno-idejnem² pogledu; v prvi je zamenjala oznaka »obrtniška marljivost« besedo umetnik, v drugi je izrečena rahla zamera, da pesnik ni doumel stopnje slovenskega družbenega razvoja, da ni poznal marksistične literature in da ni globlje občutil »človekove osebne in družbene usode«. Estetski kritik se sklicuje na Cankarjevo in Prijateljjevo oceno Aškerca, ne da bi enakovredno upošteval prvine priznanja in zanikanja v njunih ocenah. Cankar dosledno vrednoti literarno estetsko podobo Aškerčeve poezije, ko določno pove, da je Aškerc najprej umetnik, kasneje pa samo še suhotno učenjaški rokodelc. Tudi Prijatelj prizna Aškercu, da je umetnik, se zadržano navdušuje nad umetniško močjo njegovih balad, očaran od poezije naše »moderne« pa zaključi, da Aškerčeva poezija »obstoji iz samih kvadrov, neotesanih, silnih temeljnih kamnov...« Rahla nedoslednost med estetsko sodbo in podobo, ki naj to sodbo podkrepi? Sledi torej: kdor v zvezi z Aškercem ne more mimo obeh avtoritet v slovenskih estetskih presojanjih, naj ju uporablja objektivno in kritično, ali pa naj ju pusti pri miru, da po nepotrebnem ne kali vrednot in da umetniškemu ustvarjalcu ni krivičen. Družbeno-ideološki ocenjevalec je premalo mislil na to, da življenjska struktura družbe določa njeno zavest, zavest posameznika. Aškerc je živel vse do druge polovice devetdesetih let večinoma v slovenski kmečki provinci, ki jo je nekoliko kasneje umetniško najbolj nazorno izoblikoval Ivan Cankar v Kralju na Betajnovi in v Martinu Kačurju. Aškerčeva socialna tematika sicer kaže, da ni prerasel samo svoje konservativno in deloma že precej sklerikalizirano kmečko okolje, temveč da je preko kmečkega demokratizma (Stara pravda) načel tudi kritiko slovenske meščanske zavesti. Toda žal samo načel, potem pa obstal. V osemdesetih letih Slovenci tudi nismo imeli ne pomembnega sociologa, še manj pa razgledanega esteta, ki bi mogel odločilno vplivati na miselno

¹ Filip Kalan: Zapiski o slovenski književnosti. Naši razgledi 1954, št. 2.

² Ivan Potrč, Aškerčeva pripovedna pesem: Anton Aškerc, Pripovedne pesmi. Uredil Ivan Potrč. MK 1949. Glej str. 20—21.

liberalno usmerjenega duhovna Aškerc v marksističnem družbenofilozofskem duhu. In dokler je bil Aškerc vplivom še dostopen (v osemdesetih letih), Slovenci tudi nismo imeli močnejšega socialističnega gibanja, ki bi ga moglo vabiti k svoji ideologiji, kakor je deset let kasneje pritegnilo Cankarja na Dunaju. Ko pa se je takšno gibanje začelo, je Aškerc deloma že tonil v slovenskih neplodnih liberalnih močvarah. O tem, da je naš pesnik pomanjkljivo občutil človekovo osebno in družbeno usodo, nismo upravičeni govoriti.

Slovenska umetna pesem se je v zadnjih šestdesetih letih vsebinsko in oblikovno sila bogato razrasla. Zategadelj je umestno vprašanje, ali Aškerčeva epika ob njej še dosega naš čas oziroma ali nam spričo moderne poezije izza devetdesetih let še kaj pomeni. In če nam le še zelo malo pomeni in nas pušča hladne, ko jo zremo v okviru vse slovenske poezije, je to morebiti zaradi zastarele pesnikove miselnosti, zastarele že za njegovega življenja? Ker okus posameznika ne more biti dokončen in odločilen kriterij za to, ali je kako delo iz preteklosti umetniško ali pa ni — je morda vzrok tega hladu dejanska estetska nemoč Aškerčevih pesmi samih? Ali je ves Aškerc tako siv, okoren, primitiven in miselno zastarel, da bi ga ne mogli imeti za umetnika in za izpovedovalca tudi pomembnih misli?

Kadar zagleda človek preveč peg na pesniku, neredko posumi tudi o njegovih vrednotah. Da je to optična prevara, ni treba posebej poudarjati. Toda prav iz te prevare izvirajočo presojo, se mi zdi, doživlja v našem času Aškerc. Ta presoja pa je v našem primeru enostranska in zato neobjektivna in krivična. Kakor je namreč nesporno, da je pričel Aškerc kot umetnik in mislec usihati in zastarevati šele v drugi polovici devetdesetih let in da se je v tem času neprijetno zameglil tudi kot človek, tako je tudi nesporno za vsakogar, kdor ni gluha za epiko, da je bil mlajši Aškerc kdaj pa kdaj resničen umetnik in da je ta ali ona misel v njegovi poeziji še danes kaj vredna. To dvojnost so doslej podčrtali vsi, katerih beseda o Aškercu je bila nepristranska in ki ga niso odmetavali zaradi estetskih in miselnih vrednot, ki bi jih želeli v njem najti, pa jih v njem ni, temveč so priznali tiste, ki so jih našli. Zatorej se mi zdi, da je Aškerčev pregloboki padec tisti plot, ki zasenčuje našemu rodu pogled na pesnikove odlike, da je val nevrednosti pljusknil čez vrednote in jih zakril, zlasti zato, ker je glede na veliko estetsko in miselno bogastvo in družbeno pomembnost naše »moderne« neprijetno težak.

Drugi del Aškerc je za naš čas dejansko mrtev, zakaj Aškerčev estetski okus se je sredi devetdesetih let toliko skvaril, da je mož resno štel n. pr. Govekarjev roman V krvi za klasičen roman, za umetnino. Odkar se je družil s čedalje večjim estetskim oportunistom Govekarjem, poslednjim klavnim izrastkom slovenske meščanske kulture v devetnajstem stoletju, in z njemu podobnimi, je postal zares pust upesnjevalec zastarele liberalne misli, jela pa so mu primanjkovati tudi umetniška invencioznost, izvirnost in ogorčenost. Odslej nam ne more pomeniti nič več ne v idejnem ne v estetskem in ne v človeškem smislu, zakaj njegova estetika je od tu dalje zares preproščina, njegova idejnost že oguljen, nacionalno in kulturnopolitično nič več ploden slovenski liberalizem, nje-

gova človečnost pa brezobziren napor in boj užaljenega prvaka za trajnost nekdanje pesniške veljave. Na tej stopnji v zvezi z Aškercem ne moremo več govoriti o razviharjeni psihologiji umetniškega ustvarjanja, temveč samo še o oblikovalni obrti in hotenem stihotvorstvu, zakaj ostalo je večinoma samo še dolgovezno pripovedovanje in ponavljanje, umetniški čar pa je izginil; nekdanjemu pesniku je bila pesem samo še sredstvo za puhlo frazo in za kopičenje snovi in motivov, ne pa več ustvarjalna nujnost. Od tod naprej je bil Aškerc anahronističen že v svoji dobi in spada po tej plati samo še med opombe slovenske kulturne zgodovine.

Za ta padec so poiskali že več subjektivnih in objektivnih razlogov, ki jih na tem mestu ne kaže ponavljati; poudaril bom le enega, ki se mi zdi za Aškerca posebno usoden. Na Aškerčevo trmasto, uporno in bojovito naravo je zelo neugodno vplivalo vzgojno cepivo za njegov poklic. Kot mladenič je sprejemal dogmatično miselno vzgojo, doraščal za prižnico in za izbrano voditeljstvo. Privzgojena zavest izbranosti in iz nje rastoči občutek vzvišenosti, ki ju je sprva za ceno umetniškega ustvarjanja v sebi še uspešno dušil in zatajeval, sta se kasneje razrasla v njem v naduto prvaštvo, hoteno voditeljstvo in umetniško domišljavost. Tolkel se je za narodni in deloma že tudi za družbeni demokratizem, za svobodoumje kot svetovni in stvariteljni nazor, sam pa je notranje sužnjil privzgojeni dogmatični miselni metodi. Tu, v razkolu med izpovedanim nazorom in lastnim togo miselnim stanjem, je najverjetneje temeljni vzrok njegovega stvariteljskega padca in osebne tragike. Zaradi tega razkola je odslej naglo zaostajal za slovenskim družbenim in idejno-estetskim razvojem v naši književnosti. In samo tako se je ob oholi samoljubnosti in zagrenjenosti mogel spreti z našo »moderno«, ko je le-ta že premagala svojo neznatno dekadenčno razvojno stopnjo. Naš pesnik, človek zaustavljenega osebnega razvoja in delne bleiweisovske obremenjenosti, je bil tudi človeško preslab, da bi doumel in priznal velik umetniški in narodnokulturni pomen »moderne«, ki je kmalu ujela v svojo literaturo prve odsvite »krvave zore« (Ivan Cankar). In tako je isti Aškerc, ki se je svoj čas boril zoper Mahniča za sproščeno, dogmatično nevkljenjeno književnost, nekaj let užaljeno motril takšno umetnost, dokler se ni umaknil pred njo na rob slovenskega umetniškega dogajanja.

Vendar je to le drugo dejanje v Aškerčevem življenju, zanimivo zgolj kot duhovni in karakterni študijski problem, in še kot tak le za tegadelj, ker gre za umetnika, za doslej največjega slovenskega epika. Pretirano bi bilo govoriti o kaki Aškerčevi kulturnozgodovinski in družbeni krivdi; gre samo za lep primer propada dogmatske miselne metode kulturnega delavca v okviru razkrajajoče se slovenske meščanske miselnosti ob koncu minulega stoletja.

Prvo dejanje pesnikovega stvariteljskega življenja pa vsebuje prvine, ki žare skozi vso nepregledno množico slovenskih pesmi še v naš čas. Izberimo nekaj značilnosti Aškerčevega umetniškega temperamenta, ob katerem se ustavlja ali bi se naj ustavljal tudi današnji bralec.

Aškerc ni bil zaveden učenec nobene literarne smeri, kakor sta bila n. pr. Cankar in Župančič v svojih začetnih dunajskih letih. Lastna, v realni svet vklenjena narava in slovenske družbene in duhovno literarne

razmere so mu narekovale realistični oblikovni prijem in redko simboliko z največkrat stvarno vsebino. Organsko se je vključil v razvoj slovenske literarnooblikovne metode, ki je že od Levstika sèm vedno bolj težila k realizmu. Smisel za kratek, bistven izraz pa si je poglabljaj ob domači in srbski narodni pesmi, ob Mažuraniću, čigar oblikovni vpliv začutimo zlasti v baladi Stava, in ob klasikih ruske umetne pesmi, Puškinu, Lermontovu in Nekrasovu. Zlasti ta mu je moral biti blizu s tematiko o trpljenju ruskega mužika, prav tako tudi Mažuranić s svojim znamenitim ogovanjem in haračem.

Aškerčeva umetnostnoidejna izpoved izpričuje realistično kritično pojmovanje umetnikovega dela v človeški družbi. Ta izpoved je zahteva po odtisku stvarnih prvin življenja v literaturi, plemenitih in malovrednih človekovih lastnosti in stremljenj. Lahko rečemo, da si je njegova umetniška zavest našla tole osrednjo nalogo: iskati, odkrivati in kazati ljudem resnico.

Kajti res je res! Resnico samo
vselej piši vestni zgodovinar.
Ne na levo gledaj, ne na desno,
kaj vrstniki poreko, ne baraj!
Kaj potomci poreko, ne maraj!

Naj bo umetniško še tako okorno vtisnjena v besede, obsega ta misel enega od bistvenih pogojev njegove umetnosti. V zreli dobi svojega pesnikovanja se Aškerc ni le teoretično ustavil Mahničevim dogmatično estetskim zahtevam, temveč je gornjo misel z nemajhno umetniško zmogljivostjo tudi uresničeval. Ne umik iz kipečega življenja v zvok besede in oblikovni artizem, ne v brezbriznost za človekovo usodo ali v sentimentalno človekoljubje, temveč umetniško oblikovano objetje resnice v vsej njeni človeški in življenjski podobi: to je Aškerčevo ustvarjalno vodilo, bolj ali manj uspešno pričujoče v njegovih najboljših baladah in drugih pesmih. V Aškerčevem umetniškem temperamentu je mnogo ustvarjalnega ogorčenja, večinoma narodnostne, socialne in etične narave. Aškerc je nasprotoval hlapčevstvu, sovražil narodno mlačnost, izkoriščanje, politično sleparstvo in kulturno laž. Navdihnil ga je temni požar šestnajstega stoletja, v katerem je prvič mogočno zagorela slovenska demokratska osvobodilna misel in se preko Linharta prelila v naše slovstvo devetnajstega in dvajsetega stoletja. Odlika Aškerca umetnika je dovolj krepko občutenje človeka kot individualnega in družbenega bitja. To občutenje je izoblikoval zdaj v zgodovinski, zdaj v sodobni snovi. Moč in zdravje njegovega socialnega občutenja sta izražena s preprosto, kleno in nič sentimentalno besedo in podobo. Aškerčeva pesem je socialni pojav v našem slovstvu. Dokler je bil umetnik, je bil naprednjak v kulturnem, socialnem in nacionalnem pogledu. Nacionalna svoboda, eden od temeljnih pogojev za dejansko človekovo svobodo v modernem času, mu je bila velika vrednota. Pri nas skorajda nimamo pomembnejšega pisca, ki bi ga stvariteljsko ne zaposlila narodnostna ideja. To dokazuje, da narodnost v naši moderni dobi ni abstrakten, izvenoseben pojem, temveč da je še danes posebna socialna vrednota in kot taka docela človeška in ne abstraktna vrednostna sestavina tudi velikih umetnin, naših in tujih.

Tudi ideja Svetopolkove oporoke se je v zadnjem času zgodovinsko ponovno potrdila in s tem izpričala svojo življenjskost. Zatorej je bila vredna upesnitve, kakor je tega vredna bila in ostane vsaka plemenita misel, ki vznikne v ljudeh. Ne samo estetsko ugodje, temveč etična globina in vredna, socialno-duhovno pomembna misel: to daje umetnini njeno vplivnostno moč na človeka in ji zagotavlja časovno daljnosežnost.

Del Aškerčeve poezije še do danes ni izgubil estetske moči in nam je blizu. Ne drobtinčarska, kislinsko razjedajoča estetska analiza, temveč celoten doživljajski in miselni dojem nekaterih pesmi, zlasti balad, upravičuje to sodbo. Mejnik, Knežji kamen, Stava, Kronanje v Zagrebu, Svatba v Logeh, List iz kronike Zajčke, Balada o potresu, Anka, Božična pesem siromakova, Čaša nesmrtnosti, Slovenska legenda, Svetopolkova oporoka, Firduzi in derviš in še katera pesem so potrdila Aškerčevih pristnih umetniško ustvarjalnih doživetij in storitev. Ta del njegove poezije označuje naraven, stilno brezokrasen izraz; v njem ni oblikovne bleščave, ne vznesenih ritmov in ne opojnih melodij. Je pa močna, zgrabljiva duhovnost, Aškerčevo doživetje človeka v individualnem in družbenem smislu, tedaj tisto, kar edino lahko poraja umetnine. In vsaj navedene pesmi so umetnine, ne pa sive in prašne gmote. Aškercu umetniku je bila resnica nad vsem, tudi nad obliko, in zanj kakor za slehernega umetnika velja, da je umetniška oblika le estetski prenos osebno doživete resnice in da je najboljša tam, kjer je preveč ne občutimo. Dokler je pri Aškercu ne občutimo preveč, pač pa vre skozi klenu, živa in dramatično razgibana pripoved, je mož umetnik, kjer pa jo začutimo, je raskav in kakofoničen. Umetniško zrela Aškerčeva poezija odločno zanika nazor, po katerem gre literaturi samo za podobe in ne tudi za resnice, ki da so predmet filozofije in znanosti. Dokler bomo ohranili okus in smisel za umetniško nezamotano in jedrnato izražanje resnice o človeku in družbi, za jasno realistično podobo in za kratek dramatično pripoved, kar vse, sicer zares poredkoma, a vendarle odlikuje Aškerca, bo naš pesnik ostal živ tudi kot umetnik. V sklopu slovenske pretežno lirske poezije živi še danes kot edinstveno epsko nasprotje oziroma dopnilo. In če bi hoteli predstaviti svetu neokrnjeno antologijo slovenske poezije, bi morali iz dolge vrste slovenskih umetnih pesmi za njen epski del izbrati tudi nekaj Aškerčevih, ne da bi pri tem zagrešili najmanjšo literarnoestetsko samoprevaro.

Menim, da bi začutili nemajhno vrzel v naši poeziji, ako bi nam zmanjkala Aškerčeva epika, začutili bi jo tembolj, ker do danes še nimamo drugega večjega epika. Danes, ko je v naši književnosti precēj neznatnega, malo spodbujajočega tipanja vase, kaj nejasnega beganja za medvojnimi in povojnimi človekom, a mnogo premalo bleščeče in prodorne misli, z dejansko stvariteljsko silo izoblikovane etike in velike, osvajajoče epske fantazije — ne take, ki bi blodila v surrealistični fantastiki, temveč ki bi nam, če treba, tudi po gogoljevsko prikazala naše življenje — občutimo, da nam primanjkuje tudi epska pesem. Umetniška literatura je z lepotnimi sredstvi besede doslej še zmeraj hotela nekaj pokazati in povedati. In kakor najboljši del Aškerčeve poezije dosledno zanikuje načelo *l'art pour l'art*, tako nas tudi danes ne bo mogel ogreti

kak vsebinsko prazen in zvočen artizem, pa naj bi bil še tako »umetniško čist«. Umetnik je bil in mora ostati zvest spremljevalec človeka, drzen razčlenjevalec svojih in njegovih duhovnih prvin, sooblikovalec in utrjevalec plemenitih nagnjenj in brezobziren kritik etičnih šibkosti. Za bralca ni bistvena umetnikova ustvarjalna metoda, temveč to, ali vsebuje literarno delo poleg estetskih vrednot tudi plemenito, zdravo, človeka očiščujoče socialnoetično jedro. Te zavesti in takega odločnega in brezobzirnega, v bistvu pa edino smiselnega in upravičenega umetniškega ravnanja pa včasih pogrešamo v naši sedanji literaturi. V življenje, v nas bi naj umetniki zagrabili, pa bodo imele misel in snujoča fantazija ter etično ogorčenje dovolj neizčrpnega umetniškega gradiva; zakaj v našem življenju, v življenju novih družbenih odnosov, je dovolj velikih etičnih pobud in vrednih teženj, pa še tudi mnogo takega, kar je potrebno umetnikove žgoče besede. Umetnostni nazor, kakor ga je izpovedal nekoč Aškerc, je morebiti osnovni pogoj za novo veliko pomlad v slovenski umetniški književnosti, za tisto pomlad, ki jo vse obširno in ponekod dovolj nejasno estetsko razglabljanje še vedno zaman kliče.

Fr. Tomšič

ZA PRAVICE MALE ZAČETNICE

Že lep čas lahko opazujemo, da se na debelo uveljavljajo velike začetnice tam, kjer nimajo nobene pravice, prav posebej pa se je poplava velikih začetnic razmahnila po letu 1945. Če bodo te začetnice še naprej tako nasilne in vztrajne, bo čez nekaj desetletij pravopisec lahko zapisal samo pravila, kdaj se rabi mala začetnica, ker bo to hitreje opravil kakor zdaj, ko mora predpisovati, kdaj se piše velika začetnica. Zakaj so velike začetnice v naših časih tako priljubljene? Ne bi bilo prav, če bi vzroka za to iskali samo v posnemanju tujih zgledov (slovanskih in neslovanskih). Močan vir zanje je napačno razumevanje pravopisnih pravil, nekaj pa tudi premajhna jasnost v Slovenskem pravopisu 1950. Vsi slovenski pravopisi od Levčevega dalje učijo, da se pišejo z veliko začetnico lastna imena. Vendar že Breznikov SP 1920 omejuje to rabo in k lastnim imenom ne prišteva imen za strokovne pojme, ki so po njegovem občna imena; sem šteje imena za godove, praznike, letne čase itd., imena za redove, verske družbe itd., imena za bajeslovne predmete in osebe in posamezna imena (med njimi našteva tudi: sedemletna vojska, pariški mir, brižinski spomeniki). Posebej še opozarja, da se pišejo z malo: državni zbor, narodna skupščina, deželna vlada, višji šolski svet itd. Takšna pravila beremo tudi v Breznik-Ramovševem SP 1935 in v mali izdaji 1937. Na podoben način rešuje to vprašanje tudi SP 1950: imena za urade, uprave, čase, dneve, mesece, letne čase itd. so občna imena, kadar splošno govorimo o njih; prav tako so občna imena izrazi, s katerimi označujemo dogodke, stvaritve, dela, gibanja itd. (str. 17).

Kdor pazljivo prebere takšne pravopisne predpise, bo hitro odkril nedoslednosti. Š m a r e n, T e l o v o, J u r j e v o itd. so Brezniku lastna

imena, božič, svečnica, sredozimci, binkošti itd. pa so kot strokovni pojmi občna imena in se pišejo seveda z malo začetnico. Če so lastna imena, so prav tako tudi druga, saj ena kot druga zaznamujejo godove ali praznike. Žongliranje z lastnimi imeni in strokovnimi izrazi (= občnimi imeni) pri besedah za enake pojme se je porodilo iz zadrege, zadrega pa je nastala zaradi napačno postavljenega načela, da se z veliko začetnico pišejo lastna imena. Že od nekdanj so čutili potrebo, da se pomensko močnejše besede v pisavi ločijo od manj pomembnih besed v stavku, da se vsaj deloma drugače pišejo. V stari pisavi (grški, latinski in tudi cerkvenoslovanski) so besede, ki so jih hoteli grafično poudariti, na poseben način krajšali, velikih črk, ki bi se od malih ločile ne samo po velikosti, ampak tudi po obliki, niso poznali. Pozneje so to vlogo prevzele posebne velike črke. Že spočetka ne gre pri rabi velike začetnice za lastna imena, ampak za to, da se s tako pisavo izrazi spoštovanje do tega, kar beseda pomeni, ali pa da se prepreči zamenjava ali dvoumnost. Mnoga imena so včasih občna, včasih pa lastna imena, zato jih je bilo treba v pisavi ločiti, da ne bi prišlo do pomenske zamenjave: občna imena so pisali z malo začetnico, lastna pa z veliko. Iz take rabe se je sčasoma razvilo pravilo, da se zmeraj pišejo z veliko začetnico osebna in krajevna lastna imena. Zato pri pisavi takih imen ne grešimo, težave se pokažejo le pri sestavljenih krajevnih imenih, ko se je treba odločiti, ali se drugo ime piše z veliko ali malo začetnico.

Pri stvarnih lastnih imenih ni take preproste enotnosti. Med njimi je zelo veliko takšnih, ki jih pišemo z malo začetnico, ker ni nobene bojzani za zamenjavo. Takšna imena so besede za dneve v tednu, mesece, prste na rokah, rudnine, kemične elemente, zdravila, tiskovine itd. V drugi skupini stvarnih lastnih imen so taka, ki se pišejo z veliko, ker so, recimo, toliko individualna, da jih ni mogoče spraviti pod pojem strokovnih izrazov. To so naslovi listov, knjig, literarnih del, društev, podjetij itd. V eni kakor drugi skupini imamo lastna imena, saj je n. pr. november ime določenega meseca, prav tako kakor jesen ime določenega letnega časa in ne letnega časa sploh. Drugače bi lahko rekli, da ima vsaka teh stvari svoje posebno ime ali naslov. Ker so to torej lastna imena, bi se morala, kakor učijo vneti zagovorniki velikih začetnic, pisati z veliko. Pojem lastnega imena je precej prožen in prenekateri samostalnik, ki je sam na sebi občno ime, dobi v stavku v primeri zvezi pomen lastnega imena. Kaj bi rekli k stavku: Včeraj mi je pisal Prijatelj Dopisnico, da pride v Četrtek v Mesto, da vidi, kako gre Sinu v Šoli in da ga popelje na pregled na Polikliniko. Vsi samostalniki, ki so pisani z veliko, so po svojem pomenu lastna imena: v mislih imam ne katerega koli svojih prijateljev, ampak čisto določeno osebo, poštna tiskovina ima natiskan naslov Dopisnica, četrtek je poseben dan v tednu, ne dan v tednu sploh, mesto je to, za kar bi sicer lahko rekel Ljubljana, obiskal bo med več sinovi spet samo določenega in ta ne hodi v katero koli šolo, ampak v določeno (n. pr. srednjo ekonomsko šolo), poliklinika pa končno tudi ni katera koli ustanova take vrste, ampak spet samo ena ali določena med njimi. Vsa ta imena so po svojem položaju v danem

stavku lastna imena in bi se torej v resnici morala pisati z veliko začetnico, pa vendar vsak čuti, da to nikakor ne gre. Takle primer nazorno kaže, da moramo biti pri pisavi velikih začetnic hudo previdni in da ne velja pravilo, da se kar skraja piše z veliko začetnico vse, kar pomeni ime ali naslov te ali one stvari. Zlasti veliko grešimo vsak dan, ko pišemo z veliko imena različnih odborov, uradov, uprav, zakonov, odlokov, šol, obrazcev, tiskovin itd. Vse to so sicer res lastna imena, saj so res nekaki naslovi, vendar pa jih čutimo kot občna imena in jih zato pišemo z malo začetnico. Stvar bi bila dosti preprosta, ko bi ne bilo v SP na str. 17 nekam skrivnostne pripombe, ki pravi: če rabimo katero takih imen kot določeni naslov, postane lastno ime in ga pišemo z veliko. Prav tale pripomba na debelo daje potuho tistim, ki so tako zagledani v velike začetnice. V resnici ni popolnoma jasno, kaj hoče povedati. Po mojem najbrž le to, da se tam naštetih primeri pišejo z veliko samo takrat, kadar so res pravi naslovi (v napisih na pismih, aktih in pod.), to se razume tako in tako samo po sebi, ker v takem primeru zanje velja, da stojijo na začetku stavka, in je potemtakem pripomba sploh nepotrebna. Ali bomo pisali: zglasí naj se na Rektoratu univerze v Ljubljani, ali: na Rektoratu Univerze v Ljubljani (ker je Univerza v Ljubljani tudi naslov), ali pa kar preprosto: na rektoratu univerze v Ljubljani? Mislim, da bi bila ta zadnja varianta naši pisavi še najprimernejša. Ali je prav, če napišemo: na Strojnem oddelku Tehnične fakultete Univerze v Ljubljani? Ali niso tukaj vse velike začetnice odveč, razen seveda v besedi Ljubljani?

Glede rabe velike začetnice velja torej nasploh, da se z njo ne piše vsako lastno ime, ampak da je njena naloga v tem, da je pisana beseda kar se da razločna in jasna.

Francè Goršič

„OBČE“ IN „SPOŠNO“ V SLOVENSKEM IZRAZOSLOVJU

V slovenskem strokovnem izrazoslovju, še bolj pa v splošnem izrazju se pridevnika občí in splošen mešata drug z drugim, ker piscem, ki ju rabijo, pojmovna razlika ni dovolj jasna. Krivdo je iskati predvsem v tem, ker je terminologija teh pojmov pri Nemcih, pod katerih vplivom je do nedavna bilo slovensko slovstvo, in vso moč neprecizna. Povrh tega že lepo vrsto desetletij vpliva izrazoslovje Srbov in Hrvatov; le-ti pa sploh ne razlikujejo pojmov občé in splošno, marveč jim je oboje zgolj opšte oziroma opće.

Škodljivi vpliv nemške terminologije je v našem primeru ta, da Nemci navadno sploh ne ločijo pojma *allgemein* v pomenu občé od pojma *generell* v pomenu splošno. Od tod prihaja, da celo naši slovarji — Cigale, Pleteršnik, Bartel, deloma tudi SP 1950 — zelo mešajo oba pojma.

Obče je to, kar se jemlje kot pravšnje za vse ali vsaj za večino primerov. Nasprotje mu je izjemno, posamezno.

Z ustavo je določena splošna vojaška dolžnost za vse sposobne državljane. Že besedica vse kaže, da ne gre za splošnost, marveč za občnost, za občo vojaško dolžnost. Pa ne samo ta, obče so vse dolžnosti, ki zadevajo vse državljane: obča delovna dolžnost, obča dolžnost šolanja (prim. nem. allgemeine Wehr-, Arbeits-, Schulpflicht). Tudi vojna mobilizacija je obča, ne splošna, če zadeva vse rodove vojske in vse obvezne državljane, a delna je, kadar vpokličejo le nekaj letnikov in še te morda samo iz nekaterih rodov vojske. Pred konferenco v Ženevi smo pogosto brali, da Rusi prejkone ne bodo privolili v splošne volitve v Nemčiji. Gre pa le za obče volitve, obče zato, ker naj bi se jih udeležili vsi državljani brez razlike stanov.

Posameznika nikar ne podrejay splošnosti, marveč občnosti, zato ne piši, da gre za »sižeje, ki so od enega človeka prehajali na splošnost«! Ne velja govoriti o splošni praksi, češ da so vsa sodišča na slovenskih tleh uporabljala pri razpravah zgolj nemški jezik, marveč o občī praksi. Vrednost tudi ni splošna, pač pa obča, če je v vsakdanjem prometu povsod priznana za pravo (zato govore tudi o navadni vrednosti); če pa je kje zaradi trgovinske konjunktore višja ali nižja od obče, govorimo o izjemni vrednosti. Last, posest, korist so obče, ne splošne! Tudi interesi so, vsaj kolikor zadevajo kako skupnost, občī. Organi, ki opravljajo obče naloge, ne morejo biti splošni, temveč le občī, še boljše pa skupni ali javni organi. Pomenek je občī, če ga stavimo v nasprotje razgovoru med štirimi očmi. Dobro je rečeno, da je odbor storil ukrep po občī zahtevi članov; sploh so zadeve, prošnje, tožbe, ugovori, protesti in sploh dejanja množic občī, ne splošni; enako moreta biti zgolj občī navdušenje ter negotovost, a praznovanje je lahko vseobče, nikdar pa ni vsesplošno. Za razliko od krajevne, pa tudi od narodne zgodovine, namreč zgodovine posameznega naroda, govorimo o občī zgodovini, ker le-ta obsega politične dogodivščine vseh držav in narodov, in če govorimo n. pr. o občī glasbeni zgodovini ali o občem pravu, imamo v mislih nasprotje slovenske glasbene zgodovine oziroma slovenskega prava.

Posebej o dvojnici občni

Namesto občī rabimo občni v strokovni ali znanstveni terminologiji, n. pr. občni zbor. Če bi rekli občī zbor, bi s tem pridevom izrazili le, da je bil nekakšen skupen sestanek. — V smislu nemške pravne terminologije je treba obče pravo (allgemeines Recht) natančno ločiti od nemškega Občnega prava (das Gemeine Recht). Slovnica govori o občnih imenih kot posebni vrsti stvarnih imen.

Med primere pravilne in napačne rabe sodi na prvo mesto pač tako imenovana občna uprava, strokovni izraz za politično administracijo. Ker obsega razen opravil, ki sodijo v področje notranjih zadev, tudi še opravila več drugih takih področij, gre torej za organizacijsko

združitve več področij, n. pr. vojaškega, zdravstvenega, veterinarskega, prosvetnega. Ta uprava je dobila uradno ime o p š t a in bilo je vprašanje, kako naj se termin posloveni. Pravilno so presodili, da pridevnik splošen za to upravo in njena opravila ni primeren, in tako smo v slovenski pravni terminologiji dobili pravilni naziv o b č n a uprava. Ali glej, iznenada spet beremo v novi organizaciji komun zgrešene, s pridevnikom splošen narejene nazive.

Ta napaka se neverjetno širi. Strokovne pojme in naprave, ki združujejo v sebi več panog in morda kdaj celo vse svoje panoge, imenujejo napačno splošne: splošno kmetijstvo, splošno mizarstvo in celo take splošne kmetijske šole imamo, ki imajo med svojimi oddelki splošni oddelek (ki seveda ni ne splošen ne občen, ampak občni, ker združuje v sebi vse tisto, kar se ne predava v posebnih oddelkih za živinorejo, vrtnarstvo in vinarstvo. Pravilni izrazi so le: občno kmetijstvo, občno mizarstvo, občna kmetijska šola.

Stara slovenska kmečka ljudska sodišča, večje in gorske pravde, so izrekala sodbe ali v plenumu ali pa v kolegiju (mizi). Plenum je obravnaval skupne zadeve, medtem ko je kolegij dvanajsterice sodovcev s sodnikom na čelu razsojal pravde posameznih strank. Sodbe plenuma niso bile splošne, marveč čisto konkretne, bile so pa občne, ker so zadevale skupnost. Sodbe kolegijev pa so bile posebne ali pravnice sodbe, ker so se z njimi reševali posamezni pravni spori. Na pobudo Metoda Dolénca se je v zgodovini prava Slovencev za sodbe plenuma uveljavil tehnični izraz o b č n a sodba in ni prav vračati se k napačnemu terminu splošna sodba. Veča je bila občne sodišče za vse grajane gosposčine, zato jo smemo imenovati občno ljudsko sodišče, imajoč v mislih kot njen nasprotek gorsko pravdo, ki je bila posebno kmetiško ljudsko sodišče samo za gorske (vino-gradske) stvari. Občni državljanski zakon je ime civilnemu zakonu iz leta 1811, ki še danes velja na ozemlju Slovencev, saj civilnopravne norme, ki jih vsebuje ta zakonik, zadevajo skupnost vseh državljanov.

Raba pridevnika splošen

Splošno izvira iz same stvari, ne iz zunanjih okoliščin; nasprotje mu je posebno. V zgodovini prava Slovencev imamo primer biritstva, kjer je birit splošno ime, ki mu stoji nasproti čedna vrsta posebnih biritških imen za posamezne poklice in posle oklicevanja, dostavljanja, redarstva in krvništva. Pleteršnikov slovar je splošen slovar, ker vsebuje splošno izrazje, Babnikova Pravna terminologija pa je strokoven slovar, ker se v prvi vrsti ozira na termine, ki so potrebni pravnikom. Enako je splošna enciklopedija nasprotek posebnim, ki so predvsem posvečene strokovnim stvarim, kakršna je n. pr. Pomorska enciklopedija.

Govorimo o splošni ali šolski izobrazbi ter ji stavimo v nasprotje strokovno, priporočujoč, naj dá n. pr. osemletna enotna šola le splošno znanje, ne pa strokovnega. Sploh debatiramo o splošni državljanski vzgoji, katero naj dobi mladina v naših učnih zavodih. V vseh teh primerih jemljemo izobrazbo in vzgojo kot nekakšno celoto, posebno izomiko in strokovnjaštvo pa kot posebne dele.

Posebej je omeniti zdravstveno terminologijo, ker je po videzu navzkriž z načelom, da je nasprotek krajevnega načela le obči, ne splošni pojem. Zdravniki govore navzlic temu o splošnem zdravljenju, splošnem okuženju in splošni reakciji, a rabijo tudi še celo vrsto podobnih izrazov: splošna slabost, splošno propadanje itd., vse to z vidika, da sta človeško telo in organizem celota, ki je podvržena splošni obolelosti, medtem ko posamezne organe in dele telesa napadajo posebne bolezni.

Pri nas v Jugoslaviji so se v zakonodajstvu uveljavili tako imenovani okvirni zakoni, ki jim kratko malo nadevajo ime splošni zakoni. Okviren je zakon, v katerem so glavne določbe izdane za vse republike, podrobne norme pa so pridržane dopolnilu posameznih republiških zakonodaj, ki so za to v samem zakonu izrečno pooblašcene. Zgodilo pa se je, da republiškim zakonodajam kljub pooblastilu ni bilo mogoče izdati dopolnilne norme, ker je zvezni zakonodajalec ves zakonodajni program že sam izčrpal. Takšen zakon pa stvarno prejenja biti okviren in splošen, marveč spada že v vrsto občih zakonov, kakršne izdaja osrednja zakonodaja za vse zvezne republike. — Takó sodišče kot podsodnost strank pri njem sta obči, stvarna pristojnost pa je splošna, če obsega pravico, soditi o pravnih zadevah vseh vrst, toda posebna, če je omejena na določno označene pravne stvari, n. pr. trgovinske, rudarske, pomorske. — Govorimo o splošnem proračunu in posebnih proračunih, o splošni obrestni meri in posebnih obrestnih merah, vse te pojme motreč z vidika celote v nasprotju z njenimi deli.

Kaj more biti hkrati obče in splošno

Da se miselna postopka poobčenja in posplošenja pogosto pojavljata na istem predmetu stvarnega ali duhovnega sveta, dokazuje vrsta pojmov, ki se pri njih izkustveno rabita oba pridevnika, o b č i za poobčenjej pojma, ki naj ga izrazi determinirani samostalnik, pridevnik s p l o š e n pa, če gre za stvarno posplošitev omenjenega pojma. V slovenskem pisanju se največ greši ravno v tem, kdaj rabiti ta ali oni pridevnik.

Vtis je obči ali pa splošen po tem, kakor ga jemljemo: po mnogoterosti pojavov ali po tvorni plati predmetov. Diskusija je obča, če se je sme udeležiti vsakdo, splošna pa je, če je omejena na glavno stvar in ni dovoljeno razpravljati o nadrobnostih. Mišljenje ali mnenje je obče, kadar ga ima ves krog ali večina, splošno pa je, kadar zadeva celotno oceno stvari. Predlog je obči, če ga stavijo vsi, splošen pa je, če predstavlja abstraktno izraženo zahtevo, n. pr. če vlada izjavi, da ne more sprejeti splošnega predloga, pač pa je pripravljena proučiti posebne primere. Pripomba je obča, če izhaja iz ljudskega mnoštva, splošna pa je, če zajema celotnost predmeta. Pooblastilo je obče, kadar ga je izdalo več pooblastiteljev hkrati, splošno pa je, če se glasi na vse vrste opravil. Sporazum je obči, kadar vanj privolijo vsi, splošen pa je n. pr. zdaj aktualni sporazum med SSSR in ZDA, ker obsega vsa področja politike in kulture. Prepoved postane obča, če jo prostorno razširijo na daljnja območja, splošna pa je, če je razširjena na nadaljnje predmete zabrane; če bi se n. pr. prepoved repkanja fižola razširila na paberkovanje krom-

pirja, grozdja in drugih pridelkov, bi to bila posplošitev; če pa bi se prepoved repkanja fižola, ki je po starem veljala v vinogradih, razširila na njive izven vinskih goric, bi to bilo poobčenje. Likvidacija ali ukinitve je splošna, če gre za to, da se odpravijo n. pr. v kaki banki vsi oddelki, ne samo nekateri; občā pa je, če ukinejo vse banke, da bi jih združili v Narodno banko. Razgledanost posameznikov more biti zgolj splošna, če pa govorimo o občī razgledanosti, imamo v mislih precejšnjo izomiko množic.

Je pa še skupina splošnih imen, ki sicer ne prihajajo v poštev za pridevnik občī, morejo pa pozneje po dejanski rabi vendarle postati tudi občā (načelo, norma, zakon itd.). Te dvojnice, s katerimi se raba zapleta, so primeri drugotne, izjemne občnosti.

Vse dvojnice so zapeljive priložnosti za napačno rabo, za mešanje in medsebojno zamenjavanje prilastkov občnosti in splošnosti. Morda bo kdo trdil, da gotovo obstoji skupen odsek občega in splošnega, ker se sečeta v obliki dveh krogov. Toda to je popolnoma kriva domneva, v resnici gre zmerom le za nerazgledanost, pogosto pa tudi za površnost piscev.

O prislovih vobče in sploh

Raba obeh prislovov se močno meša, prenekikrat dobi bralec vtis, da gre za istorečni inačici, čeprav je že na prvi videz očitno, da sploh zadeva predmet sam, vobče pa njega pogostnost. Sploh ustreza nemškemu überhaupt, im ganzen, vobče pa nemškemu allgemein, gemeinhin.

Ne smemo reči, da se to in to vobče ne more povedati, marveč je tu primeren le prislov sploh, ker je v zvezi s tistim poudarjenim nečim kot samostojno predstavo, ne pa s kakršno koli njega povsodnostjo ali ponovnostjo. Nemogoče je koga vprašati, kaj vobče misli, saj se obračamo na posameznika. Pravilno se je glasilo časnikarjevo poročilo, da je predavatelj govoril o pouku prava sploh, ker je o temi razvijal le splošne in načelne linije. Enako je prav povedano, da predava profesor N. kritiko ruskih pisateljev v splošnem. Župančič je prevedel, da je govoril junak romana o stvareh nasploh, ne pa o svojem zasebnem življenju. Motreč socializem neodvisno od marksizma, govoré o socializmu sploh, češ splošni socializem pa lahko postane obče prepričanje. Nekje sem bral, da je bil razglas prava bojna napoved najosnovnejših zahtev delavskega stanu sploh, zahtev sindikatov pa posebej.

Nasprotno se mora rabiti prislov vobče: Vobče je razširjeno mnenje, da ... Med kmeti se je vobče govorilo. Vobče mu priznavajo uspeh. Veljal je vobče (v očeh vseh) za pooblaščenca svojega gospodarja. Vobče (skoraj vsi!) obvladajo pravniki sociologijo zelo slabo. Ne gre za mir vobče, pač pa za mirno sožitje med Vzhodom in Zahodom. Rešitev je sicer specifično jugoslovanska, pa je vendar tudi obče socialistična. Ime arhitekta Plečnika je postalo med Slovenci kar označba za arhitekta vobče.

Nadaljnji zgledi pravilne rabe: vobče znan, navaden, nevaren, veljaven, škodljiv, koristen; pravi pesniki vobče; vobče so ljudje zadovoljni; tod je vobče grozdje zrelo teden dni kasneje; tedaj so še vobče mlatili

s cepci. Toda: besedilo mu je bilo sploh nerazumljivo; ti sploh nimaš govoriti; sploh pa ti povem; naloga je sploh zanič; sploh ust ni odprl; tega sicer ne zna, je pa nasploh poraben; sploh nič neprijetnega.

H koncu naj opozorim še na to, da so tudi taki stavki, v katerih sta oba pojma zelo zabrisana; marsikdo bi sodil, da je zares vseeno, pišemo li prislov vobče ali sploh. Beremo n. pr.: potek pravnega spora vobče. Ali ni tu prav tako umesten prislov sploh? In vendar nas natančna razčlenitev takih dvomnih primerov šele prav in dokončno potrdi v prepričanju, da je raba omenjenih dveh prislovov vselej v zvezi z dvema različnima miselnima predstavama. V gornjem zgledu gre za vprašanje, je li govor o konkretni razpravi, ki se primerja z razpravami drugih pravnih postopkov bodi domačih bodi iz svetovne literature — tu je umestno govoriti o poteku pravnega spora vobče — ali pa je govor o konkretni razpravi kot celoti za sebe in kako je sodnik razpravljaj, dobro, slabo, vestno, pristransko itd. — tu pa je primeren samo prislov sploh. Zato se niti glede prislovov vobče in sploh ni treba sklicevati na prisposodbo dveh sekajočih se krogov, ko pa odseka sploh ni, marveč so le dotikališča.

Opomba uredništva. Pričujoči spis je z avtorjevim dovoljenjem izvleček iz obširne razprave. Zdi se nam, da bo marsikoga zanimala razmejitev med pojmom *o b č i* in *s p l o š e n*, kakor jo predlaga. Da sta si res blizu, kaže že to, da ju pri nas neprenehoma zamenjujemo in da drugi slovanski jeziki take dvojnosti ne poznajo. Beseda *o b č i* je prvotno pomenila tisto, kar je ob nas, okrog nas, kar nas obdaja, kar je skupno. Ruski *s p l o š n ó j* (in prislov k temu *s p l o š'*) pomeni gosto, strnjeno, nepretrgano, enotno, celotno, sploh: splošnije lesa so nepredirni gozdovi, splošnaja muka je enotna moka; drevena naša *s p l o š'* vygorela; u nas *e t o s p l o š'* byvaet; ob *e t o m s p l o š'* govorjat. Toliko bralcem v pojasnilo, da si laže ustvarijo svojo sodbo.

SLOVNIŠKE IN PRAVOPIŠNE DROBTINE

Stenarjeve krnice

Vprašali so me, ali je prav Stenarjeve krnice in ali je obe besedi treba pisati z veliko. — Beseda *krnica* nastopa v slovenskem gorskem svetu večkrat kot zemljepisno ime in bi jo, če bi v naslovnem primeru šlo za zemljepisno ime, mogli pisati z veliko začetnico, dasi kot lastno ime ni tako splošno znana (kot n. pr. *Loka*), da bi jo morali pisati z veliko. — Toda v gornjem primeru sploh ne gre za zemljepisno, marveč za občno ime. Kotanj, ki jim pravijo *krnice*, je v Stenarju in drugod po alpskem svetu dosti, kakor je n. pr. tudi jezer več. Zato imenujemo jezera južno od Triglava *Triglavska jezera* in pišemo jezera z malo začetnico. Vse skupaj je pa že lastno, zemljepisno ime in zato pišemo *Triglavska* z velikim T. Če bi ne imeli občutka, da je to že ustaljeno zemljepisno ime, bi *triglavska* morali pisati z malo začetnico, kakor pišemo n. pr. *triglavske rože*, *triglavski zajec*, *ljubljske ulice* (toda: *Ljubljansko polje*).

Bolj ko pisava z veliko ali malo začetnico me moti oblika Stenarjeve. Pridevnike na -ov/-ev namreč delamo: 1. iz moških osebni h imen (očetov, stričev, Gregorčičev itd.); izražajo lastnino ali svojino in se rabijo tudi za substantiviranje v krajevnih imenih (Kra-kovo); 2. iz živalskih imen (gadova mast, Gadova peč); 3. iz rast-linski h imen in imajo snovni pomen (ajdov kruh, hruškova voda, Bu-kova gora, Cerov Log); 4. iz snovni h imen (cinkovo mazilo, mavčev o-mot, kalijeva sol); od tod se je obrazilo -ov/-év razširilo na razne ter-minologije (ulomkova črta, krogov obod); 5. v ljudski rabi »srečujemo množico primerov«, pravi A. Bajec, Besedotvorje II 25, »ki se ne dádó stlačiti v tradicionalno slovničarsko pravilo«, in Bajec pravilno razlaga dalje: a) Na rastline ali snov kažejo: kapusov belin, cukrova voda, krh-ljeva voda, lectov grad, otrobov kruh; b) personifikacijo vidi v primerih, kakor: basov, po bliskovo, jugovo vreme, Poročevalčev urednik, odborova seja ipd. »Imena za orodje imajo marsikaj skupnega z nomina agentis, zatorej je ob njih možna personifikacija, posebno, ker je raba navadno omejena na dele telesa: bičev ročnik, glavnikovi zobje« itd.

Primer a) Stenarjev ne moremo stlačiti v nobeno navedenih skupin. Stenar je gora v Triglavskem gorovju. Pri gorah bi sicer mogli misliti na personifikacijo, saj so gore pogosto sedeži božanskih bitij. Toda tako posebitev bi prej pričakovali pri sosednjem Triglavu, ki je mnogo bolj znan kakor Stenar. A iz imena Triglav zaman iščem pridevnik na -ov v sestavljenih zemljepisnih imenih. Najdemo pač: Triglavska jezera, Tri-glavsko Bistrico, Severno triglavsko steno, triglavski ledenik, nikakor pa ne Triglavova jezera, Triglavova Bistrica ipd.

Pregledal sem sestavljena zemljepisna imena v Triglavskem go-rovju in v bližini glede na obrazilo pridevnikov in dognal, da imajo vsa tista imena, ki so za trdno ljudskega izvora, obrazilo -ski ali -ški v pridevniku: Vrtaški vrh, Rutarsko poldne, Splevtsko jezero, Kriška stena, Konjska planina (ne Konjeva, kakor bi iz imena za žival pričakovali), Lipanski vrh, Lipanska planina, Zasipska planina, Draški vrh, Bovške škrbine, Travniške škrbine, Grpiška planina, Mangrtska jezera, Mangrtska stena itd. — Pridevniško obrazilo -ov/-ev v zemljepisnih imenih, za katera lahko rečemo, da so ljudska po postanku, imamo v primerih: Vrbanova špica, Dobrčnikove tesni, Dolžanov most, Turkova planina, Trupejevo poldne. V vseh teh primerih gre neizpodbitno za pridevnike iz osebni h imen oziroma priimkov (Vrban, Dobrčnik, Dolžan, Turk, Trupej). Ver-jetno gresta sem še primera: Strugova špica (iz priimka Strug) in Dólkova ali tudi Dovkova špica, Dólkova planja (tam imamo Sprednji in Zadnji dolek; nemara gre tu za hišno ime Dolek). Pri imenu Kókova (meni je bolj znano: Kúkova) špica moremo misliti na izpeljanko iz kolk; ker je kolk del telesa, bi si ta primer mogli razložiti za pridevnik iz po-osebljenega imena kolk; vendar pa bi tudi tukaj lahko šlo za priimek Kók, Kúk. Torej moremo tudi to ime izločiti.

Preostanejo nam le še primeri: Slemenova špica (zraven je sedlo Sleme), Stenarove stene (vsa imena navajam po zemljevidih in tekstu v knjigi R. Badjura, Jugoslovenske Alpe, I, Slovenija, Ljubljana 1922; ker je tekst srbskohrvatski, je oblika Stenar o v e razumljiva), Martuljkova

skupina, Špikova piramida, Prisankov ledenik, Prisankovo okno in Kotova špica (zraven sta Mali in Veliki kot). Vsa ta imena pa smatram za mlade, umetne tvorbe. Domačini pravijo samo špica, stena, ledenik, okno in tega niti še ne čutijo za lastno ime. Zemljepisec in turistični potopisec, ki veda, da je takih špic, sten, oken, ledenikov, jezer ipd. več, jih morata zaradi jasnosti med seboj ločiti, storita pa to tako, da pred občno ime špica, stena, okno, ledenik, jezero itd. postavita pridevnik najbližjega zemljepisnega imena, povečini nesestavljenega. Ker dostikrat premalo poznata način, kako tamkajšnje ljudstvo dela take pridevnike, in tudi sama nimata več ostrega čuta za to, kako se taki pridevniki delajo, napravita večkrat kaj takega, kar ni v skladu ne s tamkajšnjo ljudsko rabo ne s slovniškimi pravili. Najlepši dokaz za tako umetno tvorbo je ime Špikova piramida. Rad bi poznal tistega preprostega Gorenjca izpod Špika, ki bi mi vedel natančno povedati, kaj je piramida in kateri vrh je res Špikova piramida. Podobna umetna tvorba je Martuljkova skupina. Martuljek je ime hudourniku, vse drugo, tudi ime železniške postaje Gozd-Martuljek je umetno.

Prisankov ledenik bi se moral glasiti prisanski ledenik (kakor: triglavski ledenik!), prav tako Prisanško okno, če je to že stalno zemljepisno ime. Kotovo špico bi domačini, če bi jo morali ločiti od katere druge, bržkone imenovali Špico v Kotu, Slemenovo špico pa Špico pri Slemenu.

Tudi Badjurovo ime Stenarjeve stene spada med umetna imena. Ljudje pravijo samo: v stenah Stenarja, stene v Stenarju. Prav tako gre tudi samo za krnice v Stenarju ali kvečjemu še Stenarske krnice, dasi bi tukaj mogel biti pomen že širji: krnice, kakršne so v Stenarju, so pa lahko tudi drugod. Vprašanje pa je, ali ni morda tudi Stenar osebno ime ali priimek za nemški priimek Steiner. Tega dobimo tudi na Koroškem, severno pod Bleibergom, in se po zemljevidu Matice Slovenske zdi, da gre tam za ime kmeta ali kmetije.

R. Kolarič

Priimek Dajnko

S Štajerskega so mi poslali vprašanje, kako je treba prav pisati štajerski priimek Dajnko. Nekateri ga pišejo Dainko, kakor se je podpisoval Peter Dajnko sam, drugi zopet samo Danko. Od kod je sploh to ime?

Lotimo se najprej poslednjega vprašanja. V srbohrvaščini nastopa Danko kot moško ime in je hipokoristikon ali ljubkovalno ime k Danilo za prvotni Daniel. V ljubkovalni obliki nastopa tudi kot Dane. Tudi slovenski Danko je lahko istega izvora. Toda Danko je kot ljubkovalno ime mogoče izvajati tudi iz moškega imena Danimir. Podobnih ljubkovalnih imen na -ko imamo Slovenci še več. Nekatera so že priimki, nekatera pa še moška osebna imena, n. pr. Cvetko iz Cvetomir ali Cvetislav, Vojko iz Vojmir ali Vojeslav, Borko iz Borislav, Stanko iz Stanislav, Gojko iz Gojmir, Branko iz Branimir ali Branislav, Vladko iz Vladimir ali Vladislav, Jurko iz Jurij, Mirko iz Miroslav, Radko iz Radoslav ali Radomir itd.

Toda danjko pomeni tudi zemljiškega podložnika, vazala, ki ne plačuje desetine (Pleteršnik I, 122), in je iz dáńb »davek«. Iz vseh treh je lahko priimek D a j n k o.

V vzhodnoslovenskih narečjih pa se je pred soglasniško skupino -nk- razvil -j-, n. pr. plajnke za planke, žgajniki za žganki, žganci, priimek Stajnko za Stanko ipd. Prav tako tudi Dajnko za Danko. Kot priimek ga moramo pisati Dajnko, ker je ta pisava najbolj ustaljena in ker ne kaže preminjati priimkov, zlasti ne historičnih; ostane torej tudi Peter Dajnko.

R. Kolarič

Utrpeti — parobek — razborit

Pravi pomen teh besed je nekaterim neznan. Utrpeti je pravzaprav samo lahko pogrešiti: Samo 1000 din lahko utrpim, ker nimam več pri sebi. Niti beliča ne utrpim. Zlasti med vojno pa smo brali dan za dnev: Sovražnik je utrpel velike izgube, kar bi torej pomenilo, da jih je lahko prenesel. Pravilno: Sovražnik je imel velike izgube.

Parobka v pomenu pobočja, gozdnega roba, menda ne bo mogoče več iztrebiti, dasi je prvotni in pravi pomen samo štor. (Sedela sta na parobku gozda. Po parobku sta se povzpela v gozd itd.) Skušajmo vrniti tej besedi pravi pomen!

Raba besede razborit je navadno napačna; večina misli, da ima ta beseda kaj opraviti s svojimi zadnjimi tremi črkami kakor beseda srborit, pa ni z njimi v nobenem sorodstvu. Celo Fran Albreht je v Goethejevi pesmi (Goethe, Pesmi, str. 173) verz »Kopf und Arm mit heitern Kräften« prevedel z »Glava, roki razboriti«. Razborit je tisti, ki dobro razbira, razločuje, razčlenjuje, ki je torej bister, razumen. Od tod tudi razbor, razboritost, razbornost, razboren.

Miki

Vsakdan — vsakdana

Lani ali predlanskim smo prvič opazili to besedo. Rodil jo je (ali prevedel po nemškem Alltag) menda H. Grün, a za njim sta jo že najmanj dva pobrala. V Glasniku Slov. matice (str. 102) beremo »iz delovnega vsakdana«; tako smo prišli do novega sklanjanja: dan, dana, danu. Še malo, pa se bo pojavil še kakšen »zdajčas«.

Miki

Kdo, koga — nekdo, nekoga

Ni dneva, da ne bi v listih in revijah opazili napačne rabe teh dveh zaimkov; posebno rada se ponavlja v prevodih.

Zabolélo me je, kakor da me je nekdo z nožem. Zelo rad bi imel nekoga pri sebi. Bo že nekdo našel. Bil sem popolnoma sam, a silno me je imelo, da bi nekomu povedal svoje misli.

Ti stavki so pravilni, če mislimo na določenega človeka, čigar imena pa nočemo povedati. Če gre za neznanca, za kogarkoli, je pravilno samo: ... kakor da me je kdo z nožem... koga pri sebi... bō že kdo našel... da bi komu povedal.

Zakaj si položil revolver ravno na drugo polico? — Zato, da bi ga nekdo našel. — Kdo? — Ne povem. (Ta nekdo je torej določen človek in prav njemu edinemu je skušal spraviti revolver v roko.)

Zakaj mu pa tega ne poveš v obraz? — Se bo že kdo našel, da mu bo povedal; zakaj bi mu ravno jaz? (Ta kdo ni znan, ni določen človek; kdorkoli mu bo že povedal, jaz mu ne bom.) Miki

Svéta ali svetá?

V našem javnem življenju se zelo pogosto sliši beseda svét (šolski svet, univerzitetni svet, upravni svet itd.). Pokazalo se je, da jih veliko to besedo v roditelstvu ednine napačno naglašá svétá. Naš samostalnik je v imenovalniku ednine naglašen prav tako v zloženkah: nasvét, posvét, torej svét (ne svət); v roditelstvu ostane naglas na istem zlogu, le da je naglašeni e dolg in ozek: nasvéta, posvéta, in tudi svéta (ne svəta). Končnega poudarka svétá je kriv samostalnik svét. Vendar se ta samostalnik loči od prejšnjega tako po vrsti naglasa kakor tudi po količini naglašene samoglasnika: svét, svétá (kakor zób, zobá) in svèt, svéta (kakor kmèt, kméta). Globljih vzrokov za medsebojno vplivanje verjetno ni, čeprav bi lahko računali tudi s tem, da je v nekaterih sklonih pri obeh besedah poudarek na istem zlogu (daj. in mest. svétu, orod. s svétom). F. T. mikiš

Raščica ali Rašica?

Ime Trubarjeve rojstne vasi slišiš v najrazličnejših oblikah: poleg Ráščica še Rášica, Rášca in celo Rašica. V pisavi pa srečuješ zdaj Ráščica, zdaj Rašica. Kako torej, kaj je prav?

Stvar je obrazložil in pojasnil že Luka Pintar v Trubarjevem zborniku leta 1908 na str. 265. Vasica Raščica je dobila ime po vodi Raščici, a ta po rakah. Rake so leseni opaži ali deščena korita, ki branijo, da voda ne ponica. Ob vodi, tekoči mimo Trubarjeve rojstne hiše, so rake bile kaj potrebne, saj so bili tam mlini, žage in fužine, a svet je kraški. Iz samostalnika raka je pridevnik raški (rački) in od tod Raščica (iz račščica). To razlago je potrdila tudi Ramovševa Historična gramatika II 279—280.

Trubar je govoril Raščica, kar kaže n. pr. njegova oblika na Raftzhici. Danes govore domačini Rašca, torej ne šč, temveč š. Mar ne bi potemtakem kazalo pisati Rašica?

V Trubarjevem času so govorili v slovenskih narečjih še vse samoglasnike, tudi nepoudarjene, n. pr. ljúbica, ríbica, Ljubljánica in tako tudi Ráščica. Na prehodu 16. v 17. stoletje nekako pa so nepoudarjeni samoglasniki, zlasti nepoudarjeni i, začeli giniti. Po moderni vokalni redukciji, kakor ta pojav imenujemo, so začeli govoriti ljubca, ribca, Ljubljanca. Tudi Raščica bi bilo moralo dati Raščca s skoraj neizgovorljivo skupino treh soglasnikov -ščc-.

Zato si je jezik olajšal izgovor: nastala je oblika Rašca, kakor se še danes govori. Izbirati nam je potemtakem samo med dvema oblikama: Raščica ali Rašca, zakaj oblike Rašica nikoli bilo ni.

V knjižnem jeziku ne upoštevamo moderne vokalne redukcije in pišemo ljubica, ribica, Ljubljana, zato moramo pisati tudi Raščica, podobno tudi Gradaščica, Poljanščica, Idrijščica, Hotaveljščica itd. Vse te oblike lahko imenujemo ljudske, kakor je n. pr. beseda turščica tudi ljudska, dasi jo v narečju izgovarjajo turšca. Pri krajevnih imenih ne pišemo v knjižnem jeziku ljudske oblike po glasovih (n. pr. Javovc namesto Jalovec), pač pa je važno, da ohranimo ljudsko rabo pri sklanjatvi in pri predlogih. Na to stališče se je postavil tudi Slovenski pravopis, ki opozarja, da je prav n. pr. iz Beltinec (ne: iz Beltincev), v Trebnjem (ne: v Trebnju), iz Šmartina (ne: iz Šmartnega) itd.

Po vsem tem lahko rečemo, da je v knjižnem jeziku pravilna samo oblika Raščica.

M. Rupel

Pripomba k negaciji v slovenščini

Znano je, da zanikani povedek zahteva v slovenščini predmet v roditelju: dijak je napisal nalogo: dijak ni pisal naloge. To preprosto pravilo pa v priredju, v katerem stojita dva predmeta, neha biti preprosto in zato dela mnogo preglavice ne samo dijakom, marveč tudi odraslim piscem, celo pisateljem. Nastane namreč vprašanje, ali sta oba predmeta zanikana s povedkom ali samo eden. Da, celo v primeru, ko ni zanikan povedek, radi stavljamo prvi predmet v roditelj, ker pri tem pozabljamo, da je zanikana le kaka posamezna beseda v stavku, ne pa tudi povedek. Zlasti mislim pri tem na zvezo ne le — ampak tudi.

Tako se zgodi, da utegnemo brati tale stavek kar v štirih oblikah: Sin ni zapravlil le hiše, ampak tudi denarja. — Sin ni zapravlil le hiše, ampak tudi denar. — Sin je zapravlil ne le hišo, ampak tudi denar. — Sin ni zapravlil le hišo, ampak tudi denar.

Breznik je v svoji zadnji slovnici iz leta 1934 ovrgel prvi primer v drugem delu, češ da se nanaša nikalnica samo na prvi del stavka, samo na prvi predmet, drugi in četrti primer pa je dovolil, češ da sedaj lahko nikalnica seže v ves stavek, sedaj pa zmaga trdilni del nad zanikanim. Tako je omenjeno vprašanje ostalo nerešeno vse do njegove znamenite razprave o negaciji v slovenščini v Razpravah Akademije znanosti in umetnosti v Ljubljani leta 1943, str. 157—200. V nji je jasno analiziral smisel gornjih primerov negacije in prišel do zaključka, da povedek v nobenem primeru ni zanikan, marveč vseskozi trdilen, kajti sin je zapravlil oboje, hišo in denar. Zato je Breznik pravilno uveljavil le gornji tretji primer: Sin je zapravlil ne le hišo, ampak tudi denar. Tako je kot napačen označil Mencingerjev stavek: ...marsikateri hribolazec si je na planinskih grebenih zlomil ne samo nog in reber, temveč tudi vrat (LZ 1885, 168). Prav pa je napisal Jurčič: ...gospodar bi mu s časom ne samo lepe dušne darove zatrl, ampak ga tudi ... pohabil (SG 1866, 128).

Kljub tej jasni Breznikovi analizi pa je v našem pismenem jeziku še danes mogoče najti nešteto primerov, ko pisci ne ločijo, kdaj je zanikan povedek, kdaj pa le posamezna beseda v stavku, v našem primeru veznik. Menda se je tej praktični rabi pokoril tudi Pravopis iz leta 1950 in znova dovolil zanikanje povedka in s tem tudi vsaj prvega predmeta. Sicer pravi na str. 403: »Paziti je treba, ali nikalnica ne meri na kak drug stavčni člen; v takih primerih je včasih jasneje, če zanikamo samo zadevni člen, ne pa povedka: zapravlil je ne samo denar, marveč uničil tudi družino.« Ali takoj dostavlja: »Če je v takih primerih nikalnica oblikovno zvezana s povedkom, je predmet večinoma v roditelju: sosed ni zapravlil samo denarja, marveč je uničil tudi družino.«

Tako nam je SP iz 1950 zopet dovolil dvojno sintaktično izražanje, a vprašanje je, ali je to potrebno. Zdi se mi, da je vendarle bolje ravnati se po Breznikovi razpravi, saj temelji na natančni analizi zgoraj navedenih primerov. Naj velja: v vseh omenjenih primerih je zanikan samo veznik, ne pa povedek, zato naj ostanejo vsi predmeti v tožilniku.

F. Jesenovec

Opomba uredništva. SP je res popustil vsakdanji rabi. Ker je Breznikovo dognanje neizpodbitno, bi bilo zaželeno, da splošna raba izsili zadevni popravek v novi izdaji SP. Kakor priča živi govor, se je pisec pričujočega članka preozko odločil samo za tretji primer, saj je četrti tudi pravilen: Ni le zapravlil hišo, ampak tudi družino uničil.

O tujih lastnih imenih

Že večkrat sem z nejevoljo opazil, da nekateri ljudje v uredništvih in radiu ne vedo, kako se pravzaprav pišejo tuja lastna imena, bolj določno, kako je s svojilnimi pridevniki pri slovanskih lastnih imenih, ki se končujejo na -ov, -ev, -ski, -ški.

»Ljudska pravica« piše n. pr. svojilni pridevnik Smolinskijev od imena Smolinski, »Slovenski poročevalec« Molotovljev od imena Molotov, »Ljubljanski dnevnik« pa dela od istega imena pridevnik Molotovov.

SP postavlja v paragrafih 14, 27 in 30 čisto jasna pravila, kako je s svojilnimi pridevniki pri takih imenih, namreč, da iz osebnih imen, ki so že sama na sebi pridevniki, ne moremo delati novih pridevniških oblik ter zaradi tega uporabljamo pri imenih z obrazili -ov, -ev, -ski in -ški drugi sklon namesto svojilnega pridevnika. Torej ne Smolinskijev članek, Molotovljev ali Molotovov predlog, temveč članek Smolinskega, predlog Molotova, se pravi tako, kakor to delajo Rusi, od kodér je teh imen največ. Mislim, da je potrebno držati se teh pravil, ker so sicer pravila, ki jih postavlja SP, sama sebi namen, bralci in poslušalci pa dobijo kaj čuden vtis, ko vidijo, da ljudje, ki imajo veliko opravka s slovenskim jezikom, SP menda sploh ne poznajo in hodijo v teh rečeh vsak svojo pot ter zavajajo premalo poučenega bralca in poslušalca.

Ob tej priložnosti bi omenil še en primer, ki bode v oči vsakogar, ki pozna vsaj nekoliko pravila našega pravopisa in ima tudi nekaj pojma

o geografiji Evrope. Večkrat sem že opazil, da navajajo naši časniki za glavno mesto Danske dve imeni: Kopenhagen in Kjöbenhavn. Katero od teh dveh tujih lastnih imen je pravilno? Svoj čas je objavil neki naš časopis izjavo danskih časnikarjev, da je ime Kopenhagen, ki ga pogosto uporabljamo pri nas, za Dance žaljivo, češ da je to nemška spačenka. Mislim, da je naša dolžnost, spoštovati nacionalna čustva in ponos Dancev ter zato vselej uporabljajmo le ime Kjöbenhavn, saj zahteva tudi SP, da pišimo v nespremenjeni obliki: romanska, germanska in angleška lastna imena in imena iz jezikov, ki uporabljajo latinico. *Pavle Vozliš*

Bran

SKRB ZA LEPO STROKOVNO BESEDO

V zadnjih desetletjih se je naš jezik zelo obogatil s strokovnimi besedami z vseh področij. Hitri razvoj strokovnega jezika pospešuje predvsem vsakdanja potreba v zvezi z vedno večjim razraščanjem najrazličnejših dejavnosti, ki jih do pred kratkim pri nas ali sploh še nismo poznali ali pa smo jih zasledovali le po tuji strokovni literaturi.

Danes imamo tudi Slovenci nešteto strokovnih knjig in sorazmerno kar precej strokovnih časopisov, ki sproti spremljajo, dopolnjujejo, izpopolnjujejo in tudi že uspešno korigirajo razvoj naše strokovne besede, kakor ga prinaša praksa.

Pri tem je razveseljivo, da se tisti, ki so vneti za razvoj naše strokovne besede, ne omejujejo več samo na pasivno prevzemanje novih besed, kakor sproti nastajajo in si iščejo domovinsko pravico med nami. Ne čakajo prekrizanih rok na jezikovno preveritev Akademije znanosti in umetnosti, temveč aktivno sodelujejo pri samem ustvarjanju ali čiščenju strokovnega izrazja.

Pohvalo zaslužijo predvsem tiste strokovne revije, ki skrbe za lep jezik na svojih straneh, a hkrati odpirajo tudi posebne »jezikovne kotičke« s pomenki o tej ali oni stvari ali novi besedi, ki smo jo prevzeli v strokovni jezik. Kako živo čutijo nekateri prizadeti to potrebo, nam je v letu 1955 potrdil izid nove revije »Strojniški vestnik«. Ta revija je namreč že takoj v prvi številki jela obravnavati razne strokovne izraze s področja strojništva.

Druge strokovne revije morda ne posvečajo jezikovnim vprašanjem enake na zunaj vidne pozornosti, vendar je skoraj vsaka stran dokaz tihe jezikovne prizadevnosti, saj se morajo sodelavci in uredniki tako rekoč ob vsakem prispevku in skorajda ob vsakem stavku spoprijemati z nešteto teoretičnimi in praktičnimi jezikovnimi vprašanji. Razveseljivo je prizadevanje vseh tistih revij, ki so začele objavljati pregledne tuje strokovne literature vzporedno s slovenskimi prevodi. To je seveda že samo po sebi pomembno in zelo odgovorno ustvarjalno delo, saj terja mnogo strokovne sposobnosti in jezikovnega znanja.

Naše strokovne revije lahko opravijo na tem področju pravo pionirsko delo. To velja zlasti za vse tehnične revije, ki orjejo najbolj novo

ledino. Ko zasledujemo njihovo delo, pa želimo, naj bi se ne omejevale samo na prevajanje nenemških (angleških, francoskih, italijanskih i. dr.) naslovnih tekstov, temveč se držale istega načela tudi glede nemških. Po našem mnenju ne gre namreč pri tem samo za približevanje ali posredovanje tujih naslovov knjig domačim bralcem, temveč tudi za pravilno prevajanje tujih strokovnih izrazov v naš jezik in hkrati za koristno seznanjanje z ustreznimi tujimi izrazi.

Stopnja tehničnega razvoja, ki smo jo Slovenci dosegli v zadnjih desetletjih, terja od vsakega tehničnega strokovnjaka ne le pasivno obvladanje izraza v slovenskem prevodu, temveč tudi aktivno poznanje tujih strokovnih izrazov, ki naj se prav zaradi tega vedno navajajo vzporedno s slovenskimi. To terjajo stiki s tujim strokovnim svetom, v katerem se morajo naši strokovnjaki zelo razsežno znajti, saj smo v tem pogledu že davno prestopili zgolj nemški strokovni krog. Prav zato menimo, da so danes kakršni koli strokovni jezikovni priročniki, pa četudi samo pregledi tuje strokovne literature s slovenskimi prevodi, dosti ustrežnejši, če so izdelani v obliki paralelne jezikovne primerjave, kakor pa navadni pregledi ali slovarji, ki navajajo le slovensko terminologijo.

Slovenci še zmerom nimamo primernega tehničnega priročnika, ki bi razen nemških imel tudi druge tuje strokovne izraze. Hrvati in Srbi so glede tega na boljšem. Njihova nedokončana (in v glavnem tudi še zelo pomanjkljiva) izdaja ilustriranega tehničnega slovarja (Ilustrirani tehnički riječnik) je, žal, tudi za naše strokovne delavce še vedno edini priročnik te vrste, je pa velikega orientacijskega pomena prav pri vsakdanjem praktičnem delu. Dokler ne bomo imeli kaj boljšega — ali vsaj podobnega — tudi Slovenci, si bomo seveda morali še nadalje pomagati z nadomestki: s splošnimi domačimi in tujimi ter posebnimi tujimi slovarji. Zatorej podprimo vsako prizadevanje, ki nam obeta, da bomo to občutno vrzel počasi le zamašili.

Semkaj lahko uvrstimo pobudo terminološke komisije Elektrotehniškega društva LRS, ki je sklenila izdati »Mednarodni elektrotehniški slovar« tudi v slovenščini, in to v več zvezkih. Najprej naj bi izšla prva dva zvezka: za skupino 05 (splošni pojmi) in skupino 10 (električni stroji in transformatorji); v prvi fazi bi morda objavili tudi še nekaj snopičev izrazov s področja instalacij, nadzemnih in kabelskih vodov, telekomunikacij in elektronike. Da bi izdaja tega slovarja pomenila znatno obogatitev našega strokovnega besednega zaklada, je na dlani za vsakogar, ki ve, koliko dela nas tu še čaka. Gornja pobuda pa zasluži vso pohvalo tudi zaradi tega, ker se pobudniki nikakor ne plaše težav s tiskom in že vnaprej napovedujejo, da bodo morebiti začeli objavljati slovar na šapirografiranih listih formata A-4, vendar v nezmanjšanem obsegu. Zato je ta misel vredna ne le podpore vseh prizadetih, temveč tudi posnemanja na vseh drugih področjih.

V tem suhem naštevanju razveseljivih pobud, ki smo jih zabeležili v zadnjem času, želim za zaključek opozoriti še na članek, ki ga je napisal Mirko Horvat v »Gospodarskem vestniku« (štev. 88 z dne 9. nov. 1955) pod naslovom: Kultura in jezik naših dopisov. Z njim se je prav umestno dotaknil našega poslovnega jezika, zlasti trgovskega dopiso-

vanja. Želimo, da bi prav ta časnik svojo zdravo pobudo nadaljeval, saj je znano, da je naš poslovni jezik hudo zanemarjen, vtem ko so po drugi plati ravno poslovni krogi zaradi svojih živih stikov z vsakdanjim življenjem hote ali nehote leglo prenekatero jezikovne infekcije. Upravičeno se jezimo na časnikarski jezik, vendar ne smemo pozabiti, da se znaten del časnikarskih spak vtihotaplja v tisk tudi po poslovni poti, o kateri vemo, da še vedno in najbolj vztrajno »pristopa« k reševanju raznih perečih vprašanj, vtem ko si le malokdo iz tega kroga prizadeva, da bi se lotil (zares lotil!) čiščenja in likanja poslovnega jezika.

Štefan Barbarič

OB NAŠIH LITERARNOZGODOVINSKIH PRIROČNIKI

Priročniki (literarnozgodovinski, literarnoteoretski, berila in drugi izbori tekstov s komentarji) opravljajo odgovorno nalogo posredovanja literature in literarne znanosti, zato jih nikakor ne moremo odpraviti v postransko vrsto slavističnih prizadevanj. Bolj kot akademska in druga znanstvena dela govore najširšemu občinstvu in tako je od njih odvisna naša splošna literarna izobrazbenost.

Kdor hoče govoriti sodobnosti, jo mora poznati, mora živeti iz nje in z njo. Tudi naše literarnoznanstveno posredovanje ne more mimo dejstva, da živimo v izraziti tehnično usmerjeni dobi, ko ozka specializacija strogo veže ljudi in jim jemlje čas za širše izvenstrokovno zanimanje ali pa druge življenjske nujnosti terjajo in zaposle skorajda celega človeka. Tudi šolska študirajoča mladina živi v splošnem daleč od idealov rodu, ki mu je bil izid revije pomemben dogodek (prim. Cankarja in njegove tovariše, ki so pred tiskarno čakali izid LZ). In vendar našemu rodu ne more in ne sme biti literatura nič manj važna kakor prejšnjim (manj tehniziranim).

Ker v naslednjem ne bom ostro razločeval obveznega šolskega in svobodnega pošolskega literarnega izobraževanja, bi vendar poudaril, da so šole še vedno na »ključnih položajih« literarne vzgoje. Znano je, kako odločilno na poedince in šolske rodove so vplivali posamezni profesorji, ki so v njih zakoreninili ljubezen do književnosti na splošno in do slovenske literarne preteklosti posebej. Navzlic spremembam v času morajo tudi današnje šole zbujati in gojiti literarno in literarnozgodovinsko zanimanje. Vsa naša kultura bi ogromno izgubila, če bi v šoli ne izrabili najlepše prilike, da navežemo mladega človeka na našo kulturo, v kateri naj bi se čutil dediča velikih vrednot in kamor naj po svojih možnostih in zmožnostih prispeva svoj del. Dati je treba mladim rodovom zavest, da so v kulturnem procesu nujno potrebni kot sodelavci (in čeprav se bo to sodelovanje kazalo le v naročanju in podpiranju lepe knjige), treba jih je prepričati, da kultura ni »molzna krava«, od koder bi vsi samo črpali, temveč da je zanjo treba tudi kaj žrtvovati. Tudi tistim, ki bodo

po šoli šli v praktične poklice, je nujno potrebno, da poznajo glavne silnice našega kulturnega (in političnega) razvoja, prav tako naše ustvarjalce in njihova dela.

Časopis je v našem vsakdanjem življenju že klasična oblika kulture (torej tudi literarne in literarnozgodovinske) informacije. Sodobnemu kulturnemu »aktiviziranju« pa služijo še moderna tehnična sredstva, ki pomagajo, da književna dela lažje prodro v množico (kino, radio; s priznanjem je treba omeniti kulturne oddaje slovenskega radia, zlasti njegove utrinke iz literature).

In tu nekje, v tej posredovalni službi imajo svoje mesto literarnozgodovinski priročniki. Moj pretres ne bo ocena nobenega izmed dveh, ki sta v zadnjem času izšla, vendar mi oba z vrsto drugih služita za načelno razpravljanje o obliki in ureditvi priročnika, ki bi družil dva elementa: praktično in znanstveno.

Noben literarnozgodovinski pregled ne izpolni svojega glavnega namena, če ne uvaja v branje in razumevanje del. Gre torej za priročnik, ki naj bo zanimiv in zanesljiv vodič po poteh in stranpoteh naše književne preteklosti. Prizna naj preteklosti vse njene vrednote, a hkrati govori z mislijo in občutjem sodobnega človeka.

Ni potrebno, da bi literarnozgodovinski pregledi temeljili na novih, avtorjevih izvirnih dognanjih. Dovolj je, če pisatelji pregledov »solidno« poznajo svojo snov in živijo iz vseh znanstvenih izsledkov, njihova glavna naloga pri tem je pač ta, da v predmetni snovi ločijo bistveno od postranskega, to smiselno razporede in jasno razložijo ali formulirajo. (Mnogi literarni zgodovinarji se seveda niso ustavljali pri tem metodično-didaktičnem okviru, želeli so s pregledom predstaviti svoje poglede na literarno dogajanje v celotnem poteku v mejah istega jezika. Jasno je, da je tako delo po svoji zasnovi zanimivejše in dragocenejše, vendar mu vrednost daje šele izvedba; takih del pravzaprav ne moremo prištevati v praktično priročno zvrst.)

Mnogi segajo za priročniki, ker si žele informacij: podatkov o pisatelju ali o njegovem delu. Zato je najmanj, kar lahko zahtevamo od priročnika, da je v podatkih (biografskih, bibliografskih in drugih) točen. Če priročnik niti tega »minimalnega programa« (faktografije) ni izpolnil, potem je bolj v škodo kot v korist, zlasti je kritično, če zaide na šolske klopi ali v »široko potrošnjo«, kjer zavaja bralce z napačnimi informacijami.

Seveda sami podatki ne morejo zadostovati, sicer bi priročnik lahko nadomestili z leksikoni ali s ponatisom tovrstnih časopisnih člankov in beležk. Jasno je, da so podatki le orientacijske točke v času in prostoru in ne morejo biti sami sebi namen; temu služijo kot vsaka literarnozgodovinska publikacija, da nam približajo književne stvaritve, avtorjev tekst — in ker pomembna dela zmorejo le pomembni ljudje — tudi avtorjevo osebnost, dalje ozadje, pogoje ob nastanku del itd.

Brez navedbe časovnih, družbenih, življenjskih in drugih dejstev literarnozgodovinski pregled ni mogoč (kakor na drugi strani samo to ni dovolj). Ni pa pravilno, če nekateri natrpajo tako knjigo s preštevilnimi podatki, pri tem pa pozabijo na delo. Sprašujem se, komu služi v

Janeževi¹ knjigi naštevanje Cankarjevih gimnazijskih gospodarjev in gospodinj, ko je na drugi strani o Beli krizantemi komaj kaj povedal. Iz te knjige zvemo natančne datume Jenkovih pravniških izpitov, medtem ko Obraze odpravi z dvema splošnima stavkoma. »Hypertrophia biographica« je gnala Janeža do kopičenja letnic in imen, kar se je v skrajno pretirani obliki pokazalo zlasti v njegovem obravnavanju najnovejše književnosti (kjer s številnimi podatki »maši« praznino misli in analize, izjeme so redke, še najbolj Bor; morda bi mu služilo v opravičilo, da je to obdobje premalo obdelano).

Izbor podatkov se veže na vsebinsko zasnovo dela. Važno je pravzaprav, kaj nam posamezna literarna dejstva povedo, koliko so ilustrativna in značilna. Ne zanikujem pomena zunanjih podatkov, saj brezdvomno mnogo razjasnijo, vendar vsega ne in je zato napačno zaradi teh zanemarjati notranje činitelje razvoja. Vse, kar se je dogajalo v človekovi glavi, je n. pr. Mornetu (nedavno umrlemu profesorju francoske književnosti na Sorboni) važno literarno dejstvo. Ko je pisal svoj priročnik, je bil prisiljen marsikaj krajšati in izpustiti in to mu je narekovalo naslednji sklep, izražen v predgovoru: »Rajši sem žrtvoval dejstva, imena, datume, ko da bi opustil ideje.« Zvest temu sistematično prikazuje pri posameznih književnikih njihovo »formation intellectuelle« (ali »duhovno poreklo«, povedano z besedami prof. Slodnjaka). Zato je napačno, če se priročnik izgublja v samem naštevanju zunanjih, pogosto celo nevažnih dejstev ter opušča črtanje pisateljevega miselnega obzorja in prikazovanje njegovega duhovnega razvoja (kaj je iz okolice po svoji duhovni strukturi sprejemal in česa ni).

Tuffrau (priređitelj priročnika po Lansonovi Zgodovini) je navedel med svojimi načeli prireditve tudi naslednje: o avtorjih je treba povedati predvsem to, kar jih dela velike (z drugimi besedami: torej tisto, kar jih ohranja trajno žive). Tudi tu se nudi slovenskemu literarnemu pregledu bogata snov in obenem naloga, naj pokaže, da so živeli naši pretekli tvorci intelektualno in emocionalno polno življenje (da so torej kot osebnosti zanimivi in dragoceni ljudje) in da njihovo ustvarjanje v domačem narodnem jeziku ni bilo nekakšna lokalpatriotična vnema, temveč je bilo z njim podano in od njega neločljivo.

V splošnem kritično, včasih celo žalostno poglavje naših priročnikov so družbenozgodovinski okviri. Pogosto je tak okvir le skromen povzetek iz zgodovinskih učbenikov ali pa so dejstva primitivno poenostavljena (kakor je ob Janežu v tehtni zgodovinsko-kritični analizi pokazal Teply). Pripomnil bi ob tem le, da v literarnozgodovinskem priročniku nikakor ne kaže prinašati splošno znanih zgodovinskih dejstev samih (v Janeževi knjigi n. pr. vzroki krimske vojne in njene posledice ipd.), pri našem študiju so važne zgodovinske in družbene analize pač v zvezi z deli (se pravi z literarno snovjo).

Vsako poenostavljanje in posploševanje na družbenozgodovinskem področju pelje stran od znanstvene eksaktnosti v površnost, verbalizem in diletantizem. Če sociološka baza ali zveza ni razvidna, kdo po pa-

¹ Stanko Janež: Pregled zgodovine jugoslovanskih književnosti. 1. knj. Slovenska književnost. Maribor 1955.

roli »družbeno za vsako ceno« ustvari umetno konstrukcijo (kot se reče po domače: če je ni, jo pa naredi; prim. delitev književnosti po ekonomskih obdobjih²). Najbolj kričeč primer grobega, neznanstvenega »sociologiranja« je v Janeževi knjigi ob Gradniku:... »kajti kljub temu, da je deloval v sodnih ustanovah buržoazne družbe, je pel občutene lirske pesmi o kmečkem življenju, o trpljenju naših goriških rojakov med prvo svetovno vojno in pod fašizmom« (417)... »v svojem pesniškem delu je krepko izrazil osamelo, razklano in erotično razbičano osamelost človeka buržoazne družbe« itd. (418). *Difficile est satyram non scribere!* Eros in Thanatos — »buržoazno« občutje?!

Takim in drugim strogim racionalistom je treba pač reči, da literatura ne živi samo na miselnem polu človeškega izživljanja, temveč izhaja prav tako iz intimnih emocionalnih doživetij in tudi s tem bogati bralčev doživljajski svet. Preozko je zatorej ostajati pri samih miselnih spoznavah in vnaprej eliminirati čutno-čustvene pojave, ki so v svojem bistvu precej zapleteni; vsako zapostavljanje pesnikovega intimnega sveta bolj ali manj pelje v slepo ulico, vsekakor pa siromaši naše spoznanje človeka in njegove umetniške ustvarjalnosti.

Vsak priročnik bi vsebinsko ogromno pridobil, če bi ga prežarjalo spoznanje, da umetniška dela hranijo in izpovedujejo najrazličnejša življenjska izkustva (problematika človekovega smisla, razmerja med družbo in poedincem, vprašanje smrti, trpljenja, ljubezni itd.). To vodi potem do pravega literarnozgodovinskega dela, ki ga zanima soočenje (konfrontacija) življenja z njegovo podobo v književnosti.

V moderno urejenem literarnozgodovinskem učbeniku nujno dominirajo idejne in estetsko-stilne analize. Učbenik mora opozarjati na estetske kvalitete, ker s tem umetnostno vzgaja. Janež se je potrebe idejnih analiz v splošnem dovolj dobro zavedal, tem manj pa je pazil na estetske, dr. Stupanovi³ pa je treba priznati, da je tem posvetila sorazmerno dovolj pozornosti. (V tem načelnem razpravljanju govorim o njeni knjigi precej na robu. Prav gotovo bi nadroben pretres pokazal, da je prirediteljica pregleda svoje delo vestno opravila. Priročnik je v tem, kar je avtorica v predgovoru označila kot svoj namen, prav gotovo uspel. Organsko veže delo z življenjem, literarni programi so dobro naznačeni, svetovni literarni položaj je jasno očrtan in, kar je glavno, analize so trdne in šolsko porabne. Svetovnozgodovinski okvir pa preveč ostaja pri glavnih dejstvih in pri velikih ploskvah. Zaradi velikih ploskev trpijo drobna dejstva, tako n. pr. na str. 81 in 82: Flaubert in Baudelaire nista prišla pred sodišče kot politična nasprotnika, temveč kot avtorja Gospe Bovaryjeve in Cvetja zla, ki so ju obtožili nemoralnosti, zedinjenje Italije z osvoboditvijo Lombardije 1859 še ni bilo dokončano ipd.)

Končno, a nič manj važno: Vsak priročnik bi moral skrbno spremljati in beležiti, kako se je na naših tleh razvijala intelektualna zavest,

² Tako se na primer Stanko Janež v uvodu svoje literarne zgodovine str. 9 ob taki delitvi pomotoma sklicuje na M. B., Pregled slovenskega slovstva, ki takšne delitve sploh ne navaja. (Op. ur.)

³ Helena Stupan-Tominšek: Od Prešerna do Cankarja. Pregled slovenske književnosti za višje razrede gimnazij in njim sorodnih šol. Maribor 1955.

ki je koreninila v duhovni moči ljudstva. Čeprav smo bili maloštevilen narod, duhovno nismo bili leni in medli, sicer si nikoli ne bi bili ustvarili kulturne in politične samobitnosti. Priročnik naj bi manifestiral in izpričal kulturno sposobnost in oblikovalno moč našega ljudstva, pokazal muko in slast ustvarjalnega napora naših literarnih ustvarjalcev v preteklosti in v sedanjosti. Osnovna zahteva pri tem pa je: družiti široki evropski in svetovljanski razgled z najglobljim občutjem za narodno svojstveno in izvirno. Ob dokazih, da smo kulturno živeli in živimo v evropskem kulturnem prostoru kot polnopravni tvorni člani, bi tolikokrat omenjenemu zamudništvu ne pripisovali tolikega pomena. Vzroki za to »zamudništvo« pač niso notranji (pomanjkanje tvorne sile), temveč zunanji (maloštevilnost, politična in družbená podrejenost itd.).

Po vsem tem bi tudi »praktični« priročniki dobili vredno mesto med ostalimi literarnozgodovinskimi publikacijami, zlasti pa bi naj širili v množico zavest, da je literarna znanost (zgodovina in teorija hkrati) važen, nepogrešljiv in nenadomestljiv del naše žive kulturne ustvarjalnosti.

Silva Trdina

METODIČNI NAPOTKI ZA POUK GNOMIČNE LIRIKE

Nadaljevanje in konec

Ko je tako čustvena stran za to obliko pripravljena, lahko začnemo z resnejšim delom. Naslednja vaja ni nič manj vzgojna in nič manj prijetna. Tedaj jim velimo poiskati pregovore v kakem berilu. Najbolje se to še vedno obnese ob Krpanu in Krpana tudi človek nikoli dostikrat ne prebere. Pa naj ga še enkrat v tej zvezi! V šoli potem naloge pregledamo, preberemo in primerjamo. Zelo verjetno bomo v tej zvezi našli vsi na iste napake. Dijaki namreč včasih ne ločijo stalnih rekel ali fraz od pregovorov in mogoče ni nikjer ugodnejše prilike, da to dodobra utrdimo, kakor ravno v tej zvezi. Sicer smo najbrž stalna rekla ali fraze obravnavali že pri stilistiki ob poglavju o pesniškem jeziku, vendar jim zdaj še enkrat dopovejmo, da je stalno reklo ali fraza metafora, to se pravi, le sredstvo za originalno označevanje stvari; namesto da bi rekli »prenehati s šolanjem«, rečemo »obesiti šolo na klin«; namesto da bi rekli »močno pretiravati«, pravimo »iz komarja napraviti konja«; namesto da bi rekli »opraviti dve stvari hkrati«, pravimo »ubiti dve muhi na mah«. Itd. To so stalna rekla ali fraze, to je samo pesniški način izražanja. Pregovor pa je posebna literarna vrsta, resda izpoveduje resnico zelo na kratko, vendar v zaokroženi obliki. Obravnavamo ga pri poetiki in uvrščamo med lirski dela. Da bo dijakom to popolnoma jasno, jim naštejmo več fraz in pregovorov in oni naj ugotavljajo, kaj so fraze in kaj pregovori. Za domačo vajo naj pa sami poiščejo nekaj fraz in nekaj pregovorov.

Dvomi, ali imamo opravka s frazo ali s pregovorom, izginejo takoj, ko začnemo pregovore razlagati, in s tem začnimo čimprej! Razložiti pregovor pa ni vselej lahka stvar niti starejšemu dijaku. Ker za pregovor navadno služi kaka pesniška prisposoba, zahtevajmo vselej najprej razlago v prvotnem pomenu, pa če se nam zdi to še tako enostavno in včasih skoro smešno. Manj nadarjen dijak bo le po tej poti prišel do razumevanja prenesenega pomena. Ko dosežemo tudi tega, velimo iskati dijakom ponazoritve iz vsakdanjega življenja. Čim več jih najdejo, tem bolje je. Nobenega ne prezirimo! Izprva gre to zlasti na nižji stopnji težko. Pa jim pomagajmo! Povejmo sami nekaj primerov! Kmalu pa se bodo vživeli tudi oni in zlasti taki, ki so malo filozofsko navdahnjeni, delajo to z velikim veseljem. Je to koristna vaja za logično mišljenje, za prodiranje v življenjske modrosti pa tudi za pridobitev govorne spretnosti. Izprva izbirajmo za vajo lažje pregovore.

Vzemimo en primer tudi mi! Recimo: Bolje je nositi suh dežnik kakor mokro obleko. V prvotnem pomenu bo tu razlaga prav lahka. Rajši vzamem dežnik, tudi če nisem prepričan, da bo deževalo, kakor pa, da bi me lovil dež, ko ne bom imel dežnika. Nato naj ugotove dijaki preneseni pomen. Bolje je imeti nekaj preveč kakor nekaj premalo. Zdaj pa naj iščejo primere iz vsakdanjega življenja. N. pr. Rajši se naučim lekcijo do ponedeljka, čeprav tedaj profesor še ne bo izpraševal, kakor da bi se je ne naučil do torka, ko lahko dobim za to negativno oceno. Ali: Če kupujemo blago za obleko, je pametneje vzeti $\frac{1}{4}$ m več, kot mislimo, da bo potrebno, kakor $\frac{1}{4}$ m manj, ker bi to lahko ne zadostovalo. — Če gremo na potovanje, vzemimo rajši s seboj več denarja, kot mislimo, da ga bomo potrebovali, ker ga vedno lahko prinesemo nazaj domov, kakor manj, ker bi tako lahko prišli v hudo zadrego.

Če pove dijak neumno primero, se ne smejmo, popravimo mu jo blagohotno, da mu ne vzamemo poguma. Tudi ne dopuščajmo, da bi dijaki drug drugega zasmehovali. Grajajmo pa tiste, ki ne sodelujejo. Vendar moramo biti pri tem oprezni. Dijaki navadno ne sodelujejo zato, ker ne znajo. Taki naj razložijo vsaj dobesedni pomen, tako bodo le vključeni v delo in ne bodo izgubili veselja, čeprav je snov zanje še pretežka. Nikoli ne sme biti ura pregovorov ura dolgočasje ali ura strahu, ampak ura živahnega dela in veselja. Če ima kdo prav posrečene in izvirne primere, ga pohvalimo! Vsi ga bodo skušali posnemati. Tiste, ki najživeje sodelujejo, tudi ocenimo!

Zdaj pa nova vaja!

Pregovore dostikrat v življenju izgovarjamo kot aposiopeze, to se pravi, tako da konec zamolčimo. Rečemo n. pr. le: Tiha voda! — v mislih pa si dopolnimo: Mostove pobira. Ali pa rečemo le: Volk je volk! — in v mislih moramo dostaviti: Čeprav dlako menja.

To nam zopet nudi v šoli prijetno vajo. Dijakom povemo le začetek pregovora, konec pa morajo najti sami. Najprej izberimo za tako vajo znane pregovore, da je vaja bolj spominska in lahko pri njej vsi sodelujejo. Da res pritegnemo ves razred, jim velimo govoriti v zboru. Profesor naj reče n. pr.: Ako slepec slepca vodi, — dijaki pa naj nadaljujejo: Oba

v jamo padeta. — Pozneje preidemo na manj znane pregovore in izprašujemo posamezno. Zdaj je treba že logično misliti. N. pr. profesor: Ako kupuješ, česar ne potrebuješ, boš prodajal... dijak: Kar potrebuješ. — Da se pri tej vaji manj sposobni dijaki ne bi polenili, povejmo že pred začetkom, da bomo vajo z istimi pregovori pozneje ponovili tudi v zboru. Nato že vsi ves čas pazno sledijo. Ponovitev pa ima tudi to korist, da si dijaki ob njej nekatere pregovore zapomnijo prav mimogrede in si tako zlahka obogate zakladnico ljudskega blaga.

Naslednja vaja gradi zopet na dijakovi izobrazbi. Lahko jo delamo v šoli, še bolje pa se obnese kot domača naloga. Velimo dijakom napisati, kakšne modrosti je izpovedalo naše ljudstvo v pregovorih o raznih stvareh, n. pr. o mladosti, o sreči, o laži, o ljubezni itd. V šoli ima ta vaja to prednost, da z njo vadimo dijake hitrega mišljenja, doma pa to, da iščejo novih pregovorov, da se navadijo jemati knjige v roke in da se jim utrdi spoštovanje do starejših, ki jim pri tem s svojim znanjem lahko pomagajo.

Nekateri pregovori jim bodo hitro v mislih. N. pr. pri mladosti: Mladost je norost, čez jarek skače, kjer je most. — Pri sreči: Sreča je opoteča. Pri laži: Laž ima kratke noge. — Pri ljubezni: Ljubezen — bolezen. Itd. Doma pa bodo poiskali manj znane in ko jih nato v šoli zopet primerjamo, se z njimi vsi obogaté.

V višjih razredih je zelo koristna in tudi priljubljena vaja, da jim damo primerjati pregovore v več jezikih. S tako vajo trdno povežemo različne predmete in korist imajo poleg slovenščine tudi drugi jeziki. Odslej bodo dijaki kar hvaležni profesorju tujega jezika, če jim bo tudi tam povedal kak pregovor. Mi pa jih z ene strani navajajmo na to, da spoznajo, kako se v zadnjih življenjskih modrostih navadno strinjamo vsi ljudje; z druge strani pa jih opozarjamo tudi na kake narodne posebnosti in značilnosti.

Še neka vaja s pregovori mi prihaja na misel. To dostikrat ali celo prevečkrat srečujemo po zvezkih, da namreč damo pisati dijakom prost spis po kakem pregovoru. Prevečkrat pravim zato, ker je primerna taka naloga le, če je pregovor lahak in vsem razumljiv. Če je pregovor težak, dijaka zbega in v takem primeru ga moramo vsaj natančno razložiti. Kaj bi šlo n. pr. z lahkoto? Kakor si boš postlal, tako boš spal ali Dober je domek, če ga tudi ni več kot za bobek. Pri takih spisih opozorimo dijake, naj ne filozofirajo, kar tako radi prav nerodno delajo. Upravičenost pregovora naj dokažejo z zgledom iz življenja.

Prijetna je igra s pregovori, a samo tedaj, če je po glavje o pregovorih v šoli že predelano. Zanj vendar ne bomo žrtvovali učne ure, ampak jo bomo rajši prihranili za kak izlet. Na vlaku je dosti prilike za take in podobne igre. Namesto da se dijaki vedno igrajo samo »osebe ugibati«, kar je prav malo zabavno in koristno že skoro nič, ali pa še celo kaj neprimernega in nespodobnega, kot n. pr. »rihterja biti«, naj profesorji organizirajo rajši poučne igre! Ta, ki jo imam v mislih, je prav prijetna, pa saj jo verjetno povečini poznate.

Dijaki se dogovore za znan pregovor, postavimo: Tvoja glava, tvoj svet. — Eden izmed tovarišev ga mora uganiti z vprašanji tako,

da vsak odgovor vsebuje po eno besedo iz pregovora. N. pr.: Dijak vpraša: Zakaj nisi prišel včeraj k meni? — Prvi tovariš odgovori: Tvoja sestra mi je rekla, da te ni doma. — V odgovoru imamo že prvo besedo iz dogovorjenega pregovora, to je: Tvoja. Dijak vpraša drugega tovariša: Ali bomo bili žogo? — Ta odgovori n. pr.: Jaz ne, me preveč glava boli. — V njegovem odgovoru je skrita beseda glava. Tretje vprašanje: Čemu nosiš takó velik nahrbtnik? Odgovor: Da bom vanj vtaknil tvoj kruh. Imamo že tretjo besedo: Tvoj. In zadnje vprašanje: Kaj ti je dala mati za na pot? — Dijak odgovori: Dober svèt. — Tako je razrešena tudi zadnja beseda iz pregovora: Tvoja glava, tvoj svèt. — Če je dijak spreten in pregovor dobro pozna, ga lahko že razreši. Če ne, se igra ponovi z novimi vprašanji.

Kako pa bomo poglavje o pregovorih ponavljali in utrjevali?

Izlepa za kako pesniško obliko nimamo za to več priložnosti kot ravno pri pregovorih. Ker so pregovori dostikrat le sestavni del drugih oblik, kot smo že omenili, jih bomo že ob vseh takih prilikah zopet poudarjali in razlagali.

Pa še neka lepa priložnost se nam ne sme izmuzniti iz rok! Pregovore zelo lahko pritegnemo tudi v slovniški pouk. Koliko rajši bo dijak analiziral posamezne besede ob kakem lepem pregovoru kakor ob naglo improviziranem stavku ali pa ob besedah, iztrganih iz berila. In prav nič ne bo trpela slovnica, če sredi analiziranja obravnavani pregovor tudi raztolmačimo. Nasprotno: še prijetnejša postane taka ura.

Prav posebno dobrodošli pa so nam pregovori pri sintaksi. Nikjer ne bomo dobili lepših primerov za vse vrste priredij in podredij kakor med pregovori in kako se taka stvar vtisne človeku za vse življenje, gotovo veste iz lastne izkušnje. Obudimo jih nekaj v spominu! N. pr. o sebkovi odvisniki! Kdor drugemu jamo koplje, sam vanjo pade. Kdor išče, ta najde. Kdor laže, ta krade. Kdor molči, devetim govori. Kdor visoko leta, nizko pade. Kdor po svetu gre, mnogo izve. Časovnih odvisnikov tudi ne manjka v pregovorih. Dokler je drevo mlado, ga lahko pripogneš. Dokler konja lové, mu ovsu molé. Dokler lipa cvete, ji ne manjka čebel. Dokler živi, nikdar se človek ne izuči. Pogojni odvisniki se nam tudi kar vsiljujejo v pregovorih. Če dva psa eno kost glodata, se skoljeta. Če mačke ni doma, imajo miši ples. Če se sámo kuha, je slaba juha. Če sosedova hiša gori, pazi na svojo! Če stopiš mačku na rep, zacvili. Če te jedro mika, zgrizi lupino! Itd. Itd.

Toliko o pregovorih. Zdaj pa si oglejmo še ostale oblike, ki jih prištevamo k izrekom ali gnomam! To so: rek, geslo in navedek.

Rek ali aforizem (grš. aforidzo = opredelim) je le umetna oblika ljudskega pregovora. Je kratka, navadno dvo- ali štirivrstična pesmica ali en sam stavek, ki podaja kako splošno veljavno, po vsebini bogato misel, globoko domislico, življenjsko modrost, pravilo ali izkušnjo. Bistveni zanj sta klenost misli in duhovitost. Njegov avtor je vedno znan. Pri nas sta med starejšimi pisatelji najbolj znana avtorja aforizmov Levstik in Stritar; njuni aforizmi so povečini primerni za srednješolce in jih največ najdemo po naših čitankah:

Če ne ropotajo ponoči kolesa,
zatisniti mlinar ne more očesa.

Žganje pogubi jih več,
kakor kuga, glad in meč.

Iz tega na zemlji premnogo rodi se gorje,
ker umu brezum nastavlja vedno roge.

Na med se muhe love,
na sladke besede ljudje.

Življenje človeško podobno je vodi,
ki vsaka po svoji strugi hodi.

Šest dni poštenega dela,
potem bo nedelja vesela.

Včasih kak rek ponarodi. Tako n. pr. Levstikov: »Bolje — drži ga, kakor — lovi ga.«

Reke ali aforizme obravnavamo podobno kot pregovore. Dijaki naj jih zbirajo in razlagajo. V višjih razredih lahko dijaki poskusijo tudi sami napraviti kak aforizem, seveda za domačo vajo. Motiv jim dajmo mi, n. pr. o domu, o materinski ljubezni, o delu, o uspehu, o svobodi in podobno. Ocenjujmo pa takih vaj ne, ker prvič nikoli ne moremo kontrolirati, če so izvirne, drugič pa tudi, ker so za nekatere dijake pretežke. Marsikdo ima vendar s tem veliko veselje in ga taka vaja lepo uvaja v poglobljanje.

Poleg pregovora in reka razložimo dijakom še geslo, motto (lat. mottum = duhovit domislek), maksimo (lat. maximus = največji) ali parolo (lat. parabola = govor). Ta hoče na kratko nakazati vsebino ali tendenco pesmi ali zbirke. Tako je n. pr. Prešeren postavil na čelo svojim poezijam značilni motto:

Sem dolgo upal in se bal,
slovo sem upu, strahu dal;
srce je prazno, srečno ni,
nazaj si up in strah želi.

Ali: Popolnitev bodi moj edini vzor,
luč, resnica moje delovanje!
Ljubica, ti bodi mi izvor
sreče — smrt po delu sladke sanje!

kakor si je zgodaj dozoreli mladi Kette označil življenjski smoter v Moji maksimi.

Posebno lepo se dá pri Župančiču ves njegov razvoj razložiti ob mottih, ki jih je postavljaj na čelo svojim zbirkam.

Včasih je geslo le na nekaj besed skrčeno življenjsko pravilo, ki si ga postavi kaka družina, kaka obrt, kaka organizacija ali gibanje. Imamo jih vlite v grbih, vklesane na hišah, uvezene na praporih in natisnjene na lepakih.

Na delfskem preročišču so bila gesla »sedmih modrih«: Spoznavaj samega sebe! (Gnóthi seautón!), Ničesar preveč (Methén ágan!) itd. Naši kmetje so se v srednjem veku borili »Za staro pravdo«. Geslo francoskih revolucionarjev je bilo »Liberté, égalité, fraternité (svoboda, enakost, bratstvo). Staroslovenci so delovali po avstrijskem pravilu: Vse za vero, dom, cesarja! — Mohorjeva družba je izdajala knjige »V zabavo, pouk in kratek čas.« Delavsko gibanje si je postavilo za svoje vodilo izrek: Delu čast in oblast! — Neštetokrat je bila ponatisnjena Leninova maksima: Učiti se, učiti se, učiti se! — Partizani so v NOB napovedali: »Smrt fašizmu, svoboda narodu.«

Dijaki bodo vedeli naštetih še novih in naj jih razlože.

Zadnja vrsta izrekov ali gnom, ki jo kaže v srednji šoli omenjati, je navedek ali citat (lat. citare = poklicati). To je splošno razširjen in v vsakdanji govorici udomačen rek, ki ga pisatelj ne napiše kot

samostojno obliko, ampak mu ga bralci iztrgamo iz kakega dela. Pišemo ga zato v narekovajih.

Zdaj se nam zopet nudi prilika za zanimivo tekmo, ko velimo dijakom po spominu napisati vse citate, ki jih znajo iz kakega pesnika. Nekateri jim bodo hitro v mislih, tako n. pr. Prešernovi (Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat dan, da, koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan, da rojak prost bo vsak, ne vrag, le sosed bo mejak. — Največ sveta otrokom sliši Slave, tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti vol'jo vero in postave. — Manj strašna noč je v črne zemlje krili, ko so pod svetlim soncem sužni dnovi!), Gregorčičevi (Gorje mu, ki v nesreči biva sam, a srečen ni, kdor srečo uživa sam! — Daritev bodi ti življenje celo! — Dolžan ni samo, kar veleva mu stan, kar more, to mož je storiti dolžan!), Župančičevi (Temu je strup, kar drugemu je lek. — O, da mi je priti do svoje podobe! — Mi, kar nas je kovačev, mi bomo vsi kovali, kovali svoja srca, kovali svoj značaj.)

Velimo dijakom tudi izpisovati citate iz del, ki jih prebirajo kot domače čtivo. S tem jih prisilimo, da berejo z večjim premislekom in počasi jih tako navadimo iskanja miselnih lepot in globin v umetninah. Take izpiske v šoli preglejmo, primerjajmo in raztolmačimo! Čimprej svetujemo dijakom, da si omislijo zvežček, v katerega si stalno izpisujejo pogovore, reke, gesla in citate, ki nanje nalete ob kakršnemkoli čtivu. Bodo jim za estetsko in moralno vzgojo, dostikrat pa bodo imeli od njih koristi tudi v praktičnem življenju, ob sestavljanju kake naloge, pisma, predavanja ali govora.

Sedaj pa, da ne bi nazadnje vi meni postregli s tistim ljudskim pogovorom, ki pravi: Dolg govor — malo prida —, rajši končam.

Ocene in poročila

POUČNA RAZSTAVA

Razstavo sodobnih učbenikov in učil, francoskih in angleških, smo si mogli ogledati tudi v Ljubljani sredi novembra minulega leta. Organiziral jo je inšpektorat za tuje jezike pri Svetu za prosveto in kulturo LRS. Naslov razstave je bil preskromen, ker je v resnici nudila mnogo več kakor učbenike in učila za tuje jezike. Z nje so marsikatero plodno spodbudo lahko odnesli tudi predavatelji drugih predmetov: zgodovine, zemljepisa, matematike in prirodopisa. Pokazala nam je na splošno, kako se drugod zavedajo važnosti pomagal za sodoben in nazoren pouk in koliko na tem področju žrtvujejo, delajo in imajo.

Tudi predavatelju slovenščine, ki se je nekoliko dalje pomudil zlasti pri francoskih knjigah in učilih, je razstava posredno marsikaj tehtnega povedala. Vzgoji jezikovnega čuta Francozi od nekdaj posvečajo izredno skrb, pri vsem tem pa pri njih skorajda ni več sledu o kakšnem suhoparnem predalčkarskem gramatiziranju. Že najmlajši v predšolski in osnovnošolski dobi si bogate besedni zaklad s prikupnimi in razgibanimi slikanicami, ki otroke

urijo tudi v logičnem mišljenju in smiselnem pripovedovanju. Za srednje šole imajo namesto abstraktno sistematičnih slovníc življenjsko zanimive jezikovne vadnice za študij pravorečja, pravopisa, oblikoslovja, zlasti pa pravilne in pristno francoske stavčne skladnje, ki jo ilustrirajo obilni primeri iz mojstrov njihovega leposlovja. Med jezikovnimi pomagali so važne tudi praktične stilistike, ki francoskega izobražena neposredno navajajo k jasnemu in lepemu, jedrnatemu in slikovitemu izražanju v govoru in spisju.

Za slovenskega slavista pedagoga je zanimiva tudi ureditev njihovih beril. Pred vsakim leposlovnim tekstom so najnujnejši podatki o avtorju, pred odlomki iz proze pa tudi zgoščena vsebina celotnega dela. Tekstu sledi stvarna razlaga manj znanih besed in nejasnih mest, nato vprašanja o značaju nastopajočih oseb in idejnem jedru umetnine, pa tudi o njenem slogu in zgradbi, torej dobrodošli metodični napotki za profesorja, končno pa še naloge iz berila ali ob njem za dijake. Nekaj podobnega smo po francoskem zgledu Slovenci že imeli v predvojnih Čitankah in prvih povojnih Berilih, je pa vprašanje, koliko tovrstna navodila pod tekstom pri pouku ne odvrtaajo pozornosti dijakov od profesorjeve razlage. Očitneje koristna so takšna navodila, kakor je pokazalo mohorjansko Cvetje, pri šolskih izdajah klasikov, ki za dijake predstavljajo obvezno domače branje.

Tako pri Angležih kot pri Francozih je skrb za načrtno izdajanje domačih klasikov za potrebe šol in široke javnosti posebno vidna. V ta namen objavljajo leposlovne mojstrovine v najbolj značilnih, med seboj povezanih odlomkih in opremljene s poljudnimi uvodi ter potrebnim komentarjem. Naše Klasje je obetalo najboljše, toda založnica ni kazala potrebnega razumevanja; zdaj je menda to njeno nalogo prevzela Mladinska knjiga.

Našo pozornost so na razstavi pritegnile in nam vzbudile skomine tudi vsebinsko bogate in tehnično brezhibne mape slik, črno-belih in barvnih fotografij — ponazoril za pouk umetnostne in kulturne zgodovine, dalje istemu namenu služeči diafilm s projektorjem in pa gramofonske plošče za jezikovni pouk.

Pri Francozih preseneča že samo število založb, ki se ukvarjajo z izdajanjem poljudnoznanstvenih del ter šolskih priročnikov in z izdelovanjem učil (Belin, Colin, Garnier, Hachette, Hatier, Larousse, Nathan itd.), da ne omenjam Pedagoškega muzeja v Parizu, ki je znanstveno središče njihovega pedagoškega tiska.

Upajmo, da tudi Slovenci v tem pogledu ne bomo ostali le pri začetkih in poskusih (Državna založba, Mladinska knjiga, Tovarna učil, Zavod za poučni film) in da bomo tudi predavatelji slovensčine v bližnji bodočnosti vendarle imeli pri roki: moderno jezikovno vadnico in slovstvena berila za višjo gimnazijo, popolno šolsko izdajo naših klasikov, bogat in okusen literarnozgodovinski album in atlas, gramofonske plošče za študij narečij in umetniške recitacije ter filme za pouk literarne in splošnokulturne zgodovine, pa tudi po sodobnih načelih in na osnovi tehtnih skušenj napisano metodiko pouka slovenskega jezika in književnosti. Nedsledno in jalovo početje bi bilo, če bi venomer teoretizirali o sodobni šoli, v praksi pa ostajali pri starokopitnih sredstvih in oblikah poučevanja.

J. M.

Iz slovanskega sveta

SLOVANSKA GLEDALIŠČA NA DUNAJSKI MEDNARODNI RAZSTAVI

Morda se še nikoli doslej ni pokazala priložnost, da bi zbrali na enem samem mestu toliko prič o razvoju slovanskega teatra in toliko primerov, s katerimi bi pokazali njegovo današnjo podobo. Predvsem pa so redke priložnosti, ko bi bilo mogoče pokazati ta razvoj in podobo slovanske gledališke kulture primerjalno, v odnosu do razvoja odrske umetnosti drugod v svetu, predvsem kajpada pri evropskih narodih.

Vsi ti pogoji so bili dani, ko se je po šestih desetletjih spet rodila misel o veliki evropski gledališki razstavi, kakršne ni bilo vse od konca prejšnjega veka in ki naj bi bila zdaj spet ravno na Dunaju, v mestu, ki ni primerno za tak namen le zaradi svoje bogate gledališke tradicije, temveč tudi in morda predvsem zaradi svoje nenavadno ugodne geografske lege. In še pogoji časa so prispevali svoje: Avstrijci so hoteli in so tudi znali spretno izkoristiti in povezati dneve svoje dokončne osvoboditve s celim nizom velikih kulturnih dejanj, med katerimi naj bi kar tri privabila ugledne goste iz gledališkega sveta: prva predstava v obnovljenem domu Burgtheatra na Ringu, kamor se vrača to znamenito gledališče po desetletju azila v Ronacherjevem varietetu; slovesna, nadvse slovesna otvoritev Opere; in, ne nazadnje, mednarodna gledališka razstava, »Evropska gledališka razstava 1955«, kakor jo imenujejo, z dostavkom ob robu: od antike do naših dni.

Prireditelji razstave so sicer hoté težili za tem, da bi v teh šestindesetih sobah zbrana dela ne bila urejena po togem narodnostnem načelu, tudi ne zgolj v razvojni črti »od antike do naših dni«, kakor obeta naslov, temveč so iskali pri tem novih metod, bolj živih in razgibanih prijemov, ki naj bi pomagali k večji vablivosti razstavljenega gradiva za strokovnjaka in tudi za tistega, ki se bo v prazničnih dneh mudil v avstrijski prestolnici in si hotel ogledati tudi to, le eno od številnih prireditev dunajske jeseni 1955. Gotovo je, da je ureditev po takih načelih zahtevnejša, včasih res zelo vabljiva in mikavna, pa spet težko pregledna in marsikdaj nedosledna. Tako se prepletajo oddelki, ki skušajo prikazati posamezne probleme gledališkega ustvarjanja s takimi, ki se omejujejo le na določeno teatrsko obdobje, in ti spet s sobami, v katerih je zbrano le gradivo za gledališko podobo enega samega naroda.

Tako je tudi s slovanskim gledališčem na tej razstavi. Res je sicer, da se srečujemo s posameznimi, čeprav žal preredkimi primeri slovanske odrske kulture tudi v nekaterih drugih oddelkih, ki kažejo v primerjalni podobi predvsem dosežke današnjega evropskega teatra. Res je tudi, da so na razstavi poleg stalnih oddelkov tudi nekateri gibljivi, to se pravi taki, ki se menjajo vsak teden in s tem deloma dopolnjujejo tudi podobo slovanskega teatra, poglobitno gradivo pa je zbrano vendarle v eni sami sobi, ki si jo

Opomba uredništva. Članek je bil napisan in postavljen že za prejšnjo številko, ko je bila razstava še odprta, zato je pisan v sedanjiku.

dele slovanska gledališča z danskimi, švedskimi, finskimi in holandskimi in še celo z oddelkom »Odrska tehnika«, ki pa je žal v bistvu le Siemensov vele-sejemski paviljon.

Prvo, čemur bi morali pri kritični presoji slovanskih elementov na tej široki mednarodni prireditvi oporekati, je že samo dejstvo, da so zastopani na razstavi samo Rusi, Poljaki in Jugoslovani. Res je sicer, naj bi bila v enem od prihodnjih tednov v »sobi narodov«, kakor so krstili enega izmed oddelkov, na ogled podoba češkega in pozneje bolgarskega teatra dvajsetega stoletja, kot je bilo dodeljenega v drugih tednih nekaj prostora sodobnemu italijanskemu, romunskemu, francoskemu, skandinavskemu, španskemu in še nekaterim drugim gledališčem pri posameznih narodih. Če upoštevamo še to, da gre pri Francozih, Italijanih in še pri večini drugih v teh »gibljivih« sobah le za specialne razstave, da pa imajo ti hkrati tudi stalne razstave, in če dodamo še to, da bodo imeli tako specialno razstavo poleg redne tudi še Rusi in celo Jugoslovani, potem je gotovo, da predvsem češkemu gledališču ni bilo dodeljeno na razstavi tisto mesto, ki si ga je zlasti v obdobju med obema vojnama pridobilo ne le med slovanskimi gledališči, temveč tudi v evropski gledališki kulturi. Temu bo rad pritrdil vsakdo, kdor je le kdaj v tistih ali tudi še v prvih povojnih letih obiskoval gledališča v Pragi, enem izmed velikih teaterskih središč Evrope med obema vojnama in tudi še neposredno po zadnji vojni. Obisk bolgarske prestolnice v prvih letih po zadnji vojni, njenega nenavadno serioznega Narodnega teatra in nekaterih tako impresivnih predstav, kakršna je bila poleg Glembajevih predvsem drama Lope de Vege Fuente Ovejuna, pa me obvezuje, da kritiziram tudi vlogo, ki je dodeljena na razstavi bolgarskemu gledališču. Kje je krivda, ali pri tistih, ki so pripravljali gradivo doma, ali pri tistih, ki so odločali o njegovem obsegu in dokončni razvrstitvi na razstavi, pravzaprav ni toliko važno. Marsikatero dejstvo na razstavi, tudi kar se tiče našega domačega teatra, kaže na to, da lahko pripišemo večji del krivde kar na svoj rovaš.

O Rusih pripovedujejo, da so menda res kasno pripeljali svoje gradivo in da so ga pripeljali nenavadno veliko, da pa jim prireditelji niso dali dovolj prostora, da bi gradivo, ki so ga sami hoteli razstaviti, ne bilo v so-razmerju z ostalimi oddelki in tako dalje. Ne da bi spet povpraševali po pravem krivcu, je treba zapisati, da je ruski del na razstavi, pa četudi je res izkoriščen le manjši del gradiva, med bogatejšimi, če ne med najbogatejšimi, da pa je utesnjeno to gradivo na kaj neprimernem prostoru (krivda Dunaja?) in urejeno na nenavadno nesodoben, neprikupen in celo nepregleden način (krivda Moskve?). Starejši dokumenti so strpani v starinske vitrine, kakršne so že pred nekaj desetletji pometali domala iz vseh evropskih muzejev, slike so na gosto zgnetene na stenah, vse je temačno, togo; vse prej je to podoba muzejske zbirke iz srede devetnajstega veka kakor pa razstava, ki si je zapisala v svoj program, naj bi bila urejena po modernih, sodobnih načelih. Za primer: kakšno nasprotje med tem in na drugi strani med nič bolj bogatim, prav tako muzealnim, pa z estetskim čutom urejenim in v svetlih vitrinah razporejenim gradivom milanske Scale! Tu utesnjenost in mrak, tam sproščenost in polet, vse to pa ne zaradi večjega bogastva, temveč le zaradi spretnejše organizacije, tanjšega posluha in, seveda ne nazadnje, zaradi neprimerno ugodnejšega prostora.

In vendar, ko preмагаš te prve neprijetne občutke in se malo bolj zbrano pomudiš ob vseh teh dokumentih pod steklom, ob oljnih podobah velikih mojstrov, ob portretih igralcev v vsakodnevnem življenju in v vlogah, ob maketah in fotografskih posnetkih, ob drobnih skulpturah in velikih platnih, pa še ob statistikah in diagramih, se ti odkrije pod drobnogledom med temi sencami bogata dediščina ruskega teatra in živ utrip sodobnega sovjetskega gledališča. Ob marsikaterem detajlu se velja dlje pomuditi, tu z občudovanjem ali z radovednim očesom, tam spet s kritičnim peresom.

Veliki portreti Fonvizina in Sumarokova; Puškinovo poprsje; nepregledna vrsta drobnih spominov na velike ustvarjalce ruskega odra od tobacnic, čepic, medaljonov, pahljač do manuskriptov; risbe, ki kažejo prve uprizoritve Ostrovskega; prve tiskane izdaje tujih del, ki pričajo, da so se Rusi zgodaj seznanili z nekaterimi dragocenimi primeri svetovne dramske literature: prevod Beaumarchaisovega »Figara« iz leta 1787 in »Othella« iz 1808. leta, bronasti kipec Stanislavskega iz leta 1903, ki kaže velikega mojstra v vlogi Stockmanna, in podoba istega igralca deset let kasneje, ko so ga upodobili kot Argana — dve zanimivi priči, tako različni druga od druge, da bi nihče ne spoznal v njiju istega igralca; velika oljna podoba, ki kaže prizor iz opere »Tihi Don«, barvni posnetek značilnega prizora iz Dickensovih »Pickwickovcev« v moskovskem gledališču, fotografija masovke iz drame »Ljubov Jarovaja« v Malem teatru; pretresljiva maketa za »Stalingrajčane«, ki kaže prerez skozi razrušeno hišo z vsemi drobnimi detajli do preproste knjižne poličke, ki je obvisela nekje v zraku in obuja spomin na nekdanje intimno življenje v tistem kottičku sobe, ki je zdaj ni več; pa spet drug, manj prikupen ekstrem — maketa za opero »Nikita Veršin« po drami »Oklopni vlak« — primer »moderne« in »realistične« opere, ki se godi v železniški delavnici in je na sceni ob vseh drugih rekvizitih tudi — velika lokomotiva; številne priče o rasti in današnjem stanju sovjetske opere in predvsem baleta; pomanjkljivi primeri iz prejšnjih desetletij, saj ne srečamo ne Vah-tangova, ne Majerholda, ne Tairova, so tudi v oddelku »Sovjetsko gledališče od začetka druge svetovne vojne do 1955«, kjer pogrešamo zlasti nekaj več podatkov o tem, kaj so iz svetovne literature in predvsem iz moderne evropske dramatike igrala v teh letih vsaj moskovska gledališča; en primer je sicer lepa, ne natrpna, vendar pa po sili težka inscenacija za ruskega »Hamleta« v letu 1955.

Nekatere prispevke k ruskemu teatru, predvsem kajpada modernemu, najdemo še v nekaterih drugih, primerjalno urejenih sobah. Obiskovalca iz Evrope bo vabila predvsem paralela med različnimi evropskimi uprizoritvami dram A. P. Čehova, ki si je, kakor vemo, ravno v tem povojnem desetletju ali bolje prav v zadnjih dveh, treh letih osvojil gledališča v Italiji, Angliji, Franciji in celo v Ameriki. Če sodimo po tam razstavljenih fotosih, so največ igrali v teh letih ravno Utvo, s katero se je šele letos seznanila tudi Ljubljana. Primerjamo lahko uprizoritev te drame v Berlinu, v Helsinkih, na Dunaju in še drugod in zraven vrsto interpretacij drugih del A. P. Čehova v Münchenu, Beogradu, Londonu in še na različnih evropskih odrih. Če bi hoteli biti kritični, bi v nobeni od teh scenskih rešitev Utve ne našli veliko tistega, čemur pravimo radi »čehovska štimunga«. Sredi vseh teh Utev, Treh sester in še drugih iger velikega Rusa pa presenetli ena, o kateri si

skoraj prepričan, da je zrasla na domačih tleh, toliko je v njej ruskega duha in čehovske štimunge, pa tako malo iskanja: to je podoba Češnjevega vrta, detajl iz lanske Strehlerjeve uprizoritve v milanskem Piccolo teatru.

Bolj kakor ob fotosih in dokumentih obstane marsikateri evropski obiskovalec ob diagramih in statistikah, s katerimi vabijo gledališki ljudje iz Sovjetske zveze k primerjavi. In res, v teh številkah najdejo ljudje z zapada marsikaj, česar o sovjetski gledališki dejavnosti ne vedo in kar jih preseneti, če primerjajo te številke s svojimi: V Sovjetski zvezi dela danes 499 gledališč, od tega 30 opernih in baletnih, 20 operetnih, 350 dramskih in 99 gledališč za mladino. V enem letu so dali ti teatri 201.404 predstave, ki jih je obiskalo 75.835.000 gledalcev.

Če smo govorili o neprimernem prostoru, ki so ga določili za ruski oddelek na tej mednarodni razstavi (še bolj neprimerno je prostor izkoriščen), potem je človek še toliko bolj nesrečen, ko stopi v naš domači kotiček, za tisto steno ruskega oddelka, kjer se tesnijo skromni dokumenti jugoslovanske gledališke tvornosti. To je pravzaprav hodnik, umetno zgrajen prehod, ki vodi k izhodu v sili in kamor prav gotovo velik del obiskovalcev sploh ne stopi, ker čisto preprosto ne sluti za tisto steno posebnega oddelka razstave. Na tem prepihu nam je bila dodeljena stena, na katero so naši razstavljajoči ne prav spretno razobesili svojo robo: nekaj fotografij in menda še dva faksimila, vsega skupaj osemindvajset kosov. Gradivo, ki naj bi pokazalo razvoj našega teatra od dokumentov, kakršen je detajl freske iz 14. stoletja in stran besedila najstarejšega dramskega teksta, pa do fotografskih posnetkov naših zadnjih uprizoritev Shakespeara in Držića, Pirandella in Brechta.

Nekaj malega je tudi iz naših krajev: balkonska scena iz Kreftove uprizoritve Romea in Julije; portret Slavka Jana v vlogi Hamleta; Gavellov Kralj Lear; prva uprizoritev Grumovega Dogodka v mestu Gogi; Sava Severjeva kot baronica Castelli-Glembajeva — v beograjski uprizoritvi. Nekajkrat nalletimo na primere iz naše domovine še v oddelku Evropsko gledališče sedanjosti; od slovenskih predstav srečamo tam fotografski posnetek Stupičeve uprizoritve Šole za žene med različnimi evropskimi interpretacijami Molièra, prizor iz Molkove uprizoritve Goldonijevega Lažnika ter Matulov scenski osnutek za Plautova Dvojčka.

Kajpada ni mogoče pregledati do zadnje podrobnosti vseh teh šestintridesetih sob in preveriti verodostojnosti vsega razstavljenega gradiva. Pri domačih rečeh pa te le zamika, da bi si jih ogledal malo od bliže, tudi s katalogom v rokah. In če je podoba v vseh sobah tako površna, kakor je v naši, potem je ureditev razstave vse prej kakor vzorna: številke na razstavi in v katalogu se le malokje prav ujemajo; Janov portret Hamleta je razstavljen, ni pa katalogiziran; seznam beograjskih meščanov, ki so 1852. leta darovali za židavo gledališča, je katalogiziran, ni pa razstavljen; scenski osnutek za »Dvojčka« je razstavljen v drugem prostoru, brez imena scenografa ali režiserja, z označo drugega gledališča, ne tistega, kateremu je služil osnutek in razen tega — spet ni katalogiziran.

Posebej smo se hoteli postaviti tudi s partizanskim teatrom in smo razstavili fotografijo prizora iz »nekega« jugoslovanskega partizanskega gledališča, ki je 1943. leta uprizorilo — satiro na Hitlerja in Mussolinija. Ali bo res

kdo od evropskih obiskovalcev z zanimanjem ali z občudovanjem obstal pred tem dokazom, da so partizani igrali »satire na Hitlerja in Mussolinija»? Ali pa bi ne bila prava senzacija za gledališkega človeka iz evropskega sveta, ko bi našel v oddelku Evropske uprizoritve Molièra — naš posnetek partizanskega Namišljenega bolnika? Veliko, zelo veliko reči smo slabo izkoristili in slabo speljali na tem mednarodnem teatrskem forumu, ki nam je bil na voljo.

Veliko bolj prijeten kotichek, čeprav res tudi samo kotichek, so si znali pridobiti Poljaki, pa četudi njihovo gradivo — kljub skromnosti našega — ni prav nič bogatejše od tega, kar smo mi pripeljali s seboj. Nekaj častitljivih dokumentov: faksimile tragedije Jana Kochanowskega iz leta 1578; nekaj velikih olj: notranjost varšavskega Narodnega gledališča ob otvoritvi 1780; nekaj podob, pisem in drugih dokumentov o Heleni Modrzejewski; ena sama priča poljskega teatra iz obdobja med obema vojnama in en sam primer poljske gledališke dejavnosti v naših dneh — Mickiewiczovi Dziady iz l. 1934 in Shakespearov Vihar iz leta 1947, dve uprizoritvi modernega poljskega režiserja Leona Schillerja. Sedemindvajset kosov. To je vse.

Pa še nekaj so znali Poljaki bolje izkoristiti. Dr. Raszewski je napisal obširno študijo o razvoju poljskega gledališča in po tej študiji je objavila redakcija kataloga več kakor tri strani drobnega tiska o razvoju poljskega gledališča. Tudi marsikateri drug oddelek ima tak uvod. O jugoslovanskem gledališču ni tam nobene besede. Tudi o ruskem ne. Stvar je seveda čisto preprosta: na Dunaju niso nikomur pisali takih uvodov. Če pa jih je kdo prinesel s seboj, so mu dali prostor na voljo. V katalogu, ki so ga izdali za razstavo, je tudi dvainosemdeset slikovnih prilog. Slovanska gledališča zastopa na teh slikovnih prilogah exlibris Igorja Strawinskega.

Ne vem, kako sodijo o tej razstavi in o vlogi slovanskega gledališča v njej ljudje iz romanskega ali germanskega sveta. Obiskovalcev iz naših krajev prav gotovo ni mogla zadovoljiti niti po organizacijski plati, niti po odmerjenem prostoru, niti po izboru in obsegu gradiva. Kar zadeva ruski in jugoslovanski oddelek je bilo mogoče to malo popravljeno z dopolnilnimi tedenskimi razstavami, ki so bile v načrtu. Bolgarom, Slovakom in predvsem Čehom pa s tistim kratkim tednom ni bilo mogoče popraviti krivice, ki jim je bila storjena s tem, da je tekla razstava devet tednov brez njihovega sodelovanja.

Krivda za pomanjkljivosti je na obeh straneh. Morda še večja pri nas, ki nam je bila dodeljena naloga, naj pripravimo, zberemo in uredimo gradivo, kakor pri dunajskih prirediteljih, ki so imeli le končno redakcijo in so nam merili življenjski prostor na razstavi.

Dušan Moravec

IZ ČEŠKEGA IN SLOVAŠKEGA KULTURNEGA ŽIVLJENJA

Pred 80 leti se je rodil češki pesnik Stanislav Kostka Neumann. Iz anarhizma in socialne utopičnosti je našel najprej v domačo pokrajino gozdov, potokov in trav ter v civilizacijo velemest in strojev, nato pa v okvir boljševiške revolucije in komunistične partije. Vse to je našlo izraza v številnih njegovih pesniških zbirkah. Imel je izreden vpliv na svoje in mlajše pokolenje.

V Pragi je izšla četrta izdaja knjige Slovaški narodopis, ki jo je napisal 1842 Slovak Jozef Pavel Šafárik, češki znanstvenik. Poleg izvirnega besedila prinaša knjiga tri razprave, ki ocenjujejo delo z različnih vidikov, ter nad 2000 opomb in več zemljevidov. V času prvega izida je Slovaški narodopis pomenil zelo pomembno slavistično dejanje, še danes, po več kakor sto letih, predstavlja eno temeljnih del slavistične znanosti.

Lani je umrl na Slovaškem prevajalec Otona Župančiča, pesnik, slovstveni zgodovinar, esejist in organizator Štefan Krčméry. Rodil se je 1892 v Mošovcah na severnem Slovaškem, od koder je po rojstvu tudi Ján Kollár. Kmalu po prvi vojni je postal v Turčianskem Martinu tajnik Slovaške Matice, ki je bila vse dvajsetletje prve ČSR do zadnjih let po drugi vojni srednja slovaška založništva, prosvetna in sploh kulturna organizacija. Od 1922 je bil urednik mesečnika Slovenské Pohl'ady, kjer je priobčil tudi prevode iz Župančiča ter tu in tam opozarjal na njegovo pomembnost in literarno ceno. Izdal je nekaj pesniških zbirk ter več slovstvenozgodovinskih knjig. Kot literarni zgodovinar je estet, esejist, ki ga odlikuje izredno prodoren pogled v oblikovno in miselno snovanje ustvarjalcev. Kot pesnik se je razgledoval po vrhovih svetovne romantične in simbolistične poezije, kjer je odkril tudi Župančiča. Odlično je prevedel iz Župančiča tri pesmi: Za mrtvim pesnikom (Kaj je škrjančkov...), Hej oblaki in Dumo. V knjigi ponatisnjenih pesniških prevodov iz svetovne poezije z naslovom Z cudzích sadov (Iz tujih vrtov, 1944) stoje Župančičeve pesmi na čelu.

Ob stoletnici Mickiewiczeve smrti je na Češkem izšel že petič njegov ep Pan Tadeusz, kakor ga je prvič 1882 prevedla Eliška Krásnohorská. Uvod je napisal praški polonist univ. prof. dr. Karel Krejčí. Proti že zastarelemu prevodu, ki ga označuje prevelika svobodnost, enoličnost in čezmerna retorika (Arne Novák), se v javnosti dvigajo glasovi, ki kličejo po novem, sodobnem pesniškem prevodu.

Razstava v največji češki biblioteki, centralni Narodni in univerzitetni knjižnici, v starem praškem Klementinu je pokazala razvoj knjižnice v zadnjih desetih letih. Danes ima poldrug milijon knjig. Izmenjuje si publikacije z 22 državami. Leta 1954 je izposodila nad 235.000 del. V časopisni oddelek prihaja 713 časnikov in časopisov iz ČSR (1945 le 433), 242 iz SZ (1945 samo 38) ter 781 iz drugih dežel. Knjižnica izdaja številne splošne in specialne tekoče bibliografije.

Mesečnik Slovaňský přehled v Pragi je 1955 izpolnil svoj 41. letnik. Do druge vojne je predstavljal resen popularno-znanstven tip revije, zdaj je aktivistično-propaganden mesečnik. Prej je priobčeval številne prevode iz tekoče slovaške poezije, študije iz slovaških literatur in kultur, članke iz politične zgodovine, dobra informativna obvestila o vseh sodobnih pojavih na različnih področjih itd. Danes reagira na tekoče politične dogodke in gesla ter publicistično obvešča o dogodkih na gospodarskem, društvenem, kulturnem in slovstvenem področju. Lani je začel spet pisati tudi o Jugoslaviji in našem življenju in delu. Zadnji članki, bolj zapiski, ki obravnavajo naše ljudi in kulturne dogodke, govore n. pr. med drugim o Cankarju med Čehi, o Vrazu in njegovi slovenski in satirični poeziji, o prevodih iz češke in slovaške literature v jugoslovanske jezike, o beograjskem mednarodnem posvetovanju slavistov lansko jesen itd.

V. S.

Odgovori in pogovori

INTELEKTUALNA SUPERIORNOST

Moja študija o Župančiču je naletela na kar številne odmeve v javnosti, na zelo laskave, pa tudi hudo kritične, kar bi bilo čisto naravno, prav in koristno, če bi bili le-ti izraz objektivne resničnosti ali vsaj dobrih namer recenzentov; ker pa niso, se mi zdi potrebno, da z nekaj besedami pojasnim nastanek in namen svojega dela ter zavrnem izvajanja ljubeznivih recenzentov.

Že pred leti smo začeli pripravljati in pisati novo slovensko slovstveno zgodovino, ki je bila sprva namenjena predvsem srednjim šolam, a je tudi kasneje in do danes obdržala poljudno zasnovo (prim. članek glav. urednika Lina Legiše v Glasniku Slov. Maticice). Meni je bilo zaupano v obravnavo obdobje moderne in njenih sopotnikov, torej nekako čas od devetdesetih let do konca prve vojne. V okviru prizadevanj za to in takšno slovstveno zgodovino sem ob jubilejnem letu moderne izdal pri mariborski založbi Obzorja poljudno študijo o Otonu Župančiču. Kot pedagog sem z mnogimi drugimi tovariši vred iz leta v leto ugotavljal, da za Župančiča med dijaško mladino ni tistega zanimanja in navdušenja, kot bi ga ta naš poleg Prešerna največji pesnik zaslužil. To sem pripisoval deloma na rovaš Župančičeve vsebinsko precej intelektualne, oblikovno pa izredno prefinjene, torej v vsakem pogledu teže dostopne umetnosti, deloma pa tudi na rovaš tega, da profesor in dijak nimata priročnika, ki bi jima pesnikovo delo približal ter pregledno prikazal njegov notranji razvoj in raznovrstno slovstveno dejavnost. Svojo študijo sem namenil tudi široki javnosti, ki velikega poeta, le priznajmo si, precej slabo pozna. Poljudnemu značaju dela, ki je jasno poudarjen tudi v naslovu, ustrežata tako njegov skromni obseg kakor tudi metoda pisanja. Šlo mi je za to, da v kar najbolj preglednem sistemu zaznamujem bolj ali manj znane stvari, na novo pa literarno manj šolanemu bralcu ponazorim predvsem oblikovne značilnosti Župančičeve poezije. Svojo študijo sem torej zasnoval v okviru pripravljajoče se slovstvene zgodovine, ki bo v celoti napisana znanstveno neoporečno, a hkrati tudi poljudno in splošno dostopno, ne pa kot izčrpno in zajetno znanstveno monografijo z morebitnimi novimi dognanji in pogledi, za katero po moji sodbi čas še ni dozorel. Napisal sem jo za širok krog ljudi, sredi katerih živim, delam in jih imam rad, za srednješolske študente, stanovske tovariše in preproste ljudi, ki čutijo potrebo po umetnosti, ne pa za razne literarne sladokusce in kritikastre, ki z drugimi skoraj nikdar niso zadovoljni, so pa zato toliko bolj zaverovani vase.

Poleg nekaterih zelo laskavih ocen (Kovičeva v LD in S. Rupla v Knjigi 55) je moj Župančič doživel tri, ki so ga docela »strgale«. Prvi se je spravil nadenj Miklavž Prosenec (SP 30. jul.), temu je takoj sledil Ciril Zlobec (LP 10. avg.), kot zadnji pa je knjigi nedavno posvetil svoje kritično pero Mirko Župančič, in sicer v 7. številki Besede.

Prosenec skuša s svojo oceno v bralcu ustvariti videz človeka, ki je doma v literarni teoriji in so mu na dlani zlasti odnosi med umetniško osebnostjo ter idejnimi, snovnimi in oblikovnimi prvinami v njenih delih, hkrati pa jasna tudi edinstvena pot, ki jo mora ubrati literarni zgodovinar, če hoče uspelo

prikazati kako osebnost in njeno umetnost. Pri tem uporablja visoko doneče izraze in zamotane periode, nad katerimi se sam očitno opaja, ki pa jih jaz tudi po večkratnem skrbnem branju še danes do kraja ne razumem. Očitna pa mi je tendenca Prosenčevega pisanja: potem ko je junaško prezrl podnaslov »poljudna študija«, samozavestno ugotavlja, da moje delo ne prinaša nič novega in zato ne opravičuje svojega obstoja, da pesnika nisem razjel problemsko, ampak povrhu in nebogljen, da sem tudi oblikovno razčlemba izvedel mehanično opisno, da nisem pravilno vrednotil posameznih zbirk in obdobji Župančičevega ustvarjanja, skratka, da sem prava neuka sirota v svoji stroki in da krvavo potrebujem lekcij od literarno razgledanih in estetsko prefinjenih ljudi Prosenčevega kova. Zdi se mi pa, da recenzent kljub svojemu visokemu stilu in vznesenim kretnjam Župančiča le ne pozna toliko in ne vrednoti tako, kot bi bilo treba. Sicer bi na priliko moral vedeti, da so o pesniku pred vojno izšle tri monografije oziroma študije, četrti v moji kratki bibliografiji omenjeni Bartulovičev spis pa je revialnega značaja. Zlasti pa človek z zdravim in zrelim okusom ne bo označeval precej dekadentne Čaše opojnosti, čeprav ima nekaj sočnih mladostnih pesmi, za »estetsko zrelo, svežo in pristno« knjigo ter ji v kakovosti podrejal »domovinske stvaritve«, kakor se zviška izraža kritik o zbirki V zarje Vidove. Da so pesmi v tej Župančičevi zbirki v idejnem, to je v socialno-etičnem pogledu pozitivnejše od pesmi v Čaši, o tem menda ni treba izgubljeni besed; prepričan pa sem, da jih v glavnem presegajo tudi v estetskem pogledu. Čudim se, od kod pri nas pri nekaterih takšno navdušenje za individualizem v umetnosti in, na drugi strani, tak načelen strah pred »domovinskimi stvaritvami«. V svoji študiji sem, mislim, dovolj poudaril kot značilno potezo Župančičevega duševnega obraza njegovo pesniško visokomernost in bleščečo oblikovalno silo. Prepričan pa sem tudi, da so pomembnost njegove domovinske in socialne poezije njegovi raziskovalci doslej premalo priznavali in upoštevali. Ko bi bil poet res zgolj aristokrat duha in virtuoz jezika, ali ne bi bil potem vzdevek »ljudski pesnik« le nedopustna teatralična kretnja?

Zlobec je v kritiki za spoznanje zmernejši in pravičnejši in mi vsaj nekaj dobrega priznava, za moj prikaz Župančičeve pesniške oblike in verza celo meni, da sem ju glede na poljudni značaj knjige obdelal preveč natančno. Na splošno pa vendarle trdi, da je delo »dovolj skromno zasnovano« in bo moglo zadovoljiti tako rekoč le literarne analfabete, ter mi stavlja v eksempl, kako naj se takšne študije pišejo, razne druge znanstvenike. Zlobec mi v metodi očita predvsem dvoje: da v knjigi pograša strnjene orisa Župančičeve umetnosti kot celote in da sem, označujoč glavne pesmi, v bistvu samo parafraziral, okorno ponavljal pesnikove stavke. Mislim, da ta dva očitka ne držita, vsaj v celoti ne. Župančičeva osebnost in umetnost sta se, zlasti spočetka, precej spreminjali in razvijali. Skoraj vsaka njegova zbirka pomeni novo fazo v tem razvoju; zato se mi je zdelo bolj smiselno njegovo umetnost označiti za vsako obdobje posebej. V zadnjem poglavju pa sem strnil najbolj značilne poteze Župančičeve celotne poezije tudi v dovolj jasno sintezo. V označevanju posameznih pesmi sem se parafraziranja zavestno izogibal in si prizadeval, da bi ob bolj ali manj razvidni tematiki izluščil povsod tudi idejno jedro in pojasnil razne simbole. Seveda sem to storil vedno le s »preprosto in tiho govorico profesorja«, ker mi ni dana sila zvenečega verza. V bistvu torej

tudi iz Zlobčeve kritike zvenita lastna visokomernost in podcenjevanje njegovega dela.

Če je Prosenčeva recenzija precej improvizirana in nekoliko zmedena, je toliko bolj premišljeno ljubezniva ocena Mirka Zupančiča, čeprav se obe v marsičem presenetljivo skladata. Zupančiču najprej ne gre v račun, da sem napisal poljudno literarnozgodovinsko delo, v njem pa se ukvarjal tudi z idejno in formalno razčlemba pesmi, ko bi po njegovem smel le po šolarsko »preprosto obnavljati njih vsebino«. Dalje trdi, da mojemu delu kot praktičnemu pomagalu za srednje šole »ne bi mogli veliko očitati«, v isti sapi pa ga s svojega visoko znanstvenega zreljšča docela raztrga. To ostro ločevanje med porabno in znanstveno slovenistiko, ta dvojni pogled, ki na istem delovnem področju pri obeh vejah ne dopušča nikakih skupnih poti, je značilen za vse tri mlade ocenjevalce, ki hudo zviška gledajo na srednješolsko slavistiko in v zboru nastopajo kot poklicani zagovorniki čiste znanosti. Kakor Prosenec mi tudi M. Zupančič dokazuje, da v svoji duševni preproščini nisem znal najti zveze med biografskimi podatki ter umetnostjo, čeprav je znano, da je za razliko od Prešernovega ali Cankarjevega Župančičevo zunanje življenje potekalo zelo mirno in običajno, in čeprav sem jaz pisal poljudno študijo in ne znanstveno monografijo o pesniku. Sodim, da za potrebe široke publike Župančičevo osebnost in umetnost prav lahko razberemo že iz njegovega opusa, medtem ko bo za znanstveno monografijo potrebna tudi podrobna in globlja analiza njegovega življenja. Recenzent dalje trdi, da sem se v prikazovanju pesnikove umetnosti oklenil že zastarele kronološke metode, ki se omejuje bolj ali manj le na zunanjo časovno razporeditev samega gradiva. Takšne kronološke metode se jaz gotovo nisem oklenil, pač pa tiste, ki se mi je za prikaz Župančičevega človeškega in umetniškega zorenja od Pisanic preko Čaše in Čez plan do Samogovorov, Cicibana, V zarje Vidove itd. zdela najbolj uspešna.

Se več kot o moji metodi pa ima ljubeznivi kritik povedati o mojem notranjem odnosu do pesnika in umetnosti sploh. Župančiča, pravi, v svojem delu nisem razložil objektivno znanstveno, zgodovinsko in estetsko, ampak osebno zmaličeno in moralistično-utilitarno, torej nekako tako, kot bi ga razložila moža blaženega spomina Luka Jeran ali moj soimenjak Anton Mahnič. Ko me je tako slovenski kulturni javnosti predstavil kot pravo predpotopno pošast, svojo seveda docela dobronamerno trditev »dokazuje« z raznimi zgledi iz moje knjige. Kot gledališki igralec se čuti posebej poklicanega, da popravi moje sodbe o Veroniki Deseniški, ki jo menda razlagam z zastarelega klasicistično moralističnega stališča. S tem v zvezi še enkrat izjavljam, da se mi zdi ta drama, kakor je stilna in psihološka mojstrovina, tehnično in etično zgrešena. Toda kritik se v svojih očitkih ni obrnil na pravi naslov: odločne pomisleke zoper etiko Veronike Deseniške je v znani polemiki v letih 1924 do 1926 izrazila že naša tedanja literarna kritika in jaz sem — kot poljudni pisec brez novih dognanj (Prosenec) — seveda povzel njene sodbe. Z M. Zupančičem tudi ne morem soglašati v trditvi, da je umetniška etika nekaj drugega kot splošno obvezna moralka. Če naj bo namreč umetnost ogledalo in vodnica življenju — in takšno funkcijo menda ima, razen če se postavimo na stališče l'art pour l'art — potem tudi ne more in ne sme veljati za umetnost nobena posebna, izjemna, individualna etika, ampak tista, ki

tudi sicer v samem življenju uravnava medčloveške odnose, pri čemer, pa seveda ne mislim na kakšno ozko konfesionalno moralko. In še nekaj, v zvezi s psihologijo v umetninah: posamezen umetniški lik je lahko psihološko resničen ali vsaj možen, s tem pa še ni rečeno, da je tudi človeško plemenit, kakor to jasno izpričuje ravno primer mladega Friderika v Župančičevi drami.

Tudi za Čašo opojnosti vztrajam pri sodbi, da je na splošno idejno negativna, modno nedoživljena in tudi oblikovno šibkejša od naslednjih zbirk, kar je potrdil že zelo zgodaj tudi sam pesnik s številnimi izjavami, da z njo ni zadovoljen, in kasneje s temeljito selekcijo za Mlada pota, kjer od Čaše ni ostalo skoraj nič. Pač pa sem morda res premalo poudaril, da je bila ta zbirka tudi izraz pesnikovega razumljivega odpora proti moralni utesnjenosti in hinavščini ter literarni konvencionalnosti tistega časa. — Tudi Samogovorov in zbirke V zarje Vidove nisem razložil po svojih osebnih željah, ki mi jih podtika kritik, ampak tako, kot sta mi to narekovala spoznanje in vest znanstvenika. Po mojem prepričanju se v tej najzrelejši in bolj ali manj dokončni fazi pesnikovega razvoja kažejo sledeče osnovne poteze: tu in tam še pesniška zaverovanost vase, zlasti pa panteistični odnos do stvarstva in intimna povezanost z usodo lastnega naroda. Če vidim, označujoč obe zbirki, pesnika razpetega »sredi skrivnostno snujoče božje prirode in ubrano prepevajočega občestva duš«, sem to zapisal le kot stvarni posnetek Župančičevega Nočnega psalma, Zlatih juter in sorodnih pesmi. Tej pesnikovi kozmično panteistični filozofiji, o kateri je razpravljal že Bartulović, je primešano občutje pesniške zaverovanosti vase v enem samem primeru: v Epilogu k Samogovorom (»In jaz in moj žar?«). Sicer pa je zavest intelektualne vzvišenosti v tej dobi v pesniku slabela v korist njegovega odnosa do kozmosa in domovine. Zato nikakor ne morem soglašati z definicijo svojega recenzenta — »Metafora postane Župančiču kult, poezija edino verovanje. Cankarju je umetnost borbeno orožje, Župančiču naslada« — čeprav ni čisto brez jedra. V tem smislu je napisal svojo monografijo o pesniku Josip Vidmar in M. Župančič samo parafrazira njegovo tezo, ki je pa naš vodilni esejist, sodeč po uvodu v Sto pesmi, v tej obliki ne vzdržuje več.

Recenzent mi očita osebno gledanje na pesnika; zdi se mi pa, da je s stvarjo ravno narobe. Kajti Mirko Župančič se »nekam ugodno počuti«, ko s takšno vnemo poudarja intelektualno superiornost pri Otonu Župančiču. Le-te je namreč sam poln, le da bi jo pri njem in tovariših rajši imenovali — brezmejno domišljavost.

Joža Mahnič

SREDI ŽIVLJENJA IN PROBLEMŌV

Tovariš -r. V svojem pismu mi na moje vabilo k sodelovanju pri našem časopisu izjavljate, da nimate korajže, da bi se lotili »kakega odgovornejšega pisanja, posebno za revijo, kjer bi pisanje moralo biti tako rekoč normativno«. Zdi se Vam, da za take stvari nimate talenta in da se nikoli niste čutili poklicanega, da bi koga učili ali spreobračali. Sploh pa mislite, da bi bilo treba dati besedo predvsem mladim ljudem: »Sredi življenja in problemov so in tudi teoretično, se mi zdi, so boljše pripravljeni ko mi stari. Ko berem članke in poročila nekaterih od njih, vidim, da bi v primeri s tem

moje preprosto pisanje bilo kar preveč primitivno. Zato je edino pametno, da molčim.«

Hvaležna sem, da ste me opozorili na nekaj, na kar sama sploh še nisem pomislila: da bi namreč v zvezi z uvodno besedo v 1. številki utegnil kdo misliti, da velja izjava, da bo naš časopis spremljal »našo govorjeno in pisano besedo ter jo normativno usmerjal«, tudi za literarnozgodovinske obravnave, ne pa samo za jezikoslovne. Za moje področje dela pa v tem časopisu pisanje nikakor ne bo normativno, saj si sploh predstavljati ne morem, kakšno bodi normativno pisanje takšne neprestano razvijajoče se znanosti, kakor je literarna zgodovina. Moja želja je v prvi vrsti poglobljati problematiko in vrednotenje literarne preteklosti z novimi ugotovitvami in ugovori, s kritiko in protikritiko. Že v prejšnji številki sem pozvala strokovnjake, naj ugovarjajo Paternujevi tezi, če se z njo morebiti ne strinjajo: problem je dovolj zanimiv, da je vreden vsaj kratkega razpravljanja. Čeprav je obseg našega lističa tako skromen, bomo dali v njem prostor vsakemu tehtnemu ugovoru na katero koli ugotovitev iz naših vrst, če ne bo preobsežen. — Imate prav, Jezik in slovstvo bodi glasilo mladih ljudi, a ne samo mladih po številu let, marveč vseh, ki so »sredi življenja in problemov«. In vsak slavist bi se moral potruditi, da postane središče kulturne problematike svojega okolja ter daje in zajema s tem življenje zase in za ves naš organizem. Če bi bili mrtvi vsi udje, bi nehali biti tudi naše srce. Zato še zdavnaj ni prav, da so skoraj vsi naši sodelavci iz Ljubljane, zato toplo pozdravljamo vsakogar tudi iz obrobnih krajev, ki nam kaj novega pove. Nikakor se ne strinjam z Vašo domnevo, da utegne biti pisanje primitivno, če je preprosto izraženo. Res je, da človek, ki vre v njem nova vsebina, živa problematika, ne utegne izglaševati izražanja in ga zato prečesto komplicira. Preprost izraz pa je največje mojstrstvo in če ga pri kom pogrešamo, ga pač zato, ker takšnemu mojstrstvu še ni dorastel.

M. Boršnik

VESTNEMU BRALCU

Tov. V. G., Rogaška Slatina. — Iz Vašega pisanja, ki ga je narekovala sveta jeza, navajam poglavitno: »Prijem novega časopisa ni povsem pravi. Vsebina vzgaja, vodi in utrjuje tiste, ki imajo že sami voljo ali vsaj nekaj moči, da bi hodili po pravi poti. Kaj pa zadremane množice, ki kakor slepci tavajo za tistimi, ki mažejo po naših časnikih in 'delajo' književnost v potu svojega obraza? Gotovo je, da je treba zlo preprečiti, kajti težko je brisati posledice povzročene pohujšanja. Pomenek o nerodnostih v tiskanih knjigah (kritike, recenzije) je zvon po toči. Pregledati je treba že rokopise šolskih knjig. Po uredniških časnikih bi morali napraviti red z železno metlo. Kdor bi spregovoril avtoritativno besedo o zanemarjanju dolžnosti v uredništvih, bi storil več kakor z izdanjem kake enciklopedije.«

Prav imate, tovariš, pa spet ne. Res se jeziku marsikdaj sila dela, res pa je tudi, da je pri časnikarjih in prevajalcih mnogo dobre volje. Najtehtnejši dokaz za to je ravno naš časopis, da je namreč sploh izšel. Saj je pobuda zanj prišla zlasti od teh »grešnikov«. Kar zadeva »prijem« našega časopisa, je stvar naročnikov, da povedo, kako in kaj bi radi. Za prvo pač

še precej tipljemo in smo hvaležni za vsak nasvet. Bojimo se samega golega naštevanja napak, uvidevamo pa, da kdaj pa kdaj to ne bi bilo odveč.

Zdaj pa pride tisto, kar je v Vašem dopisu najbolj mikavno: Poslali ste nam svojo krepko črtano številko (prvo) našega časopisa ter v njej pokazali, da je na vsaki strani vsaj po deset napak. Pravite, da so pisali »sami učeni ljudje, nekaterih ime se čuje kdove do kod. In vendar... Ne trdim, da je vse, kar sem v naglici začrtal, krivo, ker si kot nediplomiran »slavist« ne morem lastiti sodbe; gotovo pa je, da se je marsikomu zaletelo pri zanikanju v stavku, pri nepotrebnih rabi tujk in tesnem naslanjanju na nemško izražanje.«

Prav imate, da v prvi številki jezik ni enoten, da so celo napake. Vsak izmed treh urednikov je moral v zadnjem trenutku poslano gradivo svojega področja v naglici pregledati, vrhovne korekture ni bilo. Kljub tem izgovorom pa časopis prav gotovo nima pravice do življenja, če je res le četrtnina tega, kar očitata. Kako naj druge uči, kdor sam ne zna! Poglejmo torej, ali ni kateri Vaših pogledov na jezik preozek!

Obče je mnenje, da je naš knjižni jezik strašno težak in neustaljen. Ugleden znanstveni pisatelj mi je pred kratkim potožil, da celo dva slavista ne popravljata enako. Najbrž je imel prav, ker sta bila omenjena slavista morebiti vsak »svoje šole«. Pa saj ravno to je narobe! Namesto da bi bil jezik gibčno izrazilo, na voljo vsakomur, ki ima sonarodnjakom kaj povedati, je postal nekako mučilno orodje, trpinčenje za pisca in za bralca. Danes je treba vsaj toliko paziti na to, kako pišeš, kakor na tisto, kar pišeš. In če je naš knjižni jezik resnično tako zapleten, ali sploh še lahko opravlja službo občega knjižnega jezika, namenjenega množicam, ne samo posebej izobraženemu razumniku. Vzrok temu nezdravemu pojavu iščimo v tem, da se jih preveč čuti poklicanih za ukazovanje in premalo za uboganje. Sodiijo po svojih in tujih pisanih in nepisanih zakonih, sami si ustvarjajo teoretske osnove, pri tem pa spodkopavajo vsako avtoriteto, odklanjajo poslušnost.

Grešili so tudi naši jezikoslovci, ker so preveč hoteli, da bodi knjižni jezik plod znanstvenega dognanja, premalo pa so pomislili, da je njegovo bistvo, njegova upravičenost pravzaprav — pritrditve večine. Čas je, da se izkopljemo iz romantičnega gledanja na jezik. Kaj pomaga še tako dognano pisanje, če pa ga nihče ne mara sprejeti. Nič hudega, če je knjižni jezik nedosleden in morda celo »nepravilen«, da ga le vsi tako pišejo. Rajši manj pravilnosti, zato pa več stalnosti, da se ne bo vsakih deset let drugače pisalo. Zatorej pravim: sprejmimo voljno in složno tisto, kar je utrjeno v rabi, saj je v nji zapisano izročilo štirih stoletij. Knjižni jezik ni plod logičnega razmišljanja, marveč po času in kraju dokaj neenotnega razvoja. Od protestantske osnove 16. stoletja se je dvakrat oddaljil, pa spet k nji vrnil. Vsak odklon je moral zapustiti neizbrisne sledove »nepravilnosti«: zatorej je znanstveno neutemeljena, a vendar v splošni rabi pisava majhna, prav bi namreč bilo majhna; podobno bi morali pisati: oljika; spominik, zališi, zgoli, zategadeli, mariskaj, kmetički, dvejuh, obejuh, kopji, ladji, z miseljo, smert, s stricom, bravec itd.

Nikar mi ne hodite z očitkom, da s tem pravzaprav oznanjam anarhijo, zagovarjam kaos, samovoljo. Nikakor, marveč samo to hočem povedati: prapovpisna osnova je podana v SP in v slovnici. Tega se vsi držimo! Saj je že tu dovolj prepovedanega, zato nikar ne stikajmo še za novimi omejitvami,

samo da bi bili videti bolj pravoverni. Gotovo je, da je tudi v SP marsikaj takega, kar se je že preživelo, kar se za trajno ne dá vzdržati, a zaradi tega mu ni treba rušiti avtoritete. Ne spreminjajmo sproti norm, ki je nam vsem do tega, da so kar se dá stalne. Čas sam bo prinesel potrebne popravke, a brez prehudih motenj in silovitejših pretresov.

V zadnjih sto letih je menda knjižnemu jeziku naredil največ preglavic pretirani purizem. Kaže se v razmerju do izposojenk, knjižnih besed in tujk. Razume se, da je bilo čiščenje germanizmov potrebno ves čas, dokler nam je bila narodnost ogrožena. Dokler se je bilo bati, da bodo še zmerom novi in novi vdiral v jezik, je bil odpor upravičen. Danes te nevarnosti ni več, zato je ne bomo kar naprej godli germanizmov. Sedaj, ko moremo gledati na to stvarno, brez predsodkov in brez pretirane čustvenosti, lahko ugotovimo: Jezik nikoli ne zataji preteklosti in okolja, v katerem je rasel. Čemu bi si prikrivali, da je Trubar prevajal iz nemščine, da so naši preporoditelji hodili v nemške šole, da so ustvarjalci slovenske znanstvene terminologije kovali izraze ob botrovanju nemške, skratka, da je narod do 1918 živel v najtesnejšem stiku s srednjo Evropo, posebno z nemškimi alpskimi deželami. Mnogo terminov, ki so bili tako ustvarjeni pred sto leti, je brez ugovora obveljalo v našem besedišču. Značilno je, da mladi rod ne zna več nemški, a kljub temu rabi germanizme. To je dokaz, da je marsikateri prešel jeziku v meso in kri in da večkrat polni sode brez dna, kdor jih hoče iztrebiti. Ni ga namreč kulturnega jezika brez tujk in, da jih je pri nas največ iz nemščine, je ravno tako razumljivo kakor to, da jih ima nemščina največ iz romanskih jezikov. Nekaterim je obraz že tako domač, da se tujstva ne zavedamo več: risati, škoda, voščiti, peljati itd. S kakšno pravico so torej puristi do najnovejšega časa odklanjali ribati? Jezik si ga je izposodil hkrati z onimi, potreben pa nam je tudi. Besede fant n. pr. ne moremo zamenjati z dečkom (iz detiček), ker bi včasih smešno zvenelo. Dodajmo, da je marsikatera beseda ali rečenica prišla na slab glas, ker jo je po krivem obsodil ta ali oni prenapetež, recimo ravno; izganjali so ga s prisiljenimi izrazi vprav, prav, baš, čeprav je znan že stari ruščini, kjer ne more biti germanizem. Kolikokrat se zgodi, da se rečenica zdi prevedena iz nemščine, ko pa si jo bliže ogledamo, jo najdemo tudi v drugih evropskih jezikih. Le-ti marsikdaj ne morejo zatajiti zemljepisne bližine in kulturne skupnosti. Kdor trdi, da je naš besedni zaklad narejen po nemškem Wortschatz, pač ni pomislil na latinski thesaurus linguae.

V nasprotju s temi »panslavisti« pa so spet zagovorniki »pristine ljudske govornice«; le-ti so pripravljene zamižati nad marsikaterim germanizmom, strastno pa odklanjajo knjižne besede, to se pravi iz slovanskih jezikov izposojene. Razumljivo je, da preprosti kmečki jezik naših prednikov ni ustvaril izrazov za vse odtenke čustva in miselne globine. Če nismo hoteli naposodo k Nemcem, smo morali izraz sami napraviti (redko!) ali pa si ga izposoditi iz drugih slovanskih jezikov. Tak izraz se dlje časa ne udomači v ljudskem jeziku, v knjižnem pa je potreben. Minil je čas, ko je bil slovenski knjižni jezik samo jezik našega kmeta, danes je ravno tako in še bolj namenjen slovenskemu delavcu in razumniku, to pa se kaže zlasti v besedišču in reklih. Sicer pa se tudi pri slovanskih izposojenkah varujmo skrajnosti: potrebne obdržimo, izženimo pa tiste, ki zavoljo mode izrivajo domače izraze!

Nazadnje še besedo njim, ki bi radi prepovedali vse mednarodne tujke ter v potu svojega obraza kujejo zanje slovenske izraze. Ali nič ne pomislijo na to, da se s tem izolirajo od evropske kulture in včasih celo postajajo nerazumljivi. Kakor nam je neljudska beseda zoprna v kmečki povesti, tako nas ne more motiti v učeni razpravi. Seveda je tudi v tem treba najti pravo mero. Knjižni jezik ima različne funkcije: v ljudski povesti bo verjetno več izposojenk, v poeziji več knjižnih besed, v znanstveni prozi pa več tujk.

Pri nas, »narodu slovničarjev«, so gorečnejši pritirali tako daleč, da se zdi knjižni jezik nekaj povsem različnega od govorjenega. Ne poglobljajmo tega prepada, ne zbučajmo videza, da je nekakšen labirint, ki se v njem nihče ne more znajti, ne otežujmo pisanja množici manj izobraženih! Naj zadostujejo norme v slovnici in napotki SP! Če si hočemo sami otežiti pisanje, prosta nam pot in morda tudi zasluženi slóves skrbnega pisarja, a nikar ne jemljimo veselja do pisanja tistim, ki jim poklicna naglica ne dá, da bi pretehtali vsako besedo in vsaki rečenici pretipali srce in obisti. Tem in takim bomo torej v našem časopisu skušali olajšati delo s preglednim predočevanjem napak, ki jih delajo. Tistim pa, ki bi svoj jezik radi olikali do večje popolnosti, bomo po svojih močeh z veseljem svetovali.

Morebiti sem, tov. V. G., prinesel malo zmede v Vašo romantično zaneseno jezikoslovno zgradbo, vendar je treba resnici v oči pogledati. Ker sem prepričan, da bo stvar zanimala tudi večino bralcev, bom navajal izvirno besedilo, za dvopičjem pa Vaše popravke:

Str. 1. Nekaj let je že od tega, ko se je spočela misel: nekaj let je že, ko... Tukaj ne gre za napako, marveč za slog. Stilistika govori o tem, kaj ni lepo, ne o tem, kaj ni prav. Vi očitajte avtorju ohlapnost, gostobesednost, on pa Vam morda preskopo izražanje, nejasnost. Za to velja staro pravilo: de gustibus...

Organizacije so se zedinile in sklenile izdajati list: ...so se zedinile in sklenile so začeti izdajati list. — Vaša ponovitev veznika je napačna (Breznik, Slov. sl. IV, str. 243) in izraz ohlapen.

Vztrajna prizadevanja so obrodila sad: vztrajno prizadevanje je obrodilo sad. — Glagolnik izraža samo glagolsko dejanje, zato nima množine. Zelo pogosto pa je razvil pomenske različice in z njimi tudi množinsko obliko (bitje, domovanje, vprašanje; prim. Bajec, Besedotvorje I, § 20!). Kaj je v gornjem zgledu, naj presodijo bralci, sam se nagibam na Vašo plat.

To vprašanje ne zaposluje samo ožjega kroga strokovnjakov: ... ožji krog strokovnjakov. — Vaša je prava, ker je smisel, da vprašanje zaposluje tudi ožji krog strokovnjakov (gl. Slov. sl. 1947, str. 247!).

Vsak izobraženec se zaveda, da je to zadeva njegove kulturne zavesti: vsak izobraženec čuti, da... — Gre spet za stilizem. Ni lepo, če se isti izraz prekmalu ponovi. Vendar sta tukaj zaveda in zavest precej daleč vsaksebi, pa tudi pisna oblika je različna. Torej stvar okusa.

Isto velja za našo besedno umetnost: ...umetnost naše besede. — Popravkov te bire imate še na ducate, dovolj bo, če odgovorim na tega. Oboje je lepo in prav povedano. Če kažete na nemško Wortkunst, me to ne moti. Nemške sestavljenke že po Metelku 1825 in Janežiču 1876 slovenimo tako, da določilno besedo spremenimo v pridevnik (hišni ključ ali pa jo opišemo (ključ od hiše).

Razpravljaj bo o ljudskem govoru in o jeziku ter slogu klasikov: ... o ljudskem govoru, pa o jeziku in slogu klasikov. — SP pravi na str. 805, da veznik ter rabimo namesto in 1. v določenih zvezah: sem ter tja; 2. v naštevanju kot zadnji veznik med povedki. Pisec lahko navede v svojo obrambo, da sta s ter zvezana samostalnika izglagolska. V Vašem popravku je napačna vejica pred pa.

Prinašal bo sodobne osvetlitve raznih obdobij: ... sodobno osvetlitev. Osvetlitev ne pomeni samo dejanje, ampak tudi njega učinek, torej le more imeti množino. Vprašujete, kaj pomenita besedi obdobje in razdobje, ali sta sploh potrebni. Če imata že svoj pomen, sta potrebni. Obe sta novi knjižni besedi, obdobja Pleteršnik še ne pozna. Obdobje bi lahko pomenilo tisto, kar je ob robu dobe, kakor sklepate Vi, ali pa vse, kar je ob tistem času. Razdobje moremo soditi po podobno narejenih ljudskih besedah razpotje, razkrižje, razoglav, razusten »bahaški, hudega jezika«, rázsoha »viličasta rast«; v narečju: dosti sva si razdaleč. Povsod pomeni raz- neko oddaljevanje. Potemtakem bi volilno razdobje mogli vzeti za čas, ki loči ene volitve od drugih. Če sta besedi potrebni, bo pokazal čas.

Str. 2. ... nenehno: neprenehoma. — Iz glagola nehati sta prav izpeljana pridevnika nenehen, nenehljiv, pridevnik pa spet lahko naredi svoj prislov nenehno. Seveda je neprenehoma tudi prav in celo bolj ljudsko.

List ne bi dosegel svojega namena: ... svoj namen. — Pa menda ne!! Najbrž ste v Breznikovi razpravi o stavčni negaciji kaj napak razumeli.

Če prispevki ne bi sodili v okvir našega lista, bomo avtorje o tem tako ali drugače obvestili: obveščali. — Kakor se vzame. Mislimo na to, da bomo vsakega avtorja obvestili, pa samo za njegov (enkratni) članek.

Vse je bilo nekako porazdrobljeno: razdrobljeno. — Pisec je želel nakazati razdrobljenost po času in kraju, za to pa nam rabi predpona po-

Marsikaj je še nedognanega: nedognano. Če je marsikaj prislov s pomenom dosti, je to delni roditelj in ima pisec prav.

Prevajalci se pogosto znajdejo v zadregi: ... nahajajo. — Ni res, kadar mislimo na vsakega posameznega prevajalca in na vse trenutke, iz katerih je sestavljen ta pogosto. Razen tega glagol najti se v tem pomenu nima ustreznega nedovršnika, Vaš se nahajajo pa že na daleč diši po nemškem sich befinden.

Bo ... lahko odločal: bo mogel odločati. — Dejte no, dejte! Nikar ne valite Sisifove skale! Raba z la h k o je tako slovenska, da jo je greh preganjati.

Da bi se mu ne bilo bati morebitne zavrtnitve: ... zavračanja. — Le kdo tako govori? Poglejte, kam Vas je pripeljalo zgrešeno modrovanje! P. Skok v ČJKZ VII kar zavida slovenščino, ker s pripono -tev lahko dela iz dovršnikov samostalnike, ki nadomeščajo glagolnik.

Str. 6. kombinacijska zmožnost: zmožnost kombinacije. Venomer jahate svojega antipridevniškega konjička, celo roditelj Vam je ljubši!

Ako mu manjka lastnosti, ki naj bi njegovo delo dvigale: ... ki bi dvigale. — Ker je dviganje zaželeno, je pisec prav napisal.

Izrazni instrument, ki se po strukturi loči: sredstvo za izražanje, ki se po zgradbi loči. — Saj ne rečem, da Vaše ni čedno, a sestavek je tako strokovno poglobljen, da nas tistih nekaj tujk v njem ne moti.

Izrazu miselna vsebina ste pripisali na rob Gedankeninhalt. Mar bi Vam bila res bolj všeč vsebina misli?

Str. 11. Učni načrt za slovenski jezik: načrt za pouk slovenskega jezika. — No, veste kaj, če je to nemški Lehrplan, je pa Vaš izraz čisto romanski. Pa sta vendar oba domača! Učni načrt uporabljamo domala že sto let kakor tudi učni jezik, učna knjiga. Tudi če bi bilo vse to napačno, bi bilo že zdavnaj opravičeno v splošni rabi. Če bomo ob takih rečeh dlako cepili, kmalu nihče ne bo vedel, kako naj piše.

Norčevali so se iz njihovega govora: ...z njihovim govorom. Pleteršnik ima še Vaš, to je starejši način vezanja, SP dovoljuje oboje. Priznati morate, da danes menda že vsi rabimo: norčevati se iz tovariša, ker bi bilo s tova-rišem dvoumno. Jezik se neprenehoma razvija, tudi besedam rad zbledi prvotni pomen. Naši protestantje pišejo čislo, dever, hiniti, kojiti itd., pa vendar ne bomo teh besed znova oživljali, če hočemo reči račun, svak, golju-fati, vzgajati.

Nihče nima pravice otroku domačega govora sramotiti: ...domači govor sramotiti. — Že od najstarejših časov naše književnosti raba nedoločniškega predmeta pri zanikanem povedku omahuje med tožilnikom in roditelnikom, isto je opaziti tudi po narečjih. Takole na splošno bi se lahko reklo, da je predmet rad v tožilniku, če je skupaj z nedoločnikom, še rajši pa v roditelniku, če je od njega ločen: Saj te ne silim prodajati hišo. Hiše te ne silim prodajati. Nimam namena poslušati današnji prencs. Današnjega prenosa nimam namena poslušati. Pri nekaterih glagolih, ki so z nedoločnikom tesneje povezani, stoji zmeraj v roditelniku: Ne morem plačati dolga. Povedati pa moram, da Breznik celo te previdne formulacije ni sprejel, češ da zadeva še ni dognana.

Str. 12. Otrok je od prvega dne, ko stopi v šolo: ...ko stopa v šolo. Ali ne čutite, da ste dali stavku drugačen pomen?

Str. 14. Enako pogostno je skladanje: ...pogosto. — Motite se, ker je pogosto prišlov, povedno določilo pa terja pridevnik. Ta pridevnik pogosten pozna tudi SP. Pridevniško obrazilo -n se namreč pritika tudi prislovom: drugačen, napačen, nasproten, počasen (Bajec, Besedotvorje II, § 67).

Pa brez zamere, tov. V. G.! Čeprav se z nekaterimi Vašimi nazori ne skladamo, smo vendar Vaše vneme bolj veseli kakor sto mlačnežev. Tudi listu prav gotovo ne bo škodovalo, če bo imel urednik neprenehoma občutek, da ga opazuje bistro in kritično oko. To priznanje pa Vam vsekakor moramo dati!

A. B.

ODGOVORI NA VPRAŠANJA

Tov. Slofil, Ljubljana. — Ker je stiska za prostor, moramo na Vaših 21 vprašanj odgovoriti prav kratko. Tudi vprašanja so samo povzeta.

1. Tomšičev slovar ima pod geslom Sitararbeit sedeče delo. Ali imamo potemtakem tudi stoječe in ležeče delo namesto delo sedé, ležé, stojé?

Prevod sedeče delo za nem. Sitararbeit ni najboljši, s tem pa seveda še ni rečeno, da bi ne bil pravilen. Lepše je brez dvoma, če rečem delo sedé. Potreba namreč lahko kdaj nanese, da tak izraz v stavčni zvezi ni primeren. Nekoliko težko bi rekel: določil mu je delo sedé, ker beseda

sedé lahko meri ali na glagol določil je ali pa na samostalnik delo. Če dopušča druga okolica v stavku, bi bilo seveda najlepše opisati: naj dela sede, vendar vsak stavek tega ne prenese. Primernega pridevnika za nem. Sitz- v našem primeru nimamo, ker si ne moremo pomagati z besedama sedežen, seden. Tudi nas ne sme motiti to, da delo ne sedi, ampak sedi tisti, ki dela. Metonimija je namreč v jeziku zmeraj mogoča, tako n. pr. v izrazu dolžni del za nem. Pflichtteil del ni prav nič dolžen, ampak je dolžen tisti, ki ga mora plačati. Prašna cunjia tudi ni imenovana po tem, ker je prašna, ampak, ker ima opraviti s prahom. F. T.

2. SP ima na str. 27 Basel, baselski, na str. 88 pa Bazel, bazelski. Kaj je prav? — Romanska in germanska imena obdržé izvorni pravopis. Izjema so bolj znana imena, n. pr. Pariz. Mislim, da kljub koncilu ime pri nas ni tako znano, zatorej Basel, baselski.

3. Ali je pravilno za vsakikrat tudi vsakič? — Oblike vsakič nimata ne Pleteršnik ne SP; sodeč po zadnjič, slednjič, vnovič, posamič, v narečjih še naglič, podolgič, katerič, vsakoč, potem še po razmerju prvokrat: prvič, bi bila povsem mogoča in dobra tudi oblika vsakič.

4. Ali je pravilno za vsakršen tudi sleheršen? — Po naliki kak, kakšen, kakršen imamo tudi vsak, vsakšen (Cigale), vsakršen. Sleheršen ni potreben, ker že sleherni sam po svojem nastanku (v-sled-kateren) pomeni isto; saj tudi nimamo kateršen.

5. Menda se lahko piše skupaj na desetisoče, na stotisoče? — To je zložen samostalnik, pravzaprav sklop, zatorej pišemo skupaj kakor deset-tisočinka, stotisočina.

6. Samoodseben ali samodseben? — Gre za pridevnik iz prislova sam od sebe, prav je torej samodseben.

7. Ali je pravilno sončišče za sunčalište? — Ker ne vem prav določno, kakšen pomen dajete temu izrazu, moram govoriti previdno. Kakor kaže pripona -išče, gre vsekakor za poimenovanje kraja. Če beseda hoče povedati, da je na tistem kraju sonce, je edino pravilna oblika sončišče (prim. ognjišče, mravljišče, gnojišče). Slutim pa, da je beseda izpeljana iz glagola sončiti, da torej kaže na kraj, kjer se dejanje godi. Kakor kažejo ljudske besede ležišče, pogorišče, sodišče itd., bi tak kraj lahko imenovali sončišče. Potemtakem sončilišče ni dobro, saj ima edino oporo v besedah gradilišče in učilišče, ki sta kroatizma, in sušilišče, ki je izpeljanka od besede sušilo (prim. Bajec, Besedotvorje I, § 207—209!).

8. SP dá pod geslom precej misliti, da nedoločna oblika precejšen ni v rabi, pod geslom dobršen jo pa ima. Kaj pa takojšen? — Iz prislovov delamo pridevnike z obrazilom -en: drugačen, natančen, odvečen, površen, pa tudi s sestavljeno pripono -(š)nji: gornji, jutrnji, nocojšnji, letošnji. Oblike na -šen so analogične, po vsi verjetnosti so najprej iz pridevniških osnov: kakšen, dobršen, pravšen. Iz omenjenega lahko povzamemo: oblike, kakršni sta precejšen, takojšen, so po naliki docela mogoče, vendar doslej skorajda niso bile rabljene.

9. SP ima za eritrocit rdeče krvno telesce, za levkocit pa belo krvničko. Kateremu izrazu bo kazalo dajati prednost? — SP je sprejel oba izraza iz

Černičevega Kliničnega besednjaka. Krvno telesce je prevod latinskega *corpusculum sanguinis*. Katero ime da je boljše? Zmeraj nesestavljeno! Potemtakem se bomo odločili za krvničko, če le dokažemo, da je dobro narejena. Poskusimo! Kar se nanaša na kri, kar je s krvjo v zvezi, je krvno, samostalni iz tega je krvn-ica. Ta lahko pomeni: 1. ženskega krvnika, 2. krvno žilo, sinus. Krvnička je manjšalka k temu. Če ni nevarnosti, da bi z njo mislili na krvno žilico, potem zasluži prednost. Ostane seveda prvi in poglavitni pogoj, da jo prizna raba.

10. Ali se lahko rabi posamič? — Lahko! Nič ne dé, če ga slučajno ni v SP. Rabi ga Cigale v DZ in še več drugih. Napravljen je po vzorcu prvič kakor vnovič itd.

11. Kako bi človek praktično najlaže razlikoval množičen (masoven) in množinski (pluralen)? — Težko je svetovati. Občutek imam, da danes z množico mislimo predvsem ljudi; kar se nanjo nanaša, je množično. Množino rabimo zlasti za blago. Tako bi bila množična imena ljudstvo, narod, vojska, poslušalstvo, občinstvo, sodrga, drhal, množinski kapa tista, ki poznajo samo množino, recimo vrata, duri, jetra, pljuča itd. Množična reja goveda bi torej pomenila, da množica ljudi goji govedo, četudi morda samo po eno mršavo kravico, množinska reja goveda pa bi mogoče povedala, da posameznik redi dosti dosti govedi.

12. Institut ali inštitut? Ali je stališče SP dosledno? — Odkrito povem, da bi mi bila pisava institut ljubša. Res je sicer, da je bil svoje dni v Ljubljani obče znan Hutov inštitut, ne velja pa to za vso Slovenijo pa tudi ne za današnji ljubljanski rod. Vprašanje bo treba načeti ob novi izdaji SP, dotle pa ne kaže drugače kakor — poslušati SP.

13. Ali je izključno pravilen tale način stopnjevanja: zgódnji, bolj zgodnji? — Menim da. Nova izdaja slovnice bo opisano stopnjevanje celo nekoliko razširila.

14. Ali naj bi med skrofulozo in škrofulozo bil v SP pomenski razloček ali pa gre le za ljudsko in »učeno« obliko? — Dvojnica je iz Černičevega Kliničnega besednjaka. Bolje bi bilo pisati samo skrofuloza, čisto domačo obliko pa škrofeljni.

15. Nekateri smatrajo legar za germanizem (*Lagerkrankheit*). Ali je boljši in pravilnejši izraz tifus? — Ko bi bila beseda legar domača, bi je ne smeli odrivati; tako pa nihče ne more godrnjati, če rajši uporabljamo mednarodno tujko tifus.

16. Jedrska ali jedrna fizika? Oboje se bere. — Oblike jedrski menda še ni v nobenem slovarju, pa ni slaba. Pripona -en ima zelo splošen pomen, pove samo to, da je pridevnik v nekem odnosu do samostalnika, iz katerega je izveden. Tako torej jedrn pomeni nekaj, kar se nanaša na jedro, pa tudi isti pomen ima kakor jedrnat. Taki dvoumnosti se zlasti v znanstvenem izrazoslovju radi izogibljejo, zatorej so se zatekli k priponi -ski, ki večkrat dobro nadomešča obrazilo -en (posebno, kadar to terjá glasovna podoba, n. pr. poljski, stranski, sanjski, okenski).

17. Bacil tuberkuloze ali tuberkulozni bacil? — Odgovor imate nakazan že v prejšnji točki: tuberkulozno je tisto, kar je v neki zvezi s tuberkulozo: tuberkulozni so lahko ljudje ali pa tudi bacili. Kadar se hočemo izogniti dvoumnosti, pravimo bacil tuberkuloze, sicer pa ločevanje ni potrebno.

18. Zdravstveno vzgojen ali zdravstveno-vzgojen ali zdravstvenovzgojen? — Ker sta zdravstvena vzgoja, zdravstvena prosveta enoten pojem, pišemo skupaj: zdravstvenovzgojen. Primerjajte še literarnozgodovinski: strogo zgodovinski: zemljepisno-zgodovinski!

19. Kdaj se uporablja hčerinji, materinji, očetnji — po možnosti s praktičnimi zgledi. — V starini je sestavljena pripona -inji dajala pomen množinske svojine, tako da so ločili očetov greh od očetnjega greha (to je greha očeta, deda, pradedu in še nazaj); lastnik očetove hiše je oče, v očetnji hiši so domovali že rodovi; očetnja (tudi očetna) dežela je dežela pradedov. Sestrinji pomeni isto kot sestrski. Pripona -inji je še živa na slovenskem vzhodu, v knjižnem jeziku pa zelo peša, ker se je v današnjem pomenu preveč približala močni priponi -in, ki izraža osebno lastnino.

20. Kdaj beljakovinska in kdaj beljakovinasta krma? — Sprva je beljakovinski pomenil tisto, kar vsebuje beljakovine, beljakovina st pa beljakovini podobno. Obrazilo -ast je žal zelo nestalno v pomenu. Danes izraža še zmerom podobnost (kašasta hruška), pa tudi že lastnost (kdor je bebi podoben, je bebast) in obilico (bulast izrastek je še buli podoben; ves je bulast pa že pomeni, da ima dosti bul).

21. Ali je imunost proti bolezni in poslanska imuniteta res isto? — Isto ni, pač pa je beseda iz istega vira, namreč iz latinskega *immunis*. Ta je sestavljena iz *nikalnice* in pa samostalnika *munus*, ki pomeni javno službo. Torej je bil *immunis* tisti, ki je bil prost, izvzet od javne službe, od davkov, sploh od javnih bremen. Komur pa se ni treba česa bati, je zavarovan proti tistemu, n. pr. bolnik proti bolezni, poslanec proti sodnemu preganjanju. A. B.

Tov. B. I., Maribor. — Hvala za hudomušni dopis! Vaše prvo vprašanje se nanaša na dovršnik v sedanjem času: ali pomeni sedanjik ali prihodnjik? To pravdo je dognal že Škrabec, povzetek njegovih dognanj najdete dokaj izčrpno v Slovenski slovnici 1947, § 196. Zatorej naj vam tukaj odgovorimo le na kratko:

Dovršni sedanjik ima pravi pomen sedanjega trenutka samo v 1. osebi, kadar je dejanje dokončano hkrati z izgovorom glagola, n. pr.: S tem prekličemo vse, kar smo govorili o Rezi Ošaben. Obljubim vam, da bom skrbel za vas. Odpustim ti tvoje grehe.

Sicer je dovršni sedanjik časovno neomejen (aorist), ker lahko zaznamuje samo nastop dejanja ne glede na čas. Tisto, kar izpove, se namreč lahko dogodi kadarkoli, recimo v pregovorih: Kopriva ne pozebe. Isto velja tudi za izražanje možnosti ali pripravljenosti: Kdo vzdigne tolikšno skalo (= kdo more vzdigniti); knjigo ti že posodim, prodam pa ne (= sem pripravljen posoditi).

Nadalje je znano, da dovršni sedanjik v živahni pripovedi lahko prikaže preteklo dejanje za sedanje. Prehod v sedanjik navadno dela kak časovni prislov: Postajal sem dremoten. Kar gori v jamboru nekaj z acvili.

Nazadnje pa še tisto, za kar vam največ gre: dovršni sedanjik moremo rabiti tudi za izražanje prihodnosti. Vendar v slovenščini to ni edini izraz dovršne prihodnosti, kakor je n. pr. v ruščini, saj povemo isto brez pomenškega razločka tudi z dovršnim prihodnjikom: Kdaj boš prišel? Kdaj prideš?

A. B.

Vaše drugo vprašanje navajamo dobesedno:

Že deset let prepevamo provizorično državno himno s prastarim skrivnostnim besedilom, ki ga menda nihče ne razume. Povejte nam, prosim, kaj o zgodovini tega besedila, posebno, kaj pomeni tisto grom in peklo, prazne vaše proti nam so steke, da bomo vsaj vedeli, kaj pojemo, kajti nove himne — kot kaže — ne bomo dobili tako kmalu.

Odgovor: Himna je res precej stara, epiteton prastara je nekoliko premočan. Glede »skrivnostnosti« besedila imate toliko prav, da so nekateri verzi ali posamezne besede v njih slovanski in današnjemu slovenskemu pevcu nerazumljivi. Pesem je zložil slovaški prepородovec Samo Tomášik (1813—1887) leta 1834 pod geslom Hej, Slováci!; bila je nekak bojni pesniški izraz zatiranih slovaških narodnih čustev sredi ozkosrčnih praških razmer. Čehi so himno kmalu prevzeli, a pod geslom Hej, Slované. Napev je poljski.

Pri nas je himno prvič objavil J. R. Razlag v svoji Pesmarici leta 1863 v češčini (Hej, Slované) in v slovenskem prevodu pod geslom Duh slovanski, v drugi izdaji Pesmarice spet v češčini in v prevodu pod naslovom Hej Slovenci! (Berkopec navaja v svoji bibliografiji čeških tiskov in prevodov v Jugoslaviji, da je bila pesem prevedena šele v 2. izdaji Pesmarice leta 1872!). Prevod je ostal od takrat sem popolnoma nespremenjen. Kar se tiče zgoraj citiranega verza, v češčini

hrom a peklo, marné vaše proti nám jsou vzteky!

je bil prevajalec seveda v škripcih —

...bodi živ na veke!

...prazne vaše proti nam so steke!

Hotel je ostati v vsem popolnoma prilagojen originalu, zato je bilo nujno, da sta ostala zadnja dva samostalnika tudi v slovenščini na koncu verzov. Pa še rima je morala biti! V prvem verzu se je prevajalcu lepo izteklo, ker je bil vek že udomačen; toda s katero slovensko besedo naj nadomesti vzteky? Sicer se pa najbrž tudi ni veliko trudil, saj je bila beseda v takratni splošni ilirski in slovanski orientiranosti dela slovenskega izobraženstva večini razumljiva, poleg vsega pa je ostalo tako na verz u še nekaj zaželenih češke patine. Kaj zato, če je moral vztek spremeniti spol in odbrusiti začetni v — malo sile, pa gre. Pomislite, kaj vse je delal naš oratar Koseski s slovenskim jezikom! Ztek (brez v) najdemo tudi v Jungmannovem češkem slovarju v pomenu der Ansturm des Feindes, kar čisto lepo ustreza smislu v našem verz u. Navadni vztek pomeni mania delirans, rabies; bes, naval, srd, razdraženost, napad. Besedo stek, -a pozna tudi Pleteršnik v pomenu Zusammenlauf, Anlauf. Vsakomur je jasno, da spada vztek v družino s slovenskimi: steklina, oteklina itd. (Primeri tudi: Ramovš, Konzonantizem, str. 133.)

Ne bi Vam mogel predlagati, kako naj bi verz popolnoma slovenizirali. Za tako »reparaturo« bi se morali obrniti na kakšnega našega »brumnega« poeta. Toda, ali mislite, da sicer zmeraj vemo, kaj pojemo (ameriški šlagerji, po SP udrihalice)?!

F. J. abqpm